

Załącznik do uchwały nr 72/22
Sejmiku Województwa Mazowieckiego
z dnia 24.05.2022 r.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO 2030+

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO 2030+

Innowacyjne Mazowsze

Warszawa 2022

**STRATEGIA ROZWOJU
WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO 2030+
Innowacyjne Mazowsze**

przyjęta Uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 roku
w sprawie Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+

Opracowano:

**MAZOWIECKIE BIURO
PLANOWANIA REGIONALNEGO
W WARSZAWIE**

pod kierunkiem:

dr Elżbiety Kozubek

Dyrektora Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie

koordynacja prac:

Patrycja Starzec

Zespół autorski:

Elżbieta Kozubek, Maria Puk, Patrycja Starzec, Maciej Sulmicki, Agnieszka Mync,
Monika Brzeszkiewicz-Kowalska (dyrektor OTC), Elżbieta Goryszewska, Elżbieta Jaglak, Magdalena Sugajska,
Piotr Gocłowski, Marta Ogniewska,
Ewa Baranowska (dyrektor OTP), Grażyna Gapińska, Marta Pankowska, Renata Ryciak,
Sebastian Pawłowski, Piotr Szpiega,
Dariusz Piwowarczyk, Elżbieta Polak, Beata Wereda

Opracowanie kartograficzne:

Aleksandra Deregowska

przy współpracy:

Oddziałów Terenowych w Ciechanowie, Ostrołęce, Płocku, Radomiu, Siedlcach

konsultacja naukowa:

Zespół Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego pod kierunkiem
prof. dr hab. Elżbiety Mączyńskiej

Wydawca:

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie
ul. Nowy Zjazd 1, 00-301 Warszawa
tel. (022) 518 49 00, fax (022) 518 49 49
e-mail: biuro@mbpr.pl

Skład:

Zespół Wydawniczy Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie: Aleksandra Deregowska

Nakład:

200 egz.

ISBN 978-83-943826-4-3

Warszawa 2022

Spis treści

Wprowadzenie	9
1. Istota, wizja i cele <i>Strategii</i> w procesie rozwoju województwa mazowieckiego.....	11
2. Diagnoza – wnioski, wyzwania	13
2.1. Osadnictwo	13
2.2. Procesy demograficzne	14
2.3. Gospodarka	16
2.4. Dostępność	20
2.5. Społeczeństwo	25
2.6. Środowisko i energetyka.....	28
2.7. Kultura i dziedzictwo kulturowe	33
2.8. Turystyka	35
2.9. Przemysł kreatywny.....	36
2.10. Wyzwania rozwojowe województwa mazowieckiego – podsumowanie wniosków z diagnozy	36
3. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej	38
3.1. Struktura administracyjna	39
3.2. Struktura użytkowania ziemi.....	39
3.3. Struktura osadnicza.....	40
3.4. Powiązania komunikacyjne	40
3.5. Pasma przyrodniczo-kulturowe.....	41
3.6. Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie	41
4. Scenariusze rozwoju województwa mazowieckiego.....	51
4.1. Podstawowe założenia	51
4.2. Scenariusze rozwoju	51
4.3. Podsumowanie i rekomendacje	53
5. Cele rozwojowe województwa mazowieckiego	55
6. Kierunki działań i działania rozwojowe do 2030 roku.....	56
7. Obszary strategicznej interwencji	76
7.1. OSI – Miejskie obszary funkcjonalne (MOF) – bieguny wzrostu	79
7.2. OSI – problemowe	81
8. Współpraca międzyregionalna	88
9. Wskaźniki realizacji celów <i>Strategii</i>	90
10. System realizacji <i>Strategii</i>	94
10.1. Podmioty zaangażowane w realizację polityki rozwoju	94
10.2. Regulacje prawne	94
10.3. Dokumenty służące realizacji <i>Strategii</i>	96
10.4. Współpraca przy realizacji <i>Strategii</i>	96
10.5. Zasady realizacji <i>Strategii</i>	97
11. Ramy finansowe.....	99
Glosariusz	101
Spis skrótów.....	109
Spis rycin.....	111
Spis tabel	111

Wprowadzenie

Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym kierunki polityki rozwoju w perspektywie średnio- i długookresowej, wskazującym główne wyzwania, a także cele rozwojowe regionu do zrealizowania przez samorząd województwa oraz inne podmioty. Jest punktem odniesienia dla innych dokumentów strategicznych, programowych i planistycznych na poziomie regionalnym oraz lokalnym.

Aktualizacja strategii rozwoju województwa mazowieckiego jest wynikiem zmian przepisów prawnych, sytuacji społeczno-gospodarczej, podziału statystycznego, a także nowego kształtu polityki spójności Unii Europejskiej na lata 2021-2027.

W *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* przedstawiono długofalową wizję rozwoju województwa, określono cel główny, któremu przyporządkowano cele strategiczne, w podziale na pięć obszarów tematycznych. *Strategia* jest po raz pierwszy, w sposób formalny, dokumentem zintegrowanym, łączącym wymiar społeczno-gospodarczy z terytorialnym. W dokumencie przedstawiono model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa, zaimplementowany z *Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego*. Wskazano także dwa typy obszarów strategicznej interwencji wraz z kierunkami działań, wyrażającymi ich specyficzne potrzeby rozwojowe.

Politykę rozwoju, ujętą w *Strategii*, skoncentrowano na dziedzinach decydujących o konkurencyjności województwa, jak też wyrównywaniu różnic rozwojowych między jego poszczególnymi terytoriami, podregionami. Dziedziny te związane są głównie z pobudzaniem aktywności gospodarczej, wspieraniem konkurencyjności, włączeniem społecznym, co jest odzwierciedleniem dążenia do osiągnięcia spójności społeczno-gospodarczej województwa.

Sukces województwa jest jednak uwarunkowany wykorzystaniem kapitału ludzkiego i szkolnictwa w rozwoju nowoczesnej, innowacyjnej gospodarki, przemysłu wysokiej technologii, przemysłu przyszłości, zrównoważonej gospodarki o obiegu zamkniętym, przyjaznej dla klimatu i środowiska. Zasadą realizacji polityki rozwoju powinno być racjonalne gospodarowanie przestrzenią z zachowaniem równowagi między środowiskiem a działalnością człowieka.

1 | Istota, wizja i cele *Strategii* w procesie rozwoju województwa mazowieckiego

1.

Strategia jest dokumentem, którego zapisy mają wpływ na kształt rozwoju województwa poprzez określenie wizji rozwoju, celów oraz kierunków działań, kształtujących długookresowe procesy rozwojowe w regionie. Jednym z elementów strategii rozwoju województwa jest określenie właściwych dla regionu rozwiązań i działań, które najlepiej przygotują gospodarke i społeczeństwo regionu do potrzeb i wyzwań przyszłości. Następnym realizacją strategii powinna być poprawa warunków i jakości życia mieszkańców, w tym na skutek modernizacji gospodarki i rozwoju regionu.

Strategia na poziomie regionalnym określa główny cel rozwojowy i odpowiada na podstawowe pytania: Do czego zmierzamy? Co chcemy osiągnąć? Przez strategię rozumie się wybór takiej drogi rozwoju i wynikających z niej działań, aby osiągnąć realizację celu uznanego za nadrzędny. Strategia uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według ważności, co ma znaczenie w przypadku ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. Wskazanie najważniejszych problemów daje podstawę do wykorzystania ustaleń strategii jako narzędzia koordynacji działań samorządu województwa i ich koncentracji na spełnieniu najważniejszych dla regionu celów. W przypadku funduszy unijnych, strategia wskazuje kierunek ich wydatkowania w celu rozwoju regionu.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ stanowi odpowiedź na wyzwania, którym musi sprostać województwo, aby podnieść jakość życia mieszkańców regionu, realizować politykę spójności terytorialnej oraz politykę inteligentnego i zrównoważonego rozwoju. *Strategia* dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu i jest wyrazem dążeń województwa do osiągnięcia określonych celów progresywnych, z uwzględnieniem kierunków rozwoju Polski i Unii Europejskiej. Przyjęta konstrukcja celów i podporządkowanych im działań zapewnia zgodność pomiędzy różnymi dokumentami, przy zachowaniu autonomii samorządu województwa.

W *Strategii*, uwzględniając złożoność opartego na modelu terytorialnym systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko, jak również zapisy średniookresowej strategii rozwoju kraju – SOR oraz krajowej strategii rozwoju regionalnego – KSRR 2030, wyodrębniono pięć obszarów tematycznych: gospodarka, dostępność, środowisko i energetyka, społeczeństwo oraz kultura i dziedzictwo kulturowe, w które zostały wpisane cele rozwojowe województwa mazowieckiego. Realizacji celu głównego strategii służyć będą działania podporządkowane celom strategicznym w tych pięciu obszarach tematycznych.

Wizja rozwoju województwa, przyświecająca niniejszej *Strategii*, to *Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie*. Wizja ta jest możliwa do osiągnięcia poprzez wykonanie celu głównego: *Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałą i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska*. Z uwagi na zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, istotnym elementem celu głównego jest spójność terytorialna, wskazana w „rozwoju zrównoważonym przestrzennie”. Osiągnięcie celu nadrzędnego będzie możliwe poprzez wykorzystanie potencjału rozwojowego obszarów miejskich i wiejskich województwa, zwiększenie produktywności, rozwój innowacji i cyfryzacji, przy jednoczesnym zapewnieniu dostępu do usług publicznych o wysokiej jakości na terenie całego województwa. Tak ukierunkowany rozwój będzie zgodny z zasadami

trwałego rozwoju, tj. będzie się odbywać przy poszanowaniu zasobów środowiska, tak by kolejne pokolenia miały do nich dostęp w nie mniejszym stopniu niż obecne.

Do kluczowych zadań, wynikających ze *Strategii*, należy wzmocnienie pozycji Warszawy w grupie wiodących metropolii Europy, przy jednoczesnym zwiększeniu dynamiki rozwoju ośrodków subregionalnych i budowaniu ich roli jako centrów rozwoju w podregionach, powiązanych funkcjonalnie z obszarami otaczającymi.

Podstawą kształtowania konkurencyjności i spójności województwa w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym będzie silne, zintegrowane społeczeństwo obywatelskie, posiadające wiedzę i umiejętności pozwalające na aktywny udział w procesie rozwoju województwa. Budowanie poczucia odpowiedzialności za kierunki rozwoju województwa oraz wzmocnienie mechanizmów współpracy wielopoziomowej i międzysektorowej pozwoli na lepszą koordynację i zwiększenie efektywności prowadzonych działań.

Wieloczynnikowość procesów współczesnego rozwoju gospodarczego, obejmująca kryteria ekonomiczne (gospodarka), społeczne i ekologiczne (środowisko) wraz z terytorializacją kierunków interwencji, powodują złożony charakter celów *Strategii*. W układzie celów *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* zastosowano wielowymiarowe podejście, które uwzględnia złożoność wszystkich sfer działalności człowieka. Terytorializacja celów przedstawionych w *Strategii*, w tym poprzez obszary strategicznej interwencji, stwarza szansę na ich bardziej efektywne wykonanie i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa. Istotne jest przyjęcie filozofii wsparcia sprzyjającej trwałości rozwoju, która pozwoli w pełni wykorzystać wewnętrzne czynniki rozwoju oraz nisze i specyficzne zasoby województwa. W przeciwnym razie powstaną obszary wymagające stałego zewnętrznego wsparcia. Pobudzenie endogenicznego rozwoju uczyniono główną drogą do zmniejszenia różnic w poziomie życia, czyli osiągnięcia większej spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

2 | Diagnoza¹ – wnioski, wyzwania

2.1. Osadnictwo

- **Podstawowymi elementami sieci osadniczej województwa mazowieckiego są ośrodki miejskie o ponadlokalnej randze:** Warszawa – największy ośrodek metropolitalny w kraju, pełniący funkcję centrum społeczno-politycznego oraz gospodarczego rangi europejskiej; Radom, Płock, Siedlce, Ostrołęka, Ciechanów i Żyrardów – ośrodki o znaczeniu subregionalnym, skupiające szereg funkcji ponadlokalnych, które stanowią ważne elementy równoważenia rozwoju województwa. Sieć miejską dopełniają ośrodki lokalne, w tym miasta o znaczeniu powiatowym. Układ sieci osadniczej województwa ma charakter policentryczny na skutek równomiernego rozmieszczenia ośrodków subregionalnych wokół Warszawy. W przypadku miejskiego obszaru funkcjonalnego Warszawy (MOFW, region Warszawski stołeczny), w związku z dynamicznym rozwojem i dominacją Warszawy, wyraźnie wyodrębnia się jego monocentryczny charakter, który nie sprzyja umacnianiu roli ośrodków lokalnych w systemie osadniczym.
- **Wskaźnik urbanizacji województwa wynosi 64,4% (2020 r.).** Najwyższym poziomem urbanizacji charakteryzuje się region Warszawski stołeczny, w którego granicach znajduje się największy ośrodek miejski w kraju, skupiający ponad 51% ludności miejskiej województwa. Pozostała część województwa (region Mazowiecki regionalny), zwłaszcza jego podregiony północne i wschodnie, należy do najsłabiej zurbanizowanych w kraju. Atrakcyjność stolicy, jako miejsca pracy i koncentracji usług wyższego rzędu, sprawia, że miasto i jego miejski obszar funkcjonalny od wielu lat są celem migracji ludności z regionu Mazowieckiego regionalnego i innych regionów kraju. Odpływ ludności do silniejszego gospodarczo regionu Warszawskiego stołecznego stanowi zagrożenie dla budowania przewag konkurencyjnych pozostałej części województwa. Niezależnie od jego przyczyn, spadek liczby ludności w regionie Mazowieckim regionalnym wskazuje na potrzebę koncentracji osadnictwa w celu przeciwdziałania rozproszonej zabudowie, utrudniającej zapewnienie dostępu do usług publicznych i efektywną obsługę transportową oraz podnoszącej koszty budowy i utrzymania infrastruktury.
- **Struktura osadnicza województwa podlega ciągłym przeobrażeniom, m.in. z powodu zachodzących procesów suburbanizacji, widocznych zwłaszcza w miejskim obszarze funkcjonalnym Warszawy, a także wokół ośrodków subregionalnych.** Na skutek migracji następuje rozwój zewnętrznych dzielnic miast, a także chaotyczne rozprzestrzenianie się zabudowy na obszary podmiejskie (głównie o charakterze wiejskim). Suburbanizacja w takiej postaci (eksuburbanizacja) prowadzi do dezintegracji struktury przestrzennej, charakteryzującej się brakiem spójności i ciągłości zabudowy, co powoduje wzrost kosztów jej obsługi (zapewnienie odpowiedniej infrastruktury i usług). Rosną też koszty zużycia energii i dojazdów do pracy. Dochodzi do obniżania jakości przestrzeni publicznej i zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego, a w konsekwencji pogorszenia jakości życia mieszkańców.

¹ Rozszerzoną wersję diagnozy stanowi dokument *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego do Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze*, w którym wskazano m.in. źródła przytoczanych danych.

W miejskim obszarze funkcjonalnym Warszawy eksurbanizacja, oprócz niekorzystnych zmian przestrzennych i ubocznych skutków społecznych, nie wpływa również na wzmocnienie miast „satelickich”, gdyż zachodzi głównie na terenach wiejskich. W celu kształtowania ładu przestrzennego konieczne jest efektywne planowanie przestrzenne, uwzględniające realne zapotrzebowanie na nową zabudowę w skali obszaru funkcjonalnego miasta i potrzebę jej koncentracji. Tereny zabudowy powinny być wielofunkcyjne i obsługiwane przez multimodalny transport zbiorowy i niezmotoryzowany, a miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny uwzględniać także ochronę i tworzenie atrakcyjnych przestrzeni publicznych z wykorzystaniem błękitno-zielonej infrastruktury. Kluczowe znaczenie ma przy tym uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego przed zabudową terenów nimi objętych.

- **Oslabienie znaczenia i pełnionych funkcji społeczno-gospodarczych zaobserwowano (zgodnie z SOR i KSRR 2030²) w 3 miastach subregionalnych: Radomiu, Ciechanowie i Ostrołęce oraz w 5 miastach lokalnych o znaczeniu powiatowym: Ostrowi Mazowieckiej, Gostyninie, Pułtusku, Sierpcu i Koziencach.** W miastach tych koncentruje się szereg problemów rozwojowych, związanych m.in. z: odpływem ludności do większych ośrodków miejskich, wysokim bezrobociem, słabo rozwiniętą siecią połączeń kolejowych z innymi miastami, niedostatecznie rozwiniętymi systemami transportu miejskiego (np. braki w zakresie komunikacji zbiorowej, parkingów przesiadkowych, infrastruktury rowerowej), a także malejącą liczbą przedsiębiorstw. Ze względu na rolę, jaką miasta te pełnią w strukturze osadniczej województwa, wymagają one szczególnego wsparcia procesów rozwojowych z poziomu krajowego i regionalnego.
- **W ośrodkach osadniczych występuje wiele obszarów zdegradowanych, które ze względu na koncentrację problemów rozwojowych, wymagają zintegrowanych działań rewitalizacyjnych, nakierowanych na trwałą poprawę jakości życia społeczności lokalnej.** Ponad połowa gmin województwa ma uchwalone programy rewitalizacji³ (2019 r.), w których wyznaczone obszary rewitalizacji w większości obejmują centra miast i wsie będące siedzibami administracyjnymi gmin. W Warszawie i ośrodkach subregionalnych obszary rewitalizacji obejmują niskiej jakości przestrzenie publiczne oraz tereny substandardowej zabudowy cechujące się ponadto niższym niż przeciętnie poziomem zagospodarowania oraz złym stanem technicznym budynków (w tym obiektów zabytkowych), na których koncentrują się negatywne zjawiska społeczne, jak bezrobocie, ubóstwo, przestępczość. Dużą rolę w dynamizowaniu procesów rewitalizacji odgrywa dofinansowanie z funduszy unijnych, dzięki któremu wiele obszarów zdegradowanych przeszło już zmiany strukturalne i wizerunkowe. Wciąż niezbędna jest jednak realizacja działań mających na celu wzmacnianie lub przywracanie aktywności społeczno-gospodarczej.

2.2. Procesy demograficzne

- **Analiza demograficzna województwa mazowieckiego na tle Polski pokazuje, że Mazowsze charakteryzuje się największym potencjałem demograficznym w kraju.** Świadczą o tym m.in.: liczba ludności województwa, gęstość zaludnienia, dodatni przyrost naturalny i przyrost rzeczywisty oraz saldo migracji. Z drugiej strony, dane wskazują na postępujący proces starzenia się ludności na terenie województwa mazowieckiego. Zwiększa się odsetek osób

² Zgodnie z aktualizacją listy MFiPR, okres programowania 2021-2027.

³ Na podstawie raportu *Pozyskanie danych z zakresu rewitalizacji na poziomie gmin za lata 2018-2019*, GUS, Warszawa 2020 r.

w wieku poprodukcyjnym, co ma wpływ na takie kwestie, jak zasoby ludności aktywnej na rynku pracy i współczynnik obciążenia demograficznego ludności.

- **W układzie regionów (NUTS 2) województwa mazowieckiego można zauważyć znaczące różnice między stołeczną częścią województwa z Warszawą i jej miejskim obszarem funkcjonalnym, a obszarami otaczającymi, stanowiącymi region Mazowiecki regionalny.** Warszawa przyciąga ludność nie tylko z Mazowsza, ale także z innych województw, a nawet spoza kraju. To głównie w Warszawie i wokół niej koncentrują się zjawiska związane z dynamicznym wzrostem liczby ludności. Ze względu na stołeczność, Warszawa jest atrakcyjna dla ludzi młodych, rozpoczynających karierę zawodową. Stolica przyciąga wysoko wykwalifikowanych pracowników, w tym kosztem pozostałych części województwa. Natomiast gminy podwarszawskie przyciągają niższymi cenami gruntów oraz mieszkań, a także rozwiniętą siecią połączeń komunikacyjnych z Warszawą.
- **Region Mazowiecki regionalny jest mniej atrakcyjny dla migrantów niż region Warszawski stołeczny, o czym świadczy ujemne saldo migracji w okresie 2013-2020.** Region z każdym rokiem traci ludność z tytułu odpływu migracyjnego. Cechuje go popytowo-podażowe niedopasowanie strukturalne miejsc pracy. W konsekwencji zachodzi proces „drenażu mózgow” w młodszych kategoriach wiekowych. Koncentrację tego zjawiska obserwujemy głównie na terenach wiejskich oraz w małych miastach, w mniejszym stopniu w miastach subregionalnych.
- **W najgorszej kondycji demograficznej obecnie pozostają najmniejsze miasta i obszary wiejskie. Występuje tu trwała depopulacja, zarówno z powodu ujemnego salda migracji, jak też ujemnego przyrostu naturalnego.** Obserwujemy tendencję do „zamierania” najmniejszych wsi. Brak pracy i niskie płace, niepozwalające na utrzymanie siebie i rodziny na odpowiednim poziomie, skutkują niższą skłonnością do posiadania dzieci. Brak perspektyw zawodowych jest także źródłem wykluczenia społecznego i pozostaje głównym motorem decyzji emigracyjnych – szczególnie młodszych osób. Miasta subregionalne cechuje słaby napływ ludności spowodowany niską atrakcyjnością gospodarczą. Niezdolność do uzupełniania ubytków migracyjnych przez miasta subregionalne świadczy o zanikaniu funkcji wielkomiejskich w tych ośrodkach i w konsekwencji powoduje kurczenie się średnich miast w województwie, gdyż nie są one w stanie konkurować z Warszawą i innymi dużymi ośrodkami miejskimi.
- **Nasila się proces starzenia się ludności województwa, o czym świadczy wzrost odsetka ludności w wieku 65 lat i więcej przy jednoczesnym obniżaniu się odsetka osób w wieku 0-14 lat, jak też wzrost wartości mediany wieku.** Spadek zasobów pracy i ich starzenie się jest konsekwencją rosnącego odsetka osób starszych w populacji, niskiego wskaźnika urodzeń⁴, wydłużania się przeciętnego trwania życia, a także wczesnej dezaktywacji zawodowej osób starszych. Zjawisko to może przyczynić się do spowolnienia wzrostu gospodarczego województwa. Działalność ograniczają późne macierzyństwo, mała liczba dzieci lub bezdzietność z wyboru, styl życia nastawiony na samorealizację i karierę zawodową, w połączeniu z trudną sytuacją ekonomiczną, zawodową i mieszkaniową ludzi młodych. Niska dzietność oznacza brak zastępowalności pokoleń w przyszłości.
- **W strukturze wieku mieszkańców stolicy obserwujemy duży odsetek osób w wieku młodszym produkcyjnym przy równoczesnej postępującej starości demograficznej.** Najbardziej zaawansowane procesy starzenia się mają miejsce w centrum Warszawy, gdzie odsetek osób w wieku poprodukcyjnym wynosi blisko 30%. W Warszawie w 2020 r. odnotowano najwyższy współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wśród

⁴ W województwie mazowieckim współczynnik urodzeń w 2019 r. wynosił 11,0‰, w Polsce 9,8‰.

powiatów województwa. Także w pozostałych miastach na prawach powiatu współczynnik obciążenia demograficznego jest wysoki; najwyższy w Płocku, a najniższy w Ostrołęce.

- **Populacja osób po 65 roku życia w województwie mazowieckim wzrasta. Rośnie także liczba seniorów po 80 roku życia (tzw. podwójne starzenie się).** Wraz ze wzrostem populacji osób po 65 roku życia, w polityce społecznej pojawiają się nowe wyzwania związane z zapewnieniem opieki i wsparcia w codziennej egzystencji dla niesamodzielnych seniorów. Proces starzenia się ludności najbardziej zaawansowany jest w miastach na prawach powiatu. W okresie 2013-2020 największy wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w populacji odnotowano w Ostrołęce, następnie w Ciechanowie oraz Siedlcach.

2.3. Gospodarka

Potencjał gospodarczy

- **Województwo mazowieckie wyróżnia się najwyższym poziomem rozwoju gospodarczego w Polsce.** Decyduje o tym wysokie tempo wzrostu gospodarczego, najwyższy udział w generowaniu produktu krajowego brutto (PKB) oraz najwyższy wskaźnik PKB na 1 mieszkańca spośród województw. Wzrost gospodarczy jest osiągany przede wszystkim dzięki Warszawie wraz z jej obszarem funkcjonalnym. Niemniej, zarówno region Warszawski stołeczny, jak i Mazowiecki regionalny, odnotowują szybszy wzrost PKB na 1 mieszkańca w odniesieniu do średniej Unii Europejskiej niż większość regionów w Polsce.
- **Województwo charakteryzuje historycznie ukształtowana dychotomia i polaryzacja rozwoju.** Zjawisko to jest szczególnie widoczne w zestawieniu regionów (NUTS 2) oraz podregionów (NUTS 3). W 2019 r. region Warszawski stołeczny wytworzył 17,6% polskiego PKB, natomiast Mazowiecki regionalny jedynie 5,2%. W przypadku podregionów, aż 60% PKB całego województwa zostało wygenerowane przez podregion miasto Warszawa (2019 r.). Najmniejszy udział w PKB kraju miał podregion żyrardowski – 0,6%.
- **Mazowsze najszybciej w Polsce pokonuje dystans rozwojowy do najbardziej rozwiniętych regionów Unii Europejskiej.** W 2019 r. wskaźnik PKB mierzony standardem siły nabywczej na 1 mieszkańca osiągnął 118% średniej UE. W ujęciu regionów NUTS 2, wskaźnik ten osiągnął 160% średniej UE dla regionu Warszawskiego stołecznego, podczas gdy dla Mazowieckiego regionalnego – 63%. Wartość wskaźnika w Mazowieckim regionalnym była wyższa od dziewięciu regionów w Polsce.
- **W 2018 r. województwo mazowieckie charakteryzowało się wyższą od średniej krajowej wydajnością pracy we wszystkich rodzajach działalności (według sekcji PKD 2007).** Najwyższą wartością wskaźnika wartości dodanej brutto (WDB) na 1 pracującego cechowała się działalność finansowa – 280,6 tys. zł; na kolejnych pozycjach znalazły się przemysł i budownictwo – 211,4 tys. zł; handel i usługi – 186,3 tys. zł oraz pozostałe usługi – 124,3 tys. zł. Niskim poziomem wydajności pracy cechuje się rolnictwo, w którym wskaźnik WDB w 2018 r. kształtował się na poziomie 36,6 tys. zł.

Rynek pracy

- **Województwo mazowieckie stanowi największy regionalny rynek pracy w Polsce.** W 2019 r. w województwie pracowało 2,7 mln osób, z czego 67,5% w regionie Warszawskim stołecznym, a pozostałe 32,5% – w Mazowieckim regionalnym.

- **Województwo mazowieckie ma duży udział w krajowym rynku pracy (17,1% ogółu)**, w strukturze którego pracujący w handlu i usługach oraz w pozostałych usługach⁵ stanowili odpowiednio 20,1% i 19,6% pracujących w Polsce, przemyśle i budownictwie – 12,3%, a w rolnictwie – 12,7%. Wyraźna specjalizacja województwa jest widoczna w działalności finansowej.
- **W województwie mazowieckim uwidaczniają się znaczące różnice pomiędzy strukturą pracujących a udziałem wypracowanej wartości dodanej brutto (WDB) w poszczególnych rodzajach działalności.** Wysoki udział pracujących w rolnictwie nie przekłada się na udział tego sektora w WDB województwa. Najmniejsze różnice między odsetkiem pracujących w rolnictwie a udziałem tego sektora w tworzeniu WDB występują na obszarach o dużym udziale sektora rolnego w WDB, niezależnie od typu prowadzonej gospodarki rolnej, tj. w podregionach ciechanowskim, ostrołęckim i siedleckim. Struktura zatrudnienia w przemyśle i budownictwie w zestawieniu z osiąganą WDB prezentuje się zdecydowanie lepiej – każdy mazowiecki podregion ma wyższy udział WDB od udziału pracujących. Wyróżnia się podregion płocki, gdzie odsetek pracujących w tym sektorze jest o ponad połowę niższy od udziału w wytwarzaniu WDB, głównie dzięki lokalizacji przemysłu petrochemicznego. Pozostałe rodzaje działalności, obejmujące m.in. usługi oraz handel, są bardziej zróżnicowane pod kątem efektywności pracujących w wytwarzaniu WDB. W przypadku tych rodzajów działalności, na korzyść wyróżniają się podregiony siedlecki i ostrołęcki, natomiast niekorzystnie prezentuje się podregion płocki.
- **O poprawiającej się sytuacji na rynku pracy województwa świadczy systematyczny spadek bezrobocia od 2013 r.** Wyjątkiem jest 2020 r., w którym z uwagi na pandemię koronawirusa COVID-19 stopa bezrobocia wzrosła i wyniosła 5,2%, o 1 p.p. mniej od krajowej.
- **Widoczne są znaczne różnice w strukturze rynku pracy pomiędzy miejskim obszarem funkcjonalnym Warszawy a pozostałą częścią województwa.** Region Mazowiecki regionalny cechuje się niższą wartością wskaźnika zatrudnienia, niższym tempem wzrostu miejsc pracy, dużym udziałem pracujących w rolnictwie oraz wyższym poziomem bezrobocia, przekraczającym średnią krajową. Poziom tego wskaźnika plasuje region na jednym z ostatnich miejsc w zestawieniu z pozostałymi regionami. Na koniec 2020 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w Mazowieckim regionalnym wyniosła 9,8%, podczas gdy w Polsce wskaźnik ten wynosił 6,2%.
- **Od 2013 r. w województwie systematycznie wzrasta liczba wydanych zezwoleń na pracę cudzoziemcom.** W 2020 r. województwo było pod tym względem na pierwszym miejscu w kraju. Zatrudnieni cudzoziemcy dominują w branżach takich jak budownictwo (27%), transport i gospodarka magazynowa (19%), przetwórstwo przemysłowe (16,6%), administrowanie i działalność wspierająca (16,2%). Osoby, które otrzymały zezwolenie na pracę, najczęściej pracowały jako: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (37%), pracownicy wykonujący prace proste (23%) oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (19%).

Przedsiębiorczość

- **Województwo mazowieckie jest liderem przedsiębiorczości w kraju.** Skupia 19% krajowych podmiotów gospodarczych, z czego ponad połowa ma siedzibę w Warszawie.

⁵ Sekcje M-U PKD 2007: Sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; Sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; Sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; Sekcja P – edukacja; Sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna; Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; Sekcja S – pozostała działalność usługowa; Sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby; Sekcja U – organizacje i zespoły eksterytorialne.

W 2019 r. w województwie mazowieckim swoje siedziby miało 43% spółek prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego zarejestrowanych w Polsce, z czego 97% w regionie Warszawskim stołecznym.

- **Przemysł województwa, pomimo tego że jest bardzo zróżnicowany, wykazuje znaczny stopień specjalizacji gospodarczej.** Obejmuje sektory od produkcji rolniczej i przetwórstwa żywności, przez tradycyjny przemysł, po nowoczesną produkcję z branż średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii. Istotne znaczenie dla mazowieckiego przemysłu ma zlokalizowana w Płocku największa polska rafineria ropy naftowej. W przemyśle tradycyjnym znaczącą rolę odgrywa przemysł rolno-spożywczy, odpowiadający za ¼ produkcji sprzedanej przetwórstwa przemysłowego regionu.
- **Przedsiębiorstwa województwa mazowieckiego osiągają największe przychody w Polsce.** W 2020 r. wypracowały one 33,1% przychodów w kraju. Największy udział miały przedsiębiorstwa z sekcji handlu oraz przetwórstwa przemysłowego. Co istotne, działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – mimo niewielkiego udziału w przychodach województwa (3,6%) – generuje aż 65% przychodów tej sekcji PKD w kraju.
- **Mazowsze to region atrakcyjny inwestycyjnie.** W latach 2013-2019 nakłady inwestycyjne i w środki trwałe w przedsiębiorstwach w województwie wzrosły z 29,5 mld zł do 46,1 mld (ceny bieżące). W 2019 r. co czwarta złotówka została zainwestowana na Mazowszu. Nakłady w regionie Warszawskim stołecznym były pięciokrotnie wyższe od poniesionych w regionie Mazowieckim regionalnym. Województwo mazowieckie wyróżnia także największy udział kapitału zagranicznego zainwestowanego w przedsiębiorstwach wśród 16 województw – aż 45%.
- **Współpraca między przedsiębiorstwami na Mazowszu przejawia się w funkcjonowaniu klastrów.** Na terenie województwa mazowieckiego działa 9 klastrów w zakresie takich sektorów jak TIK, metalowy i rolno-spożywczy. Są one skoncentrowane głównie w regionie Warszawskim stołecznym (w szczególności w Warszawie), ale także w regionie Mazowieckim regionalnym (w Płońsku i Radomiu)⁶.
- **Wartość globalna mazowieckiego eksportu w 2018 r. wyniosła 115,4 mld zł, z czego 71,1% przypadało na region Warszawski stołeczny.** Głównymi kierunkami eksportu były Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Czechy, Niderlandy i Włochy, które łącznie skupiły prawie 50% jego wartości. Struktura produktowa eksportu jest mocno zróżnicowana i odzwierciedla zróżnicowanie gospodarcze regionu. Dominującymi produktami eksportowymi pod względem udziału w ogólnej wartości eksportu Mazowsza były wyroby i artykuły przemysłu elektromaszynowego – 35,5%, rolno-spożywczego – 21,1% oraz chemicznego – 19,6%.

Innowacyjność

- **Obszary inteligentnej specjalizacji określone w Regionalnej strategii innowacji (RIS) stanowią kompas dla inwestycji w badania i innowacje,** które dzięki aktywności i zaangażowaniu przedsiębiorców oraz naukowców umożliwiają skuteczniejsze wdrażanie rozwiązań technologicznych zarówno na rynek krajowy jak i zagraniczny. Tym samym zwiększają szansę na umiędzynarodowienie gospodarki, obecnie widoczne szczególnie w sektorze usług. Odsetek podmiotów eksportujących w podziale na cztery obszary określone w RIS wyniósł w 2018 r.: 36,9% – inteligentne systemy zarządzania; 26,4% – nowoczesne usługi dla biznesu; 19,9% – bezpieczna żywność; 14,5% – wysoka jakość życia.

⁶ Regionalna Strategia Innowacji dla Mazowsza do 2030 roku.

- **W Rankingu Innowacyjności Regionów UE z 2017 r. województwo mazowieckie sklasyfikowane zostało jako „umiarkowany innowator”⁷.** W rankingu z 2021 r. – po zmianie podziału statystycznego w 2018 r. – region Warszawski stołeczny sklasyfikowany został jako „umiarkowany innowator” (137 miejsce wśród 240 regionów UE), zaś Mazowiecki regionalny jako „wschodzący innowator” (227 miejsce). Wartość indeksu dla regionu Warszawskiego stołecznego wyniosła 88,1% średniej UE i była najwyższa spośród polskich regionów. Region Mazowiecki regionalny osiągnął wskaźnik 36,3% średniej UE⁸.
- **Liderem innowacyjności w Polsce jest region Warszawski stołeczny,** który konkuruje z rozwiniętymi regionami UE. Region Warszawski stołeczny w skali europejskiej osiąga najlepsze wyniki w następujących wskaźnikach: odsetek osób zatrudnionych w TIK w ogólnej liczbie zatrudnionych – 200,4% średniej dla regionów UE, populacja osób posiadających wyższe wykształcenie – 174,3%, udział w zatrudnieniu w produkcji średniej i zaawansowanej technologii i usługach wymagających dużej wiedzy – 157,4% oraz indywidualne wnioski wzornicze na mld PKB – 128,3%. Mniej korzystnie przedstawia się poziom innowacyjności regionu Mazowieckiego regionalnego – wszystkie wskaźniki plasowały go poniżej średniej dla regionów UE.
- **Województwo mazowieckie przoduje w Polsce w nakładach na badania i rozwój.** Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w województwie mazowieckim w 2019 r. wyniosły prawie 10,9 mld zł, co stanowiło 36% nakładów wewnętrznych w kraju. Około 70% tej kwoty wydatковано w sektorze przedsiębiorstw, z czego 7,1 mld zł w regionie Warszawskim stołecznym.
- **Mazowieckie przedsiębiorstwa wprowadzają innowacje w większym stopniu niż przeciętnie w kraju** – w 2019 r. w sektorze usług wprowadziło je 15% przedsiębiorstw (w kraju – 11,9%); w przemyśle – 20,4% (w kraju – 18,9%). Działalność innowacyjna na terenie województwa przejawia się głównie wprowadzaniem nowych lub ulepszonych procesów biznesowych. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa region Warszawski stołeczny, gdzie 17% przedsiębiorstw z sektora usług wprowadziło innowacje. W 2019 r. działalność badawczo-rozwojową (B+R) w województwie prowadziło 1387 podmiotów (23,7% podmiotów krajowych).
- **Województwo mazowieckie ma kapitał ludzki niezbędny do rozwijania nowoczesnej gospodarki i wytwarzania innowacji.** Liczba pracujących w działalności B+R w 2019 r. wynosiła 43 716 osób (liczonych w ekwiwalentach pełnego czasu pracy) – 33,3% zasobów krajowych.
- **W województwie systematycznie zwiększa się dostęp do szerokopasmowego internetu.** W 2019 r. dostęp do szerokopasmowego internetu stacjonarnego miało 84,9% gospodarstw domowych. Nie występuje wyraźna dysproporcja między regionami – wartość wskaźnika wynosi 89,5% dla regionu Warszawskiego stołecznego i 80,1% dla Mazowieckiego regionalnego.
- **Na Mazowszu stale zwiększa się wykorzystanie technologii cyfrowej w prowadzeniu działalności gospodarczej.** W 2019 r. 75,8% podmiotów gospodarczych miało stronę internetową (średnia dla Polski – 70,2%), a sklepy internetowe – 16,3% (średnia dla Polski – 13,1%). Występują jednak znaczne dysproporcje na poziomie obszarów statystycznych NUTS 2.

⁷ Regional Innovation Scoreboard 2017, Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, European Union, 2017.

⁸ Regional Innovation Scoreboard 2021, Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, European Union, 2021.

Rolnictwo

- Mazowsze odznacza się niższym od średniej krajowej zagregowanym wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (niespełna 60 pkt., przy średniej w Polsce 66,6 pkt.). Jego wartość wykazuje jednak duże zróżnicowanie przestrzenne – od 37 do 94 pkt.
- W województwie mazowieckim w 2016 r. działalność rolnicza prowadzona była w 212,9 tys. gospodarstw rolnych, z czego prawie wszystkie były gospodarstwami indywidualnymi. Struktura wielkościowa wskazuje na duże rozdrobnienie – w 91,5% gospodarstw powierzchnia nie przekraczała 20 ha, przy czym dominowały gospodarstwa o wielkości od 2 do 10 ha – 58,9%.
- Na Mazowszu uwidaczniają się powolne zmiany w zakresie dezagraryzacji wsi, polegające na malejącym znaczeniu rolnictwa jako miejsca zatrudnienia i źródła dochodów mieszkańców wsi. Dotyczy to głównie gmin wiejskich położonych w sąsiedztwie Warszawy, większych miast oraz najważniejszych korytarzy transportowych.
- W województwie mazowieckim wykształciły się i rozwijają znaczące w skali kraju specjalizacje produkcji rolniczej: owoców (44% produkcji krajowej w 2019 r.), mleka (23%), mięsa (21%), jaj kurzych (15%) oraz warzyw (16%).
- Wykształcone kierunki produkcji rolniczej przełożyły się na funkcjonowanie na Mazowszu strategicznych obszarów żywicielskich, zapewniających bezpieczeństwo żywnościowe regionu. Obszary te stanowią nie tylko o samowystarczalności żywnościowej województwa, ale są również obszarami o znaczeniu ponadregionalnym (produkcja wielu podstawowych artykułów rolniczych przekracza zapotrzebowanie mieszkańców regionu).

2.4. Dostępność

- Podstawowymi instrumentami służącymi zapewnieniu efektywnego systemu transportowego są planowanie przestrzenne i polityka mobilności. Konieczne jest zarządzanie przestrzenią i podróżami, tak by zapotrzebowanie na podróże (pod względem ilości i długości) było jak najniższe, a udział wydajnych, nisko- i bezemisyjnych środków transportu (transportu szynowego i zbiorowego, ruchu niezmotoryzowanego) w podziale zadań przewozowych⁹ jak najwyższy.
- Na terenie województwa mazowieckiego przecinają się europejskie korytarze transportowe zaliczane do sieci bazowej TEN-T: Morze Północne – Morze Bałtyckie oraz Bałtyk – Adriatyk. Rolę węzła pełni Warszawa, wyposażona w najważniejsze w kraju pasażerskie stacje kolejowe, międzynarodowe lotnisko oraz terminale drogowo-kolejowe. Jednocześnie w układzie powiązań międzynarodowych widoczny jest brak ustanowionego korytarza bazowego w kierunku Ukrainy (Kijowa), pomimo realizacji w tym kierunku infrastruktury transportowej wysokiej klasy.
- Infrastruktura transportowa wysokiej klasy w korytarzach sieci bazowej (zmodernizowane linie kolejowe oraz autostrady i drogi ekspresowe) zapewnia bezpośrednie powiązania Warszawy z większością sąsiednich ośrodków wojewódzkich oraz subregionalnych w województwie. Jednocześnie – szczególnie w północnej i wschodniej części województwa – występują obszary o niskiej dostępności transportowej, bez dostępu do linii kolejowych i oferty przewozowej.

⁹ Podział zadań przewozowych – udział poszczególnych środków transportu w ogóle podróży.

- **Układ sieci kolejowej w województwie ma charakter promienisty, zbiegający się w Warszawie oraz poprzeczny (obwodowy), przebiegający częściowo poza granicami województwa, krzyżujący się z kierunkami koncentrycznymi w węzłach w Radomiu, Siedlcach i Ostrołęce.** W celu zapewnienia efektywnej sieci połączeń, potrzebna jest rozbudowa infrastruktury kolejowej. Brakuje połączenia obwodowego w relacji Płock – Ciechanów – Ostrołęka, które poprawiłoby dostępność do kolei w północnej części województwa, konieczne jest także bezpośrednie połączenie w relacji Warszawa – Płock, wyprostowanie przebiegu linii Warszawa – Ciechanów, skrócenie relacji Warszawa – Rzeszów poprzez budowę linii Radom – Kunów oraz pełna modernizacja linii kolejowej nr 8 na odcinku Radom – Kielce. We wschodniej części regionu zachodzi potrzeba odtworzenia połączenia obwodowego Siedlce – Ostrołęka, wraz z budową stacji kolejowej w Ostrołęce bliżej centrum miasta. Działania te będą również sprzyjać zapewnieniu dostępu ośrodków powiatowych do kolei. Aby przyniosły skutek, konieczne jest jednak zapewnienie połączeń o odpowiedniej częstotliwości, w tym na liniach obecnie nieużytkowanych w ruchu pasażerskim.
- **Kolej powinna stanowić podstawę międzymiastowej komunikacji publicznej. Obecnie zadowalający standard kolejowych połączeń międzymiastowych dotyczy tylko Warszawy.** W szczególności dobrze obsłużone są kierunki zachodnie, na czele z Łodzią. Dobry standard dotyczy także relacji południkowej Gdańsk – Warszawa – Katowice/Kraków z pominięciem Kielc i Radomia. Sytuacja ta odbija się negatywnie na obsłudze relacji Warszawa – Radom – Kielce. Na ciągu Łódź – Radom – Lublin pierwsze pociągi międzywojewódzkie w tej relacji planowane są nie wcześniej niż w 2024 r. Płock od 2021 r. dysponuje jednym bezpośrednim połączeniem do Warszawy oraz jednym do Łodzi. Połączeń dalekobieżnych wciąż pozbawiona jest Ostrołęka, w której dodatkowo stacja jest oddalona od centrum miasta. Zachodzi potrzeba budowy nowej całościowej sieci połączeń kolejowych międzymiastowych, obsługiwanych pociągami przyspieszonymi między sąsiednimi głównymi miastami województwa, w tym subregionalnymi, i do podobnych ośrodków w województwach sąsiednich.
- **W zakresie komunikacji szynowej, widoczne są efekty inwestycji w infrastrukturę i tabor oraz organizację przewozów, w tym realizowanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego.** Liczba pasażerów kolei rośnie (w 2020 r. nastąpił spadek, będący jednak skutkiem znaczących odgórnych ograniczeń mobilności w związku z pandemią, co sugeruje, że powinien on być wydarzeniem jednorazowym). W skali kraju udział kolei w przewozach wzrósł w latach 2011-2019 z 6,9% do 7,3%, zbliżając się do poziomu z 2008 r., przy czym w województwie mazowieckim duży udział kolei w przewozach dotyczy głównie aglomeracji Warszawy. Wzmocnienie tego procesu, również w innych częściach województwa, wymaga zwiększonego nacisku na czynniki determinujące konkurencyjność systemu transportu zbiorowego, w tym częstotliwość i szybkość połączeń, dostępność przystanków, łatwość przesiadek, konkurencyjność cenową, łatwość planowania podróży, integrację taryfowo-biletową oraz komfort i bezpieczeństwo podróży.
- **Transport towarów, podobnie jak w skali kraju, skupia się w większości na drogach kołowych, przy niskim udziale kolei (24% w skali kraju w 2019 r.).** Intensyfikację ruchu towarowego potęguje położenie województwa na szlakach tranzytowych wschód-zachód, co sprzyja lokalizacji centrów magazynowych oraz terminali przeładunkowych na terenie aglomeracji. W Płocku funkcjonowanie zakładów petrochemicznych generuje transport materiałów niebezpiecznych przez obszary zabudowane. Intensyfikację ruchu towarowego na terenie aglomeracji Warszawy powoduje duże zgrupowanie podmiotów produkcyjnych oraz potencjalnych konsumentów.

- **Zdecydowana większość (66,6%, 2020 r.) powierzchni województwa nie jest objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego¹⁰.** W wyniku chaotycznego rozwoju zabudowy, spowodowanego m.in. ułomnością przepisów prawnych oraz brakiem lub niską jakością miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budżety JST obciążane są nieproporcjonalnie dużymi kosztami związanymi z zapewnieniem infrastruktury i usług publicznych, a udział ruchu samochodowego w podziale zadań przewozowych rośnie. Dochodzi do obniżania jakości przestrzeni publicznej, jakości powietrza i wzrostu zanieczyszczenia hałasem, co powoduje pogorszenie jakości życia mieszkańców. Z tego względu kluczowe znaczenie ma efektywne planowanie przestrzenne oraz ochrona i kształtowanie przestrzeni publicznej, w szczególności w miejskich obszarach funkcjonalnych.
- **Jednym z czynników sprzyjających rozlewaniu się miast są rozwiązania i infrastruktura zachęcające do dojazdu samochodem,** w tym drogi służące obsłudze dużego natężenia ruchu samochodowego w kierunku do centrów miast. Wzrost liczby pojazdów wjeżdżających do miast nie jest przy tym tożsamy z poprawą dostępności, zwłaszcza jeżeli jednocześnie spada liczba osób dojeżdżających komunikacją zbiorową, umożliwiającą przewóz większej liczby osób znacznie mniejszą liczbą pojazdów. Dodatkowym negatywnym efektem inwestycji w rozbudowę infrastruktury samochodowej w miastach jest dzielenie przestrzeni miast, obniżanie jej jakości i ograniczanie dostępności w relacjach wewnątrzmijskich (efekt bariery liniowej), zwłaszcza dla ruchu niezmotoryzowanego. Wskazuje to na potrzebę liczenia przepustowości miejskiego systemu transportowego liczbą osób, nie pojazdów.
- **W połączeniu z brakiem efektywnej obsługi transportem zbiorowym obszarów podmiejskich oraz brakiem atrakcyjnych regionalnych i aglomeracyjnych tras rowerowych, niekontrolowana suburbanizacja wpływa na obniżenie jakości ulic miejskich.** Zjawisko to ma charakter sprzężenia zwrotnego – rozszerzanie się przestrzeni przeznaczonej dla ruchu samochodowego obniża jakość życia w miastach i zwiększa presję suburbanizacyjną.
- **Hierarchizacja dróg w obszarach miejskich jest niewystarczająca.** Zagospodarowanie dróg w miastach jest często ukierunkowane, zamiast na pełnienie funkcji ulic miejskich, na obsługę możliwie dużego przelotowego ruchu samochodowego, co jest nieuzasadnione w przypadku dróg innych niż krajowe. Często niedostateczna część przekroju drogi jest przeznaczona na rzecz infrastruktury dedykowanej dla transportu zbiorowego i ruchu niezmotoryzowanego, jak też sklepów, punktów usługowych, zieleni miejskiej i przestrzeni publicznych. W przypadku Warszawy, udział efektywnych środków transportu (transportu zbiorowego i ruchu niezmotoryzowanego) w podziale zadań przewozowych w 2015 r. wynosił 68% podróży, co było wartością niższą od Wiednia, Berlina czy Pragi (73-75%). Widoczny był przy tym wyraźnie niższy udział podróży pieszych w Warszawie, co – wraz z rolą jaką odgrywa ruch pieszy w aktywizacji przestrzeni miejskiej – wskazuje na potrzebę traktowania dostępności pieszej jako priorytetu.
- **Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym obniżeniu jakości przestrzeni miejskiej i jednocześnie wzrostowi udziału ruchu samochodowego są wielkopowierzchniowe obiekty handlowe,** zazwyczaj ukierunkowane na obsługę samochodami oraz przenoszące handel z ulic miejskich do zamkniętych obiektów.
- **Aglomeracyjny transport zbiorowy jest organizowany w rozumieniu ustawy o publicznym transporcie zbiorowym jedynie w aglomeracji warszawskiej.** Istotne znaczenie kolei w transporcie zbiorowym w aglomeracji warszawskiej wynika m.in. z wysokiej gęstości linii oraz sieci przystanków kolejowych. Czynnikiem sukcesu jest też integracja komunikacji

¹⁰ Wskaźnik ten jest nieznacznie niższy dla Warszawy (60,4%), wyższy dla regionu Mazowieckiego regionalnego (69,8%), a wyraźnie niższy dla całego regionu Warszawskiego stołecznego (51,2%).

zbiorowej w postaci wspólnego biletu Kolei Mazowieckich, Warszawskiej Kolei Dojazdowej i warszawskiej komunikacji miejskiej. Dalszy wzrost znaczenia kolei w obsłudze pasażerskiej oraz rozwój ruchu towarowego wymaga rozbudowy linii do układów czterotorowych oraz odciążenia linii średnicowej poprzez budowę nowych linii przez centrum Warszawy. Istotne znaczenie w obsłudze aglomeracji mogą mieć również linie kolejowe nieużytkowane w ruchu pasażerskim.

- **W obszarze funkcjonalnym Radomia, mimo korzystnego układu linii kolejowych, nie została wprowadzona obsługa w standardzie podmiejskim.** Ruch podmiejski na kierunkach największych dojazdów obsługują pociągi regionalne. Takie samo rozwiązanie obowiązuje w Płocku. W Siedlcach główne kierunki ruchu podmiejskiego obsługiwane są tymi samymi pociągami, co kierunek warszawski. Tym samym wysoki udział województwa w krajowej liczbie pasażerów kolei (32%) – jest zasługą przede wszystkim aglomeracji warszawskiej. Zwiększenie roli kolei w obsłudze miast subregionalnych wymaga rozbudowy infrastruktury liniowej i punktowej (nowych przystanków) oraz integracji transportu kolejowego z pozostałymi elementami systemu mobilności jako usługi (transportu zbiorowego, mikromobilności).
- **Istotnym problemem jest wykluczenie transportowe obszarów wiejskich.** W większości są one całkowicie pozbawione transportu publicznego organizowanego w rozumieniu ustawy o publicznym transporcie zbiorowym. Usługi prywatnych przewoźników, o ile są dostępne, ograniczają się do kursów w relacjach, dniach i godzinach zapewniających największy popyt. Ponadto, często odbywają się taborem nieprzystosowanym do celów publicznego transportu zbiorowego.
- **Brakuje zintegrowanego systemu komunikacji zbiorowej (szynowej i drogowej) w skali województwa.** Braki w infrastrukturze kolejowej oraz jej nierównomierne rozmieszczenie w skali regionu, poza budową nowych linii kolejowych, może uzupełnić zbiorowy transport drogowy. Sieć połączeń kolejowych powinna zostać uzupełniona o zintegrowany z nią publiczny transport autobusowy na poziomie województwa, który obecnie nie jest organizowany w rozumieniu ustawy o publicznym transporcie zbiorowym. Jednocześnie wskazane jest stworzenie węzłów przesiadkowych przy stacjach i przystanków kolejowych na obszarach wiejskich i podmiejskich, zapewniających dogodnie przesiadki i możliwość pozostawienia roweru oraz samochodu.
- **W drugiej dekadzie XXI wieku nadal priorytetowo traktowano inwestycje w infrastrukturę drogową,** dzięki czemu znaczącej poprawie uległy warunki podróży transportem samochodowym. Długość dróg o twardej nawierzchni ulepszonej w województwie wzrosła w latach 2011-2019 o 14% – do poziomu 105,2 km/100 km², długość dróg ekspresowych i autostrad wzrosła ze 134 do ponad 410 km, a docelowa sieć tych dróg znajduje się w budowie lub ma bliską perspektywę budowy.
- **Drogi wojewódzkie stanowią uzupełnienie sieci dróg krajowych w obsłudze ruchu wewnątrzwojewódzkiego pomiędzy ośrodkami powiatowymi i subregionalnymi, zaś w aglomeracji warszawskiej drogi wojewódzkie łączą ośrodki miejskie aglomeracji.** Widoczna jest przy tym potrzeba zadbania, by drogi wojewódzkie nie przejmowały funkcji dróg krajowych w obsłudze ruchu tranzytowego. W niektórych przypadkach, w celu wyprowadzenia ruchu tranzytowego o dużym natężeniu z miast i miejscowości o zwartej zabudowie, niezbędna może okazać się budowa obejść drogowych miejscowości. Alternatywnym rozwiązaniem jest wdrożenie rozwiązań ograniczających prędkość na terenie zabudowanym. W przypadku obwodnic, ich efekt jest niweczony tam, gdzie nie zastosowano rozwiązań planistycznych zapobiegających powstaniu nowej zabudowy przy nowej drodze.

- **Brakuje rozwiązań ułatwiających podróże niezmotoryzowanym**, co wskazuje na konieczność rozwoju infrastruktury pieszej i rowerowej oraz dostosowania jej do potrzeb osób starszych bądź o ograniczonej sprawności ruchowej¹¹.
- **Przewaga inwestycji drogowych wpłynęła na przyrost liczby pojazdów samochodowych w stosunku do liczby mieszkańców**. W latach 2013-2019 w województwie liczba samochodów wzrosła o ponad 30%, przez co na jeden samochód osobowy w 2019 r. przypadało 1,4 osoby. Polska (1,5 osoby na samochód) cechowała się jednym z czterech najwyższych wskaźników motoryzacji w Unii Europejskiej. Wskazuje to na potrzebę poprawy atrakcyjności i konkurencyjności mniej przestrzenio- i energochłonnych środków transportu, tak by zwiększyć ich udział w podziale zadań przewozowych.
- **W przypadku infrastruktury rowerowej**, mimo gwałtownego przyrostu długości dróg dla rowerów (z 756 km do 2342 km w latach 2011-2019¹²), problemem pozostaje brak spójności i bardzo zróżnicowana jakość, przekładająca się na obniżenie funkcjonalności i bezpieczeństwa. Miejscami widoczna jest tendencja do budowy wydzielonej infrastruktury rowerowej bądź stosowania sygnalizacji świetlnej w sposób skutkujący pogorszeniem warunków ruchu niezmotoryzowanych (np. poprzez budowę dróg dla rowerów zamiast uspokojenia ruchu na ulicach lokalnych lub poprzez przyciski warunkujące uzyskanie zielonego światła). Wskazuje to na potrzebę budowy spójnej sieci tras rowerowych w skali województwa oraz wdrożenia standardów infrastruktury rowerowej.
- **Wyzwaniem pozostaje poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego**. Utrzymywany dotychczas priorytet transportu drogowego nad kolejowym oraz indywidualnego nad zbiorowym skutkuje wzrostem natężenia ruchu na drogach kołowych, co przyczynia się do obniżenia bezpieczeństwa ruchu drogowego. Udział województwa mazowieckiego w liczbie ofiar śmiertelnych wśród pieszych w latach 2018-2019 istotnie przewyższał jego udział w ludności kraju. Odpowiedzią powinno być m.in. strefowe uspokajanie ruchu jako rozwiązanie domyślne w obszarach zabudowanych, wraz z innymi rozwiązaniami ograniczającymi natężenie ruchu samochodowego. Widoczna jest też potrzeba uzupełniania infrastruktury dla niezmotoryzowanych poza obszarami zabudowanymi, gdzie skutki wypadków są najpoważniejsze.
- **Coraz większe znaczenie w województwie ma elektromobilność, która w regionie Warszawskim stołecznym rozwija się najprężniej spośród regionów Polski**. Stopniowo postępuje elektryfikacja transportu zbiorowego. Nowe regulacje prawne, instrumenty wsparcia i specjalne przywileje przyczyniły się też do wzrostu liczby rejestrowanych pojazdów o napędzie elektrycznym oraz budowy ogólnodostępnej infrastruktury do ich ładowania. Elementem elektromobilności są też elektryczne urządzenia transportu osobistego (hulajnogi, deski), skutery i rowery nabywane na własność lub oferowane do wypożyczenia przez prywatnych przedsiębiorców. Jednocześnie widoczne są braki w zakresie infrastruktury do ładowania pojazdów o napędzie elektrycznym oraz dostosowania sieci elektroenergetycznej do zwiększonego zapotrzebowania na moc elektryczną. Dotychczasowe doświadczenia oraz polityka Unii Europejskiej wskazują na potrzebę rozwoju innych paliw alternatywnych, w szczególności wodoru oraz sprężonego i skroplonego gazu ziemnego, który uzależniony jest od budowy infrastruktury niezbędnej do tankowania pojazdów.

¹¹ Rozwiązaniem jednoznacznie niekorzystnym są przyciski warunkujące włączenie się zielonego światła dla pieszych. Powinny one być stosowane wyłącznie jako dodatek do automatycznej detekcji niezmotoryzowanych lub rozwiązanie przyspieszające włączenie się zielonego światła (ale go nie warunkujące).

¹² W tym 1276 km w regionie Warszawskim stołecznym i 1066 km w regionie Mazowieckim regionalnym.

- **Obszary po przeciwnych stronach dużych rzek w województwie nie są ze sobą odpowiednio skomunikowane.** Przykładem jest brak przepraw mostowych na długim odcinku Wisły – od Dębłina do Góry Kalwarii. Wskazana jest budowa przeprawy mostowej na tym odcinku w celu poprawy skomunikowania obszarów sąsiednich po obu stronach rzeki. Podobne problemy z dostępnością obszarów po obu stronach rzek występują wzdłuż Bugu, Narwi oraz Pilicy. Wskazane jest dostosowanie istniejących przepraw mostowych do ruchu pieszego i rowerowego oraz uwzględnianie tego rodzaju ruchu podczas budowy nowych przepraw.
- **Wykorzystanie żeglugi śródlądowej do transportu towarów w regionie¹³ wymagałoby budowy od podstaw infrastruktury, co wiązałoby się z bardzo wysokimi kosztami bezpośrednimi i zewnętrznymi, w tym zwłaszcza środowiskowymi.** Tymczasem istotną przesłanką przy analizie zasadności rozwoju śródlądowych dróg wodnych jest naturalny charakter środkowego odcinka Wisły oraz doliny Bugu, w których występują cenne ekosystemy objęte ochroną w postaci obszarów Natura 2000, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych. Jednocześnie niewykorzystany pozostaje potencjał istniejącej infrastruktury kolejowej, niewymagającej tak kosztownych i negatywnie oddziałujących na środowisko inwestycji.
- **W województwie działają dwa porty lotnicze (na 14 w kraju), z których prowadzony jest regularny ruch lotniczy.** Na Lotnisko Chopina w Warszawie w 2019 r. przypadało 45% operacji lotniczych handlowych oraz 38% liczby pasażerów w skali kraju; na Mazowiecki Port Lotniczy Warszawa-Modlin, odpowiednio, 5% i 6%¹⁴. Planowana budowa linii kolejowej do lotniska w Modlinie stanowi szansę na poprawę jego dostępności i atrakcyjności. Otoczenie lotniska pozwala na jego rozbudowę oraz sprzyja rozwojowi strefy okołolotniskowej obejmującej inwestycje przemysłowe, bazy logistyczne i centra biznesowe. W podobny sposób może rozwijać się otoczenie portu lotniczego w Radomiu.

2.5. Społeczeństwo

Edukacja

- **Potencjał miast w zakresie szkolnictwa wyższego jest związany z ich rangą w sieci osadniczej województwa.** Warszawa jako miasto stołeczne z 219 tys. studentów stanowi dominujący ośrodek akademicki w kraju, w którym funkcjonuje m.in. największa polska uczelnia wyższa – Uniwersytet Warszawski¹⁵. Pod względem liczby studentów w województwie wyróżniają się również miasta: Radom (7,2 tys.), Siedlce (6,3 tys.) i Płock (5 tys.).
- **Województwo mazowieckie jest atrakcyjnym miejscem nauki dla cudzoziemców.** Udział studentów zagranicznych w ogólnej liczbie studentów plasuje województwo na drugim miejscu w kraju (10,4%, Polska – 6,7%), za województwem lubelskim.
- **Poziom wykształcenia i aktywności edukacyjnej mieszkańców województwa jest przestrzennie zróżnicowany.** Wysoki potencjał w tym zakresie charakteryzuje region Warszawski stołeczny, co przekłada się również na czołową pozycję województwa w kraju. W regionie Warszawskim stołecznym co drugi mieszkaniec w wieku 15-64 lata posiada wykształcenie wyższe, a odsetek osób dorosłych w wieku 25-64 lata podnoszących swoje

¹³ W 2019 r. udział tej gałęzi transportu w przewozach w kraju był pomijalny, ponieważ wynosił poniżej 1%.

¹⁴ W 2020 r. w związku z pandemią liczba pasażerów i operacji lotniczych spadła o 60-70%, lecz udziały mazowieckich portów pozostały na tym samym poziomie.

¹⁵ Według liczby studentów (łącznie z cudzoziemcami).

kompetencje poprzez kształcenie lub szkolenie jest najwyższy w kraju (8,6%, Polska – 3,7%). Region Mazowiecki regionalny pod tym względem osiąga znacznie niższe wskaźniki.

- **W województwie istnieje potrzeba lepszego dostosowania systemu edukacji do potrzeb rynku pracy, w tym kluczowych branż przemysłu.** Niedobór pracowników w skali województwa prognozowany jest w 17 zawodach (głównie w branżach: budowlanej, medycznej i produkcyjnej)¹⁶. Przewidywany jest także deficyt nauczycieli, w szczególności przedmiotów zawodowych. Jednocześnie co druga osoba w wieku 15-18 lat wybiera kształcenie w liceach ogólnokształcących. W nowo powstałych branżowych szkołach I stopnia¹⁷ uczy się ok. 8% młodzieży w tej grupie wiekowej. Szkolnictwo branżowe jest bardziej rozpowszechnione w regionie Mazowieckim regionalnym niż w Warszawskim stołecznym. Ponadto studenci najliczniej wybierają kierunki¹⁸ biznesu i administracji oraz nauk społecznych, a odsetek studiujących na kierunkach technicznych i przyrodniczych¹⁹ jest jednym z najniższych w kraju.
- **Upowszechnienie opieki żłobkowej i edukacji przedszkolnej jest zróżnicowane na terenach miejskich i wiejskich.** W miastach odsetek dzieci w wieku do 3 lat objętych instytucjonalną opieką jest ponad czterokrotnie wyższy niż na wsi (w miastach – 18,9%, na wsi – 4,3%). W przypadku wychowania przedszkolnego dysproporcje są mniejsze, jednak dane wskazują, że z placówek zlokalizowanych w miastach korzystają również dzieci z obszarów wiejskich. Jednocześnie województwo zajmuje czołowe miejsca w kraju pod względem udziału dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (93,5%) i opieką żłobkową (13,9%).
- **W województwie prognozowane są niekorzystne zmiany demograficzne dotyczące ubytku ludności w grupach wiekowych odpowiadających nauce szkolnej i studiom wyższym.** W 2050 r. w większości powiatów województwa, poza Warszawą i powiatami sąsiadującymi²⁰, prognozowany jest spadek liczby ludności w wieku 7-18 lat w stosunku do 2013 r., w tym najwyższy w powiatach: lipskim, przysuskim i zuromińskim. Spadek liczby ludności przewidywany jest również w grupie wiekowej 19-24 lata w większości powiatów, z wyjątkiem piaseczyńskiego, legionowskiego, wołomińskiego i grodzkiego, w tym w 17 powiatach co najmniej o połowę (najwyższy w powiecie lipskim).

Ochrona zdrowia

- **Województwo mazowieckie dysponuje znacznym potencjałem placówek ochrony zdrowia, skoncentrowanym głównie w stolicy.** Na tle kraju województwo wyróżnia się największą liczbą podmiotów ambulatoryjnej opieki zdrowotnej i łóżek w szpitalach ogólnych, a także szpitali psychiatrycznych (9), natomiast pod względem liczby szpitali ogólnych (112) znajduje się na drugim miejscu, za województwem śląskim. Koncentracja placówek ochrony zdrowia ma miejsce w Warszawie, w której zlokalizowana jest blisko połowa (51) szpitali znajdujących się na terenie województwa (w tym wysokospecjalistycznych) oraz ponad 42% podmiotów ambulatoryjnej opieki zdrowotnej.

¹⁶ Na podstawie *Barometru zawodów 2021. Raportu podsumowującego badanie w województwie mazowieckim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Kraków 2020 r.

¹⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe wprowadziła zmiany dotyczące likwidacji gimnazjów i utworzenia 8-letnich szkół podstawowych oraz szkół ponadpodstawowych, tj.: 4-letnich liceów ogólnokształcących, 5-letnich techników, 3-letnich branżowych szkół I stopnia, 3-letnich szkół specjalnych przysposabiających do pracy, 2-letnich branżowych szkół II stopnia oraz szkół policealnych dla osób posiadających wykształcenie średnie lub wykształcenie średnie branżowe.

¹⁸ Kierunki zgodne z Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Edukacji (ISCED – F 2013), łącznie z cudzoziemcami.

¹⁹ Bez cudzoziemców.

²⁰ Powiaty: wołomiński, piaseczyński, legionowski, grodzki, pruszkowski, warszawski zachodni i miński.

- **Dobrze rozwinięta na tle kraju sieć ratownictwa medycznego charakteryzuje się zróżnicowaną dostępnością w regionach.** Województwo dysponuje największą w kraju liczbą szpitalnych oddziałów ratunkowych (31) oraz zespołów ratownictwa medycznego (202), a w Warszawie, Płocku i Sokołowie Podlaskim funkcjonują także zespoły Lotniczego Pogotowia Ratunkowego. Pomimo rozwiniętej sieci ratownictwa medycznego, liczba osób przypadających na szpitalny oddział ratunkowy w województwie (175 tys. osób) jest wyższa od średniej krajowej (160 tys.); największym obciążeniem odznaczają się SOR-y w regionie Warszawskim stołecznym (194 tys.).
- **Dostępność do usług zdrowotnych charakteryzuje się zróżnicowaniem przestrzennym.** Niższą dostępnością do usług zdrowotnych odznacza się region Mazowiecki regionalny (36 łóżek na 10 tys. ludności), w którym w pięciu powiatach nie ma szpitali, a w większości pozostałych powiatów liczba łóżek szpitalnych na 10 tys. mieszkańców jest niższa od średniej województwa (44). Mieszkańcy regionu Mazowieckiego regionalnego korzystają z usług zdrowotnych (głównie specjalistycznych) **świadczonych przez** podmioty zlokalizowane w regionie Warszawskim stołecznym. Specjalistyczne usługi zdrowotne skoncentrowane są w dużych miastach województwa, co powoduje utrudniony dostęp do nich mieszkańców obszarów wiejskich.
- **W województwie zaznacza się niekorzystna struktura wiekowa kadry medycznej;** 27% lekarzy, 18% pielęgniarek i 14% położnych osiągnęło wiek 65 lat. Wskazuje to potrzebę podjęcia działań służących rozwojowi kształcenia na kierunkach medycznych, co przyczyni się do wzrostu i zastępowalności pokoleniowej zasobów kadry medycznej.
- **Choroby cywilizacyjne stanowią najczęstszą przyczynę przedwczesnych zgonów w województwie.** Liczbę zgonów powyżej średniej dla województwa z powodu chorób układu krążenia odnotowano w 28 powiatach, natomiast z powodu chorób nowotworowych – w 19, i w większości były to powiaty z regionu Mazowieckiego regionalnego. Niezbędne jest zatem zwiększenie dostępności do programów profilaktycznych, wzmacnianie postaw prozdrowotnych oraz poprawa dostępności do usług, w tym poprzez technologie informacyjno-komunikacyjne.
- **Następuje wzrost zapotrzebowania na opiekę geriatryczną spowodowany starzeniem się społeczeństwa.** Zgodnie z prognozą demograficzną GUS na lata 2014-2050 problemem województwa będzie proces starzenia, a nawet podwójnego starzenia się ludności²¹, co przyczyni się do zwiększenia zapotrzebowania m.in. na długoterminową opiekę zdrowotną, opiekę geriatryczną oraz usługi rehabilitacyjne, opiekuńczo-lecznicze i paliatywno-hospicyjne.

Włączenie społeczne

- **Dostępność do placówek pomocy społecznej jest zróżnicowana przestrzennie.** Ze 107 DPS zlokalizowanych w województwie w 2019 r. 47 funkcjonowało w regionie Warszawskim stołecznym, a 60 w Mazowieckim regionalnym. W powiatach łosickim i ostrołęckim nie ma tego typu placówek.
- **Wzrasta zapotrzebowanie na usługi społeczne, w tym usługi opiekuńcze, w szczególności świadczone w środowisku lokalnym (deinstytucjonalizacja usług).** Ponad 14,7 tys. osób starszych w województwie (najwięcej w skali kraju – ponad 13%) zostało objętych usługami opiekuńczymi, z czego ponad 65% to osoby z regionu Warszawskiego stołecznego

²¹ Podwójne starzenie się ludności, tj. wzrost odsetka ludności w wieku 80 i więcej lat wśród osób starszych. W 2050 roku udział tych osób w populacji 65+ wyniesie ponad 30% (obecnie jest to 28%).

(w regionie Warszawskim stołecznym ok. 9,6 tys. osób, w regionie Mazowieckim regionalnym ponad 5,1 tys.).

- **Wyzwaniem pozostaje problem ubóstwa i wykluczenia społecznego.** Dochód poniżej relatywnej granicy ubóstwa dotyczy ponad 10% gospodarstw domowych (7 miejsce w kraju). Głównym powodem przyznawania pomocy społecznej obok ubóstwa (region Mazowiecki regionalny), pozostaje również długotrwała lub ciężka choroba (region Warszawski stołeczny) oraz niepełnosprawność i bezrobocie.
- **W województwie niewykorzystany pozostaje potencjał podmiotów ekonomii społecznej,** które odgrywają istotną rolę w zakresie rozwiązywania problemów społecznych i budowaniu spójności społecznej.

2.6. Środowisko i energetyka

Środowisko

- **Województwo mazowieckie charakteryzuje się umiarkowanymi zasobami środowiska przyrodniczego.** Użytki rolne stanowią 67,8% powierzchni regionu (kraj – 60%), przy przewadze kompleksów gleb niskich klas bonitacyjnych, głównie gleb bielcowych oraz brunatnych. Region zagrożony jest występowaniem deficytu wody w glebie i związanym z tym zjawiskiem suszy, co ma istotny wpływ na gospodarkę, a w szczególności rolnictwo. Układ hydrograficzny Mazowsza cechuje duża liczba małych rzek o niewielkich zasobach wodnych i dużej zmienności stanu wód. Cechą charakterystyczną obszaru jest niska lesistość – 23,5% (kraj – 29,6%) i nierównomierne rozmieszczenie kompleksów leśnych. Atutem regionu są kruszywa, takie jak piaski, żwiry, surowce ilaste, niezbędne dla rozwoju branży budowlanej i drogownictwa.
- **W porównaniu z 2013 r., udział obszarów prawnie chronionych (poza obszarami Natura 2000) w powierzchni województwa mazowieckiego nie uległ zmianie i w 2019 r. wynosił 29,7% (Polska 32,3%).** Najcenniejsze przyrodniczo obszary stanowią 43,5% powierzchni regionu Warszawskiego stołecznego i 26,9% powierzchni Mazowieckiego regionalnego. Związane są przede wszystkim z dolinami głównych mazowieckich rzek oraz obejmują zwarte, rozległe kompleksy leśne.
- **Sieć korytarzy ekologicznych stanowią obszary o najwyższym stopniu ochrony zasobów przyrodniczych.** Są to zbliżone do naturalnych ekosystemy związane z dużymi kompleksami leśnymi: Puszcza Kampinoską, Białą, Koziennicką, Kurpiowską oraz dolinami głównych rzek województwa: Wisły, Narwi, Bugu, Wkry, Pilicy, Liwca, Omulwi i Płodownicy. Sytuacje konfliktowe występują niejednokrotnie w sąsiedztwie terenów zurbanizowanych, gdzie presja na tereny rekreacyjno-wypoczynkowe jest silna, a reżim ochrony wysoki (rejon Puszczy Kampinoskiej, Puszczy Koziennickiej).
- **Teren Mazowsza charakteryzuje się umiarkowanym zróżnicowaniem krajobrazowym.** Ze względu na małe urozmaicenie ukształtowania terenu, główne walory krajobrazowe województwa mazowieckiego w aspekcie przyrodniczym tworzą lasy, chronione tereny otwarte oraz wody powierzchniowe, przy czym za najcenniejsze można uznać krawędzie dolin rzecznych. Bardzo wysokimi walorami krajobrazowymi oraz dużą bioróżnorodnością, nie tylko w skali regionu, ale też kraju, cechuje się Kampinoski Park Narodowy. Park chroni unikatowe krajobrazy wielkich dolin rzecznych z okazałymi kompleksami wydm śródlądowych, ułożonych naprzemiennie z obszarami bagien i torfowisk. Wraz z otuliną uznany został w 2000 r. przez UNESCO za rezerwat biosfery pn. Puszcza Kampinoska.

- **Środowisko przyrodnicze Mazowsza podlega zmianom i przekształceniom, głównie ze względu na oddziaływania antropogeniczne.** Z uwagi na postępującą urbanizację i znaczącą rozbudowę infrastruktury, następuje stopniowe ograniczanie powierzchni biologicznie czynnej. Jest to przyczyna coraz częstszych i coraz bardziej niszczących w skutkach zjawisk atmosferycznych, szczególnie w miastach. Z uwagi na dalsze znaczące zmiany w kierunku rosnącej urbanizacji należy spodziewać się wzrostu liczby i intensywności tego typu zjawisk. Rozbudowa infrastruktury skutkuje też rozcinaniem korytarzy ekologicznych.
- **Postępujące zmiany klimatyczne związane z ociepleniem, w tym zwiększonym parowaniem i procesami pustynnienia, mają odzwierciedlenie w zwiększonym obszarze występowania okresowego zjawiska suszy w województwie.** Ponad 57% powierzchni regionu cechuje ekstremalne i silne zagrożenie występowania suszy rolniczej, natomiast około 30% obszarów rzek, jezior i zbiorników ma stwierdzony silny stopień zagrożenia suszą hydrologiczną.
- **Zwiększenie częstotliwości występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych (deszczy nawałnych) w miejscach o utrudnionej infiltracji, generuje wzrost zagrożenia powodziowego i poziomu wrażliwości obszarów zagrożonych, który wynika z coraz bardziej intensywnej zabudowy i zagospodarowania tych obszarów.** W wyniku zmian coraz częstszym zjawiskiem są powodzie miejskie. Pomimo znaczącego potencjału, zielona i niebieska infrastruktura w niewielkim stopniu wykorzystywana jest jako środek przeciwdziałania skutkom zmian klimatu i adaptacji przestrzeni miejskiej. Średni udział powierzchni terenów zieleni w miastach Mazowsza w ostatnich latach utrzymuje się na podobnym, niskim poziomie 2,8% (kraj – 3,9%).
- **Zagrożenie dla jakości wód stanowią zrzuty ścieków komunalnych i przemysłowych, spływy z pól oraz ścieki pochodzące z gospodarstw domowych niepodłączonych do sieci kanalizacyjnej.** Mimo licznych działań w zakresie rozbudowy infrastruktury kanalizacyjnej, z oczyszczalni ścieków w 2019 r. korzystało 73,5% ludności Mazowsza (w kraju 74,5%). Znaczne dysproporcje w tym zakresie widoczne są pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi. Wody podziemne województwa, będące źródłem zaopatrzenia w wodę do picia, są w większości dobrej jakości. Zagrożenie dla zrównoważonego wykorzystania tych zasobów występuje w rejonach o największej koncentracji poboru wody, tj. w aglomeracji warszawskiej oraz okolicach Radomia.
- **Jakość powietrza w regionie jest niedostateczna. Przekroczenia norm jakości powietrza dla pyłu zawieszonego PM₁₀, PM_{2,5} oraz benzo(a)pirenu występują na obszarze wszystkich stref województwa mazowieckiego, a dwutlenku azotu dodatkowo w aglomeracji warszawskiej.** Problem stanowi tzw. „niska emisja” w sektorze bytowo-komunalnym, emisja zanieczyszczeń, których źródłem jest transport samochodowy i przemysł, oraz nadal niska świadomość ekologiczna mieszkańców regionu. Konieczne jest kontynuowanie podjętych działań, w tym: dalsze wdrażanie uchwały antysmogowej oraz programów ochrony powietrza, zastępowanie surowców konwencjonalnych ekologicznymi nośnikami energii, modernizacja i wymiana kotłów grzewczych, jak też termomodernizacja obiektów. Największy stopień ponadnormatywnych stężeń monitorowanych zanieczyszczeń występuje na terenach zurbanizowanych (obszary w sąsiedztwie dróg o dużym natężeniu ruchu), na co znaczący wpływ mają emisje pochodzące z transportu. Na obszarach pozamiejskich dominują zanieczyszczenia pochodzące z niskiej emisji powierzchniowej (powodowane wykorzystywaniem paliw stałych niskiej jakości oraz przestarzałych technologicznie palenisk). W latach 2013-2019 zaobserwowano znaczące zmniejszenie emisji zanieczyszczeń z zakładów szczególnie uciążliwych, m.in. substancji gazowych (bez CO₂), pyłów, tlenków azotu. W tym okresie w Polsce emisja substancji gazowych spadła o 27,1%, pyłów o 45,3%,

a tlenków azotu o 38,1%. W przypadku województwa, spadek emisji substancji gazowych wyniósł aż 51,2%, pyłów 46,3%, a tlenków azotu 38,5%. W ujęciu regionów Warszawskiego stołecznego i Mazowieckiego regionalnego nastąpił spadek emisji odpowiednio o 37,3% i 54,7% w przypadku substancji gazowych, 47,5% i 45,9% w przypadku pyłów, 30,3% i 40,5% w przypadku tlenków azotu.

- **Gospodarka odpadami jest jednym z najbardziej problemowych obszarów ochrony środowiska.** Stale rosnąca konsumpcja i brak skutecznych rozwiązań w zakresie opakowań zwrotnych czy wykorzystania surowców wtórnych zwiększają presję, zarówno na środowisko przyrodnicze, jak i na samą infrastrukturę gospodarowania odpadami. Wysoki wskaźnik masy wytwarzanych odpadów²² szczególnie widoczny jest w regionie Warszawskim stołecznym, gdzie powstaje 67% ogółu odpadów Mazowsza. Niska efektywność procesu przetwarzania zmieszanych odpadów komunalnych wpływa na niewielką ilość wysortowywanych surowców wtórnych oraz dużą masę pozostałości z przetwarzania, kierowaną do składowania (43% zebranych odpadów). Poza ograniczeniem łącznej ilości powstających odpadów, największe wyzwanie stanowi ograniczenie składowania odpadów komunalnych ulegających biodegradacji, w tym poprzez ich selektywne zbieranie i zwiększenie mocy przerobowych funkcjonujących instalacji.
- **Obszarami o najlepszych predyspozycjach do pełnienia funkcji przyrodniczych w województwie są obszary najbardziej odporne na degradację oraz o wysokim stopniu ochrony zasobów przyrodniczych.** Relatywnie niewielkim stopniem przekształcenia antropogenicznego cechują się duże, zwarte kompleksy leśne, ekstensywnie użytkowane tereny bagienno-łąkowe, często związane z dolinami rzecznyymi (m.in. Wisły, Narwi, Bugu, Liwca, Pilicy, Radomki, Omulwi, Wkry) oraz obszary mozaiki rolno-leśnej, na których nie jest prowadzona wielkoobszarowa, intensywna produkcja rolnicza. Przestrzeń ta, tworząca sieci powiązań ekologicznych, stanowi ochronę dla funkcjonujących tam ekosystemów, wpływa korzystnie na zróżnicowanie biologiczne, migrację i reprodukcję zwierząt. W regionie Warszawskim stołecznym największe predyspozycje do pełnienia funkcji przyrodniczych mają tereny o potencjale do kształtowania zielonego pierścienia Warszawy oraz tereny poprawiające jego spójność.

Infrastruktura wodno-kanalizacyjna

- **Systematycznie wzrasta udział populacji województwa korzystającej z sieci wodociągowej, zbliżając się do poziomu krajowego, co świadczy o poprawie standardów życia mieszkańców.** W latach 2013-2019 odsetek ten wzrósł o 6 p.p., do 90,5% (w Polsce – o 4,2 p.p., do 92,2%). Zakłada się, że powyższy trend rozwojowy będzie się utrzymywał.
- **Sukcesywnie zwiększa się w województwie odsetek ludności korzystającej z kanalizacji sieciowej.** Udział ten w latach 2013-2019 wzrósł o 5,1 p.p., do 69,8% (w Polsce – o 6,1 p.p., do 71,2%). Szczególnie niski udział korzystających z kanalizacji (31,6%) dotyczy obszarów wiejskich województwa (w Polsce – 42,2%). Jest to spowodowane m.in. rozproszoną strukturą wiejskiej sieci osadniczej oraz utrzymującą się niekorzystną relacją długości sieci kanalizacyjnej do wodociągowej – zaledwie 36,3% (w Polsce – 53,1%). Niedostatek sieci kanalizacyjnej jest zagrożeniem dla środowiska, zwłaszcza dla jakości wód powierzchniowych, do których trafiają ścieki bytowe ludności oraz nieczystości pochodzenia rolniczego.
- **Mimo postępującego procesu porządkowania gospodarki wodno-kanalizacyjnej i działań inwestycyjnych na przestrzeni ostatnich lat, nadal niezadawalający jest odsetek**

²² W 2019 r. w województwie zebrano łącznie 1736 tys. ton odpadów komunalnych (13,6% masy odpadów w kraju).

ludności województwa korzystającej z komunalnych oczyszczalni ścieków. Powyższy problem dotyczy szczególnie terenów wiejskich, gdzie odsetek ten w 2019 r. osiągnął wartość zaledwie 32,7% (w kraju – 44%), czyli o niespełna 7 p.p. więcej niż w 2013 r. (w Polsce – 8,7 p.p.).

- **Skuteczność oczyszczania ścieków przemysłowych i komunalnych utrzymuje się na wysokim poziomie.** W 2019 r. 96,6% ścieków, które wymagały oczyszczenia, było oczyszczanych. Było to nieco mniej niż w 2018 r. (98,1%), ale o 74% więcej niż w 2012 r. Jest to efekt działań modernizacyjnych podejmowanych w ostatnich latach, w tym zwłaszcza inwestycji dokonywanych w aglomeracjach ściekowych w ramach Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych.

Energetyka

- **Województwo mazowieckie jest liderem w kraju pod względem mocy wykorzystywanej w koncesjonowanych źródłach ciepła.** Źródła te są coraz bardziej efektywne, 78% ciepła systemowego pochodzi z kogeneracji. Systemy ciepłownicze występują jedynie na obszarach o wysokiej gęstości zaludnienia (głównie w większych miastach) ze względu na najwyższy w stosunku do pozostałych mediów koszt przesyłu, który praktycznie wyklucza tranzyt ciepła na duże odległości. W Warszawie funkcjonuje jeden z największych w kraju i UE systemów ciepłowniczych. Na obszarach, gdzie nie ma dostępu do sieci ciepłowniczej, zaopatrzenie w ciepło realizowane jest z indywidualnych źródeł opalanych przede wszystkim węglem kamiennym, ale również gazem i olejem opałowym. Rzadziej stosowane są kotły na energię elektryczną, biomasę czy pompy ciepła. Od kilku lat następuje ograniczanie uciążliwości źródeł ciepła dla środowiska oraz stopniowy rozwój systemów ciepłowniczych.
- **Od kilku lat w województwie mazowieckim następuje poprawa efektywności wykorzystania energii,** m.in. poprzez: rozwój wysokosprawnej kogeneracji, zwiększanie sprawności procesów przemysłowych, przeprowadzanie termomodernizacji budynków wraz ze zmianą źródeł ogrzewania na bardziej efektywne i mniej emisyjne, ożywienie budownictwa energooszczędnego i pasywnego oraz bardziej racjonalne korzystanie z energii przez odbiorców końcowych. Działania te powinny być kontynuowane, a także należy wdrażać nowoczesne rozwiązania w zakresie magazynowania energii czy inteligentnych sieci energetycznych (poprawiających stabilność pracy sieci, zmniejszających straty sieciowe oraz umożliwiających bieżące monitorowanie zużycia energii i zastosowanie taryf dynamicznych).
- **W województwie zlokalizowane są klasyczne elektrownie systemowe (w Koziencach i Ostrołęce), a także lokalne elektrociepłownie oraz odnawialne źródła energii,** które łącznie produkują o 13,5% więcej energii elektrycznej niż zostaje zużyte w województwie. Większość energii jest wytwarzana w regionie Mazowieckim regionalnym (86%), konsumującym jednocześnie stosunkowo niewiele (37%).
- **Istniejący układ sieci przesyłowych najwyższych napięć 400 kV i 220 kV,** służący wyprowadzeniu energii z jednostek wytwórczych do sieci dystrybucyjnych, pomimo systematycznego rozwoju, nie zapewnia odpowiedniej przepustowości oraz niezawodności działania w przypadku wystąpienia poważnych awarii systemowych. Systemy dystrybucyjne są stale rozbudowywane i modernizowane, lecz stan techniczny części infrastruktury jest niezadowalający, w szczególności na terenach wiejskich.
- **Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w województwie mazowieckim jest na niskim poziomie.** Udział ekologicznej energii elektrycznej w produkcji energii ogółem stanowi zaledwie 5,4% (w kraju 15,5%), przy czym udział zainstalowanej mocy OZE w stosunku do mocy wszystkich źródeł energii elektrycznej jest wyższy i kształtuje się na poziomie

11,6%. Większość ekologicznej energii elektrycznej pochodzi z wiatru (44%), biomasy (31%) i słońca (20%), natomiast znacznie mniej z wody (2,6%) i biogazu (2,4%). Pod względem liczby instalacji dominują instalacje fotowoltaiczne (99% wszystkich instalacji OZE), z których zdecydowana większość to mikroinstalacje prosumenckie o mocy do 50 kW. Udział sektora mikroenergetyki w łącznej mocy odnawialnych źródeł energii elektrycznej zainstalowanych w województwie kształtuje się na poziomie 13,7% (w regionie Mazowieckim regionalnym 10,5%, zaś w Warszawskim stołecznym 20,8%). Największy potencjał produkcyjny energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych związany jest z zasobami biomasy, energii słońca oraz wiatru. Krajowe uwarunkowania prawne i ekonomiczne mają na celu wspieranie wytwarzania energii elektrycznej z OZE.

- **Zapotrzebowanie na energię elektryczną z roku na rok wzrasta, szczególnie w regionie Warszawskim stołecznym**, gdzie łączna ilość wytwarzanej i dostarczonej z zewnątrz energii, pomimo systematycznej poprawy efektywności jej wykorzystania, jest niewystarczająca w stosunku do prognozowanych potrzeb. Przewidywany stały wzrost zużycia energii związany jest m.in. ze wzrostem poziomu dobrobytu społeczeństwa, upowszechnieniem użytkowania urządzeń chłodzących i wzrostem popularności pojazdów elektrycznych.
- **Zwiększa się wykorzystanie energii elektrycznej w napędach pojazdów**, aczkolwiek wskazany jest również rozwój innych paliw alternatywnych, tj.: wodoru, biopaliw, paliw syntetycznych i parafinowych, gazu ziemnego w postaci sprężonej (CNG) bądź skroplonej (LNG), ograniczających emisyjność sektora transportowego.
- **Dostawa gazu ziemnego do województwa mazowieckiego realizowana jest z krajowego systemu gazowego, zasilanego głównie gazem importowanym z Rosji** (m.in. za pośrednictwem międzynarodowego gazociągu „Jamał-Europa”), a także z innych krajów (drogą morską do terminalu LNG w Świnoujściu). Od kilku lat w strukturze importu widoczny jest spadek udziału rosyjskiego gazu ziemnego, a przyrost dostaw LNG. W celu zapewnienia pełnej dywersyfikacji dostaw gazu, a tym samym bezpieczeństwa gazowego kraju i województwa, niezbędne jest dalsze uniezależnianie się od importu z Rosji (m.in. poprzez budowę nowych gazociągów transgranicznych, rozbudowę terminalu LNG w Świnoujściu).
- **W systemie przesyłu gazu ziemnego podstawowym problemem jest ograniczona przepustowość niektórych gazociągów wysokiego ciśnienia, w tym warszawskiego pierścienia gazowego**, który pomimo trójstronnego zasilania poprzez krajowe gazociągi magistralne, nie ma wystarczającej przepustowości, co może powodować ograniczenia w ewentualnym zasilaniu stołecznych elektrociepłowni i ciepłowni w gaz ziemny. W związku z tym niezbędna jest rozbudowa i modernizacja sieci gazowych.
- **System gazociągów wysokiego ciśnienia, który oprócz funkcji przesyłowych, zasilą również sieci średniego i podwyższonego średniego ciśnienia, dobrze rozwinięty jest jedynie wokół większych miast**, natomiast niedostatecznie w peryferyjnych częściach Mazowsza (63,2% sieci dystrybucyjnych województwa zlokalizowanych jest w regionie Warszawskim stołecznym). Z gazu sieciowego w województwie korzysta 53,4% ludności, natomiast w regionie Warszawskim stołecznym 69,8%, a w Mazowieckim regionalnym zaledwie 31,8%. Wskazana jest gazyfikacja, zwłaszcza terenów wiejskich, poprzez rozbudowę dystrybucyjnych sieci gazowych bądź stosowanie nowoczesnych technologii do gazyfikacji wyspowych.
- **Zaopatrzenie województwa mazowieckiego w paliwa ciekłe opiera się na ropie naftowej, dostarczanej przede wszystkim z Rosji**, ale także coraz częściej drogą morską z innych krajów. W celu zapewnienia bezpieczeństwa paliwowego kraju i województwa, niezbędna jest dalsza dywersyfikacja źródeł i kierunków dostaw ropy naftowej, a także rozbudowa infrastruktury służącej przesyłaniu i magazynowaniu.

- **Przez region przebiega system międzynarodowych rurociągów naftowych z Rosji do Niemiec, stanowiący istotne ogniwo środkowoeuropejskiego systemu rurociągowego „Przyjaźń”.** Rozbudowany w ostatnich latach polski odcinek systemu odgrywa znaczącą rolę w transzycie rosyjskiej ropy, której tylko część zostaje wykorzystana na potrzeby rafinerii w Płocku.
- **Paliwa ciekłe wytworzone w rafinerii płockiej przesyłane są rurociągami paliwowymi do dwóch baz paliwowych na Mazowszu** (zlokalizowanych w regionie Warszawskim stołecznym) oraz kilku baz w sąsiednich województwach, a także dostarczane są za pośrednictwem autocystern. Ze względu na rosnące potrzeby magazynowe, pojemności istniejących baz są stopniowo rozbudowywane. Nowe zbiorniki wykonano także w bazie paliwowej Emilianów (gmina Klembów, powiat wołomiński).

2.7. Kultura i dziedzictwo kulturowe

Kultura

- **Województwo mazowieckie oferuje szerokie możliwości uczestnictwa w kulturze i dysponuje dużym potencjałem instytucji kultury.** W województwie skoncentrowana jest największa w kraju liczba teatrów (28), kin (86), muzeów (143) i placówek bibliotecznych (1037), natomiast pod względem liczby galerii i salonów sztuki (45) oraz instytucji muzycznych (6) Mazowsze zajmuje drugie miejsce, tj. odpowiednio za województwem małopolskim i śląskim.
- **Atrakcyjność kulturalna województwa opiera się głównie na regionie Warszawskim stołecznym.** Generatorem rozwoju kulturalnego jest Warszawa, w której ze względu na stołeczność i skalę miasta odbywają się liczne wydarzenia kulturalne oraz znajduje się największa liczba instytucji kultury (w tym o znaczeniu krajowym i międzynarodowym), m.in. 26 z 28 teatrów województwa. Zwiedzający muzea w stolicy stanowią ok. 94,5% wszystkich zwiedzających muzea w województwie i klasyfikują województwo na pierwszym miejscu w kraju.
- **Rozmieszczenie instytucji kultury w regionie Mazowieckim regionalnym charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym.** W budowaniu potencjału kulturalnego regionu istotną rolę odgrywają Płock i Radom oraz pozostałe miasta subregionalne. Inne ośrodki, w tym szczególnie małe ośrodki miejskie i wiejskie oraz obszary peryferyjne województwa, dysponują znacznie mniejszym potencjałem instytucji kultury.
- **W województwie, pomimo dużej liczby instytucji kultury, istnieją wyraźne dysproporcje w dostępie do kultury.** Najliczniejszą grupę wśród instytucji kultury województwa stanowią placówki biblioteczne, które klasyfikują województwo na pierwszym miejscu w kraju, ale jednocześnie ich dostępność jest jedną z najniższych w Polsce (województwo – 5231 osób na 1 placówkę biblioteczną, Polska – 4424 osoby na 1 placówkę biblioteczną). Ponadto pod względem dostępności centrów, domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic województwo zajmuje ostatnie miejsce w kraju (województwo – ok. 18 tys. osób na 1 placówkę, Polska – ok. 9 tys. osób na 1 placówkę). Problem z dostępnością do instytucji kultury dotyczy przede wszystkim małych ośrodków miejskich i wiejskich, często nieposiadających jakichkolwiek placówek pozwalających na uczestnictwo w kulturze.
- **W zakresie upowszechniania kultury, coraz większego znaczenia nabiera stosowanie nowoczesnych technologii i kanałów komunikacyjnych, w tym w kontekście ograniczenia działalności instytucji kultury w związku z zagrożeniami epidemicznymi.** Digitalizacja zasobów kultury i ich udostępnianie w sieci stwarza szansę zdalnego uczestnictwa w życiu kulturalnym oraz stanowi alternatywę dla tradycyjnych form uczestnictwa

w kulturze. Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi informacyjno-komunikacyjnych daje możliwość budowania współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w obszarze kultury, tworzenia zintegrowanej oferty kulturalnej oraz promocji kultury, w tym poprzez rozwój informacyjnych platform kulturalnych (e-kultura).

Dziedzictwo kulturowe

- **Województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony²³, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego.** Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Wyraźną przewagą pod względem liczby zabytków na 10 tys. ha odznacza się region Warszawski stołeczny (61,63), w którym wartość ta jest ponad czterokrotnie wyższa niż w regionie Mazowieckim regionalnym.
- **Miejscem koncentracji obiektów zabytkowych jest Warszawa**, w której mieści się aż 29,4% zabytków nieruchomych województwa; na kolejnych miejscach plasują się powiaty: piaseczyński, żyrardowski, ciechanowski i grójecki oraz miasta Radom i Płock. W stolicy znajduje się jedyny w województwie obiekt wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO – Historyczne centrum Warszawy, które jest wyjątkowym przykładem kompleksowej odbudowy dawnej architektury wraz z odtworzeniem założeń urbanistycznych.
- **Najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne.** Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Ponadto, ze względu na duże wartości historyczne i artystyczne, zabytki te podlegają szczególnej ochronie i są na bieżąco konserwowane i remontowane.
- **Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4).**
- **Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych.** W procesie budowania tożsamości regionalnej w województwie ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Spośród 41 ośrodków wyróżnionych w województwie, 85% znajduje się w regionie Mazowieckim regionalnym. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ośrodki związane z wybitnymi postaciami i kultem religijnym, m.in. Żelazowa Wola, Czarnolas, Niepokalanów (Paprotnia) i Góra Kalwaria. Istotnymi elementami potencjału dziedzictwa kulturowego są też miasta historyczne, miasta ogrody (np. Podkowa Leśna), obiekty fortyfikacyjne (np. Twierdza Modlin), a także obiekty poprzemysłowe (np. w Radomiu) i zabytki techniki (np. w Warszawie). Szczególnymi obszarami, zarówno ze względu na wartość, jak i pamięć historyczną, są również miejsca martyrologii, miejsca pamięci oraz cmentarze (w tym zabytkowe).
- **Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków.** Istotnymi barierami dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.: brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie, niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych oraz nietrwałe budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu Mazowieckiego regionalnego). Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne.

²³ Formy ochrony wskazane w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

- **Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych.** Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój. Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych.

2.8. Turystyka

- **Warszawa to główny ośrodek turystyczny województwa mający rangę krajową i międzynarodową.** Pozycja Warszawy budowana jest na podstawie potencjału kulturowego i zabytkowego oraz bazy noclegowej, dzięki którym rozwija się turystyka kulturowa i biznesowa. Rola stolicy wpływa na liczbę turystów korzystających z noclegów oraz liczbę turystów zagranicznych, które plasują województwo na jednym z wyższych miejsc w kraju. Istotne znaczenie dla rozwoju turystyki w województwie mają również miasta subregionalne ze względu na zasoby kulturowe, rozwijającą się bazę noclegową i powiązania komunikacyjne.
- **Zasoby przyrodnicze i kulturowe województwa stwarzają możliwości rozwoju turystyki aktywnej i wypoczynkowej oraz kulturowej i biznesowej.** Potencjał w postaci obszarów chronionych (m.in. Kampinoski Park Narodowy), kompleksów leśnych, zbiorników wodnych (m.in. Zalew Zegrzyński, Pojezierze Gostynińskie) i rzek (m.in. Wisła, Bug, Narew) umożliwia rozwój turystyki aktywnej i wypoczynkowej. Zasoby województwa będące podstawą dla turystyki kulturowej obejmują obiekty zabytkowe (m.in. Pułtusk, Milanówek, Płock), obiekty przemysłowe (m.in. Żyrardów, Konstancin-Jeziorna), muzea (m.in. Płock, Opinogóra, Pruszków) i skanseny (m.in. Granica, Wiączemin Polski), miejsca kultywowania tradycji, w tym folklorystycznych (m.in. Myszyniec, Kadzidło, Sierpc), a także miejsca martyrologii i pamięci (m.in. Treblinka, Palmiry), miejsca związane ze sławnymi postaciami (m.in. Sanniki, Sulejówek), miejsca kultu religijnego (m.in. Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria) oraz szlaki kulturowe (m.in. Szlak Gotyku Ceglanego, Szlak Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej) i kolejki wąskotorowe (Starachowicka, Mławska, Piaseczyńsko-Grójecka i Sochaczewska). Rozwinięta baza hotelowa i konferencyjna w powiecie legionowskim stwarza warunki do rozwoju turystyki biznesowej. Zarówno zasoby przyrodnicze i kulturowe, jak i inne atrakcje turystyczne (m.in. Centrum Nauki Kopernik czy PGE Narodowy w Warszawie, Park of Poland we Wręczy) umożliwiają rozwój przemysłu czasu wolnego.
- **Województwo ma potencjał dla rozwoju turystyki zdrowotnej i uzdrowiskowej.** Predyspozycje w tym zakresie ma statutowe uzdrowisko w Konstancinie-Jeziornie oraz obszary zasobne w wody mineralne i termalne (m.in. Mszczonów, Wręcza, Magnuszew), a także lasy sosnowe o swoistym mikroklimacie (m.in. Lasy Chojnowskie i Otwockie, Puszcza Kozińska).
- **Potencjał przyrodniczy i kulturowy województwa umożliwia tworzenie oraz rozwój regionalnych i lokalnych marek i produktów turystycznych.** Funkcjonujące w województwie sieciowe produkty turystyczne stanowią ważny czynnik rozwoju turystyki, a wyzwaniem w tym zakresie pozostaje ich odpowiednia promocja, tworzenie nowych produktów, a także współpraca i wzmacnianie potencjału podmiotów działających w obszarze turystyki.
- **Niewystarczająca w stosunku do liczby turystów baza noclegowa wymaga rozwoju.** Region Mazowiecki regionalny liczy niewielkie zasoby obiektów noclegowych, co powiązane jest ze zróżnicowanym rozwojem gospodarczym ośrodków osadniczych. W regionie Warszawskim stołecznym, pomimo lepiej rozwiniętej bazy noclegowej

i koncentracji obiektów wysokostandardowych w stolicy, w dalszym ciągu wyzwaniem jest jej rozwój, zwłaszcza obiektów o niższym standardzie wpływających na większą dostępność dla turystów.

- **Obszary województwa mające potencjał do rozwoju turystyki nie są dostatecznie doinwestowane.** Obiekty i atrakcje turystyczne wymagają zwiększenia dostępności komunikacyjnej, w tym dla osób ze szczególnymi potrzebami i niepełnosprawnościami, jak również lepszego oznakowania. Niezbędne jest także doposażenie i rozbudowa infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej, w tym tras i szlaków turystycznych, szczególnie na terenach atrakcyjnych przyrodniczo.

2.9. Przemysł kreatywny

- **Województwo mazowieckie dysponuje potencjałem instytucjonalnym i intelektualnym dla rozwoju przemysłu kreatywnego,** co potwierdza druga pozycja w kraju w odniesieniu do liczby obiektów działalności wystawienniczej, za województwem małopolskim, i instytucji muzycznych, za województwem śląskim.
- **Podmioty gospodarcze przemysłu kreatywnego województwa skoncentrowane są w regionie Warszawskim stołecznym.** Udział podmiotów przemysłu kreatywnego w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych regionu Warszawskiego stołecznego w 2020 r. wyniósł ponad 16,2%, co stanowiło 89,1% wszystkich podmiotów należących do przemysłu kreatywnego w województwie (w Warszawie odpowiednio ponad 18,2% i 70,3%).

2.10. Wyzwania rozwojowe województwa mazowieckiego – podsumowanie wniosków z diagnozy

W poniższej tabeli ujęto w sposób syntetyczny podsumowanie wniosków z diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej w formie wyzwań rozwojowych województwa mazowieckiego w pięciu obszarach: Gospodarka, Dostępność, Środowisko i energetyka, Społeczeństwo oraz Kultura i dziedzictwo, jak również w obszarze horyzontalnym, odnoszącym się do spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej województwa (Tabela 1).

Tabela 1. Wyzwania dla rozwoju województwa mazowieckiego

Obszar	Wyzwania	Oczekiwany trend
GOSPODARKA	dynamika rozwoju gospodarczego po pandemii koronawirusa COVID-19	↑
	innowacyjność, rozwój przemysłu przyszłości, gospodarka obiegu zamkniętego	↑
	proeksportowa specjalizacja produkcyjna	↑
	organizacja rynku rolnego i produktywność rolnictwa	↑
	dostęp do szerokopasmowego Internetu, transformacja cyfrowa, znaczenie TIK, rozwój e-usług	↑
	znaczenie gospodarcze podregionów i ośrodków subregionalnych	↑
	konkurencyjność Warszawy na arenie międzynarodowej	↑
	współpraca samorząd – nauka – przedsiębiorcy	↑
DOSTĘPNOŚĆ	zewnętrzna i wewnętrzna dostępność transportowa województwa, zwłaszcza transportem publicznym	↑
	znaczenie niskoemisyjnego transportu zbiorowego, transportu rowerowego i ruchu pieszego w systemie transportowym	↑
	jakość infrastruktury transportowej oraz taboru	↑
	dbałość o ład przestrzenny	↑
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	wykorzystanie paliw alternatywnych w gospodarce, zwłaszcza opartych o wodór	↑
	bezpieczeństwo energetyczne, udział odnawialnych źródeł energii w sektorze energetycznym	↑
	stan/jakość środowiska	↑
	odporność na zmiany klimatu, w tym ekstremalne zjawiska przyrodnicze	↑
SPOŁECZEŃSTWO	efektywny system kształcenia	↑
	przedsiębiorczość i aktywność zawodowa ludności	↑
	dostępność wysokiej jakości usług publicznych	↑
	społeczeństwo obywatelskie	↑
	włączenie społeczne i przeciwdziałanie ubóstwu	↑
KULTURA I DZIEDZICTWO	atrakcyjność turystyczna i kulturalna województwa	↑
	znaczenie turystyki w gospodarce województwa	↑
	ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego	↑
	jakość infrastruktury turystycznej	↑
OBSZARY HORYZONTALNE	spójność społeczna, gospodarcza i przestrzenna województwa	↑
	rola miast jako centrów rozwoju	↑
	jakość życia na obszarach wiejskich	↑
	powiązania funkcjonalne miasta – obszary wiejskie	↑
	rewitalizacja obszarów zdegradowanych	↑

↑ – oznacza wzrost/zmianę pozytywną

3 | Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

Struktura funkcjonalno-przestrzenna województwa mazowieckiego jest zdeterminowana przez historycznie ukształtowany układ osadniczy o charakterze policentryczno-pasmowym. Głównymi elementami struktury są:

- struktura użytkowania ziemi;
- Warszawa – metropolia europejska, stolica kraju i regionu;
- policentryczny układ miast subregionalnych – ośrodków wzrostu;
- korytarze transportowe: sieci TEN-T, krajowe i regionalne;
- system obszarów chronionych i korytarzy ekologicznych;
- pasmowo powiązane obszary przyrodniczo-kulturowe;
- tereny rolne i otwarte, wolne od procesów urbanizacji.

Szczególnym elementem modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa mazowieckiego są obszary strategicznej interwencji, o których mowa w rozdziale 7 *Strategii*.

W model terytorialny regionu z Warszawą i jej miejskim obszarem funkcjonalnym jako centrum, powiązanych funkcjonalnie z obszarami otaczającymi, wpisują się trzy sfery (gospodarka, społeczeństwo, środowisko) przenikające się wzajemnie (Ryc. 1).

Ryc. 1. Model relacji systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko i interakcji Warszawa z MOFW – Region

Źródło: Opracowanie MBPR

3.1. Struktura administracyjna

Zgodnie z podziałem administracyjnym, w skład województwa mazowieckiego wchodzi (2022 r., Ryc. 2):

- 37 powiatów oraz 5 miast na prawach powiatu;
- 314 gmin, w tym:
 - 35 gmin miejskich,
 - 60 gmin miejsko-wiejskich,
 - 219 gmin wiejskich.

Strategia oraz diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej uwzględniają także nowy podział statystyczny województwa mazowieckiego na jednostki NUTS, obowiązujący od 1 stycznia 2018 r.²⁴ (Ryc. 2). Według klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych, województwo mazowieckie stanowi NUTS 1 – makroregion województwo mazowieckie, który dzieli się na następujące jednostki:

- NUTS 2 region Warszawski stołeczny, w skład którego wchodzi trzy jednostki NUTS 3 (podregiony):
 - miasto Warszawa,
 - warszawski wschodni,
 - warszawski zachodni;
- NUTS 2 region Mazowiecki regionalny, w skład którego wchodzi sześć jednostek NUTS 3 (podregionów):
 - ciechanowski,
 - ostrołęcki,
 - płocki,
 - radomski,
 - siedlecki,
 - żyrardowski.

3.2. Struktura użytkowania ziemi

Użytkowanie ziemi jest najbardziej syntetycznym wskaźnikiem informacji o wykorzystaniu przestrzeni (Ryc. 3). W strukturze użytkowania ziemi województwa mazowieckiego dominują grunty użytkowane rolniczo, zajmujące 56% powierzchni województwa, oraz tereny lasów i zadrzewień – 23%. Użytki rolne przeważają w zachodniej części województwa, a także na krańcach wschodnich, jednocześnie rejon te cechuje niższa lesistość. Znaczący udział w strukturze użytkowania ziemi mają również łąki i pastwiska (9,6% pow. województwa), a także, skupione w jego południowo-zachodniej części, sady (2,5%). Około 2,3% powierzchni województwa mazowieckiego stanowią obszary podmokłe i znajdujące się pod wodami.

Tereny zurbanizowane obejmują 6,7% powierzchni województwa, z czego zabudowa zwarta – 3,7%, zabudowa rozproszona – 2,5%, tereny przemysłowe i handlowe – 0,3%, zaś tereny

²⁴ Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/2066 z dn. 21 listopada 2016 r. zmieniające załączniki do rozporządzenia (WE) nr 1059/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustalenia wspólnej klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS) (Dz. Urz. UE L 322 z 29.11.2016).

komunikacyjne 0,2%. Najbardziej zurbanizowaną częścią województwa jest centralnie położona aglomeracja warszawska. Pozostałe duże ośrodki miejskie (Radom, Płock, Siedlce, Ostrołęka, Ciechanów) również odznaczają się gęstą zabudową. Skala urbanizacji mniejszych ośrodków miejskich jest jednak nieporównywalna w stosunku do miejskiego obszaru funkcjonalnego stolicy.

Wśród struktur funkcjonalno-przestrzennych województwa mazowieckiego (Ryc. 4), wskazanych w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego*, wyróżnia się:

- Miejski Obszar Funkcjonalny Warszawy, do którego adresuje się działania zgodne z *Planem MOFW*, będącym integralną częścią *Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego*;
- Dolinę Środkowej Wisły, dla której niezbędne jest zapewnienie równowagi pomiędzy potrzebą ochrony środowiska przyrodniczego, działaniami na rzecz przeciwdziałania zagrożeniu powodziowemu oraz wykorzystaniem gospodarczym Wisły zgodnie z ustawą Prawo Wodne²⁵;
- Park Rzeki Wisły (Vistula River Park), do którego adresuje się działania zgodne ze *Studium Programowo-Przestrzennym dla terenów nadrzecznych Wisły położonych w województwie mazowieckim, w Regionie Wodnym Środkowej Wisły*²⁶;
- obszar wokół Mazowieckiego Portu Lotniczego Warszawa-Modlin, do którego adresuje się działania zgodne z *Regionalnym zintegrowanym planem policentrycznego rozwoju obszarów wokół Mazowieckiego Portu Lotniczego Warszawa/Modlin*²⁷.

3.3. Struktura osadnicza

Sieć osadnicza województwa mazowieckiego (Ryc. 5) ma charakter policentryczny z dominującą Warszawą, która pełni funkcję ośrodka metropolitalnego o randze europejskiej, oraz otaczającymi ośrodkami subregionalnymi (Radom, Płock, Siedlce, Ostrołęka, Ciechanów, Żyrardów) o równomiernym rozmieszczeniu. Wokół Warszawy wykształcił się monocentryczny układ sieci osadniczej, który jest typem regionu miejskiego o silnej dominacji ośrodka centralnego nad słabiej rozwiniętymi małymi miastami. Pozostały obszar województwa wykazuje cechy układu policentrycznego. Cechą charakterystyczną struktury osadniczej województwa mazowieckiego są wykształcone historycznie pasmowe układy zabudowy wzdłuż ciągów komunikacyjnych, głównie linii kolejowych.

3.4. Powiązania komunikacyjne

Sieć powiązań transportowych w województwie mazowieckim (Ryc. 6) kształtuje się zgodnie z paneuropejskimi korytarzami transportowymi (KI – Helsinki – Tallin – Ryga – Kowno – Warszawa; KII – Berlin – Warszawa – Mińsk – Moskwa – Niżny Nowogród; KVI – Gdynia/Gdańsk – Warszawa – Katowice – Żylina – Ostrawa – Brzeclaw) oraz Transeuropejską Siecią Transportową TEN-T, w tym z korytarzami Morze Bałtyckie – Morze Adriatyckie i Morze Bałtyckie – Morze Północne, wraz z korytarzami transportowymi o znaczeniu międzyregionalnym i regionalnym,

²⁵ Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (Dz.U. z 2017 r. poz. 1566, z późn. zm.).

²⁶ Zrealizowane we współpracy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego i konsorcjum Rothuizen Architecten Stedenbouwkundigen B.V., Arcadis B.V., Hollandshap B.V./Eurolandscape B.V., RDH Architekci Urbaniści Sp. z o.o. w ramach programu *Partners for international business*, 2016 r.

²⁷ Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie 2016 r.

tworzonymi przez istniejącą i planowaną infrastrukturę transportową na obszarze województwa mazowieckiego. Głównym węzłem komunikacyjnym w sieci powiązań transportowych województwa mazowieckiego jest Warszawa.

3.5. Pasma przyrodniczo-kulturowe

Pasma przyrodniczo-kulturowe²⁸ województwa mazowieckiego (Ryc. 8) stanowią:

- wielkopowierzchniowe obszary dolin rzecznych o cennych walorach krajobrazu przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego;
- pasma wzdłuż szlaków kolejowych: Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Warszawskiej Kolei Dojazdowej.

Istniejący układ pasmowy pozwala na kształtowanie powiązań funkcjonalno-przestrzennych pomiędzy ośrodkami osadniczymi o szczególnych wartościach historycznych i wykształconej tożsamości oraz obszarami cennymi przyrodniczo a obszarami peryferyjnymi z dużym potencjałem kulturowym.

3.6. Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie

Województwo mazowieckie, jako główny cel prowadzenia polityki rozwoju, przyjmuje dążenie do osiągnięcia ładu przestrzennego, rozumianego jako ukształtowanie przestrzeni tworzącej harmonijną całość oraz uwzględniającej w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Cel ten będzie realizowany poprzez system ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie.

3.6.1. Ustalenia

Jako ustalenia *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* przyjmuje się zadania o charakterze inwestycyjnym – inwestycje celu publicznego o charakterze ponadlokalnym, o których mowa w art. 39 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. *Strategia* ustala inwestycje celu publicznego o charakterze ponadlokalnym, które zostały przyjęte przez Zarząd Województwa Mazowieckiego, Sejmik Województwa Mazowieckiego i mają zagwarantowane środki finansowe zapisane w Wieloletniej Prognozie Finansowej Województwa Mazowieckiego.

Strategia uwzględnia także inwestycje celu publicznego o charakterze ponadlokalnym, które zostały przyjęte przez:

- Sejm RP,
- Radę Ministrów,
- właściwego ministra.

²⁸ Dotyczy pasm wskazanych w *Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015*.

Strategia jako zintegrowany dokument planowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego stanowi również punkt odniesienia dla planowania przestrzennego gmin, łączący politykę przestrzenną państwa i województwa. Oznacza to, że w *Strategii*, poza polityką przestrzenną województwa, powinny znaleźć się także ustalenia polityki przestrzennej państwa. O ile regionalna polityka przestrzenna określana jest szczegółowo przez samorząd województwa, o tyle polityka przestrzenna państwa, stosownie do ustaleń ustawodawcy, jest tylko uwzględniana w strategii rozwoju województwa. Samorząd województwa nie posiada ustawowych kompetencji do tego, by tę politykę uzupełniać, a tym bardziej kreować. Inne działanie samorządu w tej mierze byłoby ustawowo niedopuszczalnym przejęciem kompetencji centralnych organów państwa przez samorząd województwa.

3.6.2. Rekomendacje

Rekomenduje się następujące zasady dotyczące kierunków działań w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie mazowieckim:

- rozwój przestrzenny powinien następować w pasmach utworzonych wzdłuż korytarzy komunikacyjnych oraz w rdzeniach układu, który stanowi Warszawa oraz węzły transportowe ośrodków subregionalnych;
- pasma rozwoju powinny obejmować zarówno tereny zurbanizowane, historycznie wyznaczone wzdłuż linii kolejowych, jak również nowo powstałe wzdłuż ciągów drogowych, w których należy przewidywać wprowadzenie transportu szynowego;
- pomiędzy pasmami rozwoju należy zachować przestrzenie ekstensywnego użytkowania jako obszary zaplecza przyrodniczego, które powinny wchodzić w formie klinów do centrów miast;
- wskazane jest powiązanie sekwencji pasm rozwoju układem komunikacyjnym o charakterze obwodowym, który łączyłby poszczególne pasma, bez konieczności przemieszczania się do centrum obszaru;
- całość obszaru zurbanizowanego powinna być zamknięta strefą zielonego pierścienia, bezpośrednio powiązanego z przestrzeniami ekstensywnego użytkowania w miastach (parki, zieleńce, skwery, doliny cieków wodnych);
- dla liniowych obiektów infrastruktury transportowej i energetycznej należy zachować korytarze przestrzenne, w miarę możliwości wspólne (tzw. korytarze infrastrukturalne);
- lokalizacja obiektów produkcji energii nie powinna kolidować z innymi funkcjami terenów, w tym szczególnie usytuowanie elektrowni wiatrowych nie może powodować uciążliwości dla zabudowy przeznaczonej na stały pobyt ludzi, obiektów wrażliwych na zakłócenia promieniowania elektromagnetycznego, a także obszarów o cennych walorach przyrodniczych i krajobrazowych.

Dla obszarów o cennych walorach przyrodniczo-kulturowych rekomenduje się następujące działania:

- objęcie ochroną terenów zachowujących tożsamość kulturową i walory tradycyjnego krajobrazu o specyficznych i unikatowych walorach krajobrazowych;
- porządkowanie i odtwarzanie wartości kulturowych oraz elementów ekspozycji krajobrazowej;
- utrzymanie cennych krajobrazowo przestrzeni otwartych, ograniczanie inwestowania na terenach rolnych i leśnych, zagospodarowanie rezerw terenowych w istniejących strukturach przestrzennych;

- kształtowanie nowej zabudowy w sposób nawiązujący do tradycji miejsca, eksponowanie i odtwarzanie dominant architektonicznych i krajobrazowych, ograniczenie powstawania obcych krajobrazowo form zagospodarowania, eliminacja obiektów dysharmonijnych.

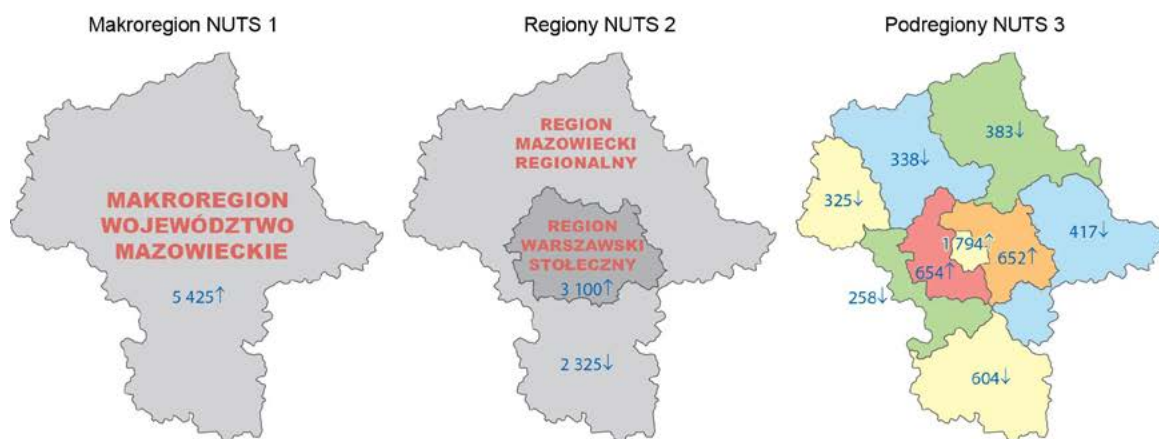
Polityka kształtowania ład przestrzennego powinna być realizowana również poprzez formowanie w przestrzeni województwa następujących stref użytkowania:

- strefa uzupełnienia zabudowy, w której zagospodarowanie powinno być podporządkowane funkcjom związanym z zabudową mieszkaniową, usługową, przemysłową lub techniczną o wysokim stopniu intensywności i która powinna być zainwestowana w pierwszej kolejności;
- strefa rozwoju zabudowy, w której zagospodarowanie powinno być podporządkowane funkcjom związanym z zabudową mieszkaniową, usługową, przemysłową bądź techniczną o średnim stopniu intensywności i która powinna być zagospodarowana w drugiej kolejności, po wyczerpaniu rezerw w strefie uzupełnienia zabudowy;
- strefa zachowania zabudowy, w której zakłada się adaptację istniejącego zagospodarowania, a nowe zagospodarowanie podporządkowuje celom ochrony środowiska przyrodniczego oraz ochrony przeciwpowodziowej. W strefie tej nie należy przeznaczać pod zabudowę lub inną działalność inwestycyjną terenów rolnych i leśnych;
- strefa wyłączenia spod zabudowy, w której ogranicza się do minimum rozbudowę istniejącego zagospodarowania, a preferuje się formy użytkowania terenu podporządkowane funkcjom związanym z ochroną środowiska oraz ochroną przed powodzią (m.in. poldery). W strefie tej zaleca się wprowadzenie zakazu wznoszenia nowych budynków, z wyjątkiem odbudowy po zniszczeniach wskutek zdarzeń losowych.

W strefach funkcjonalno-przestrzennych należy przede wszystkim lokalizować inwestycje zgodne z funkcjami wiodącymi. Dopuszczalne mogą być również lokalizacje innych funkcji niż preferowane – o ile nie będą w kolizji z funkcjami wiodącymi.

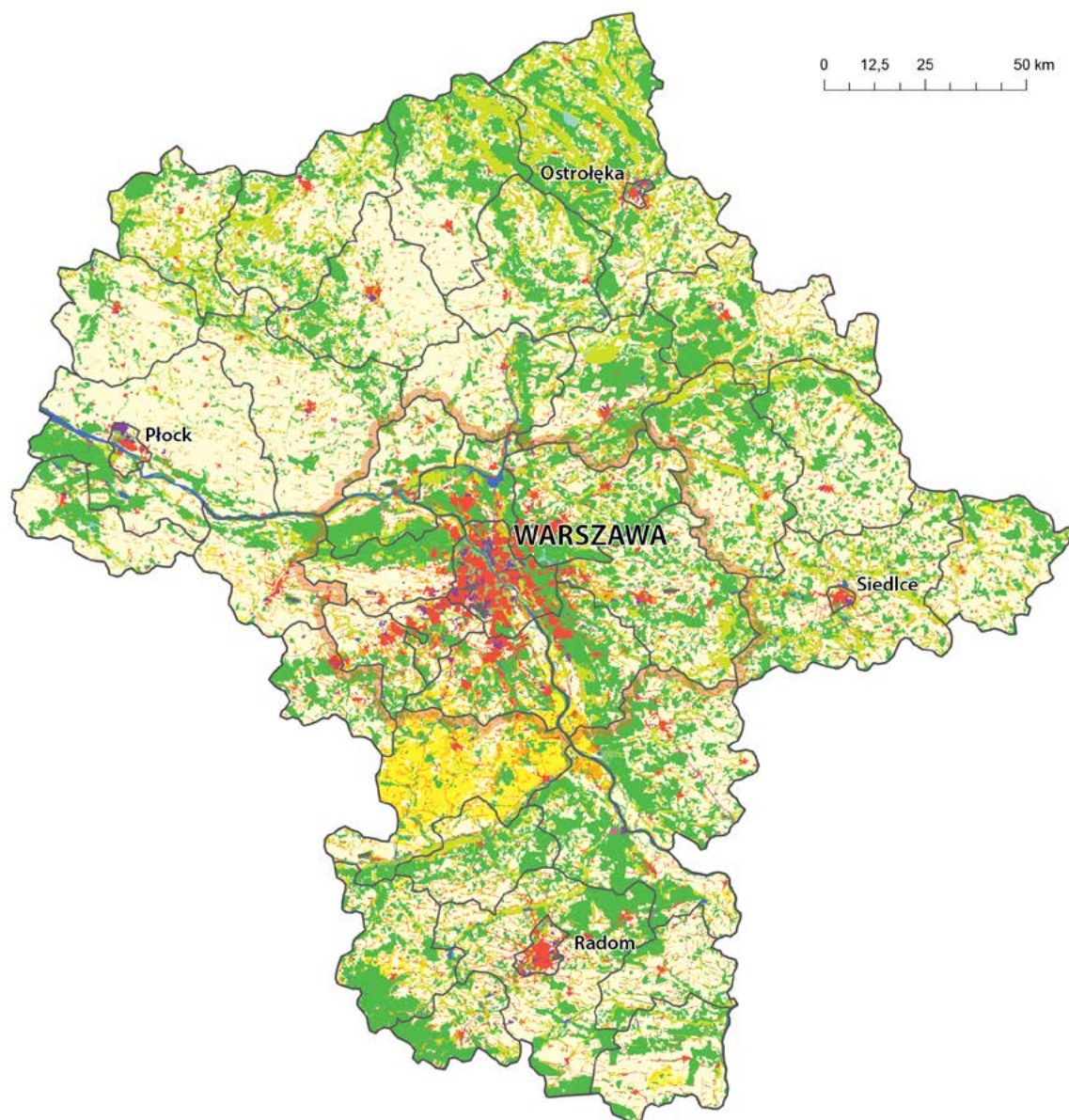
W celu zwiększenia bezpieczeństwa ludności i mienia na obszarach, na których występuje zagrożenie powodziowe (Ryc. 7), rekomenduje się następujące działania:

- uwzględnianie w dokumentach planistycznych map zagrożenia powodziowego, map ryzyka powodziowego oraz planów zarządzania ryzykiem powodziowym;
- zachowanie i tworzenie systemów retencji wód, budowę i rozbudowę zbiorników retencyjnych, suchych zbiorników przeciwpowodziowych oraz polderów przeciwpowodziowych i kanałów ulgi, które umożliwią sterowanie przepływami wód;
- zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych terenów zalewowych poprzez ich intensywne wykorzystanie rolnicze (m.in. wypas, koszenie łąk ograniczające zakrzewienie oraz ograniczenia w nawożeniu i zakaz stosowania środków ochrony roślin i wypalania traw);
- prowadzenie robót utrzymaniowych i udrażniających, kształtujących przemieszczanie się wzebrzań na obszarach międzywala;
- ograniczanie zabudowy mieszkaniowej i gospodarczej poza jednostkami osadniczymi, a także zabudowy polderów oraz lokalizacji obiektów i instalacji mogących znacząco oddziaływać na środowisko, w tym zakładów dużego i zwiększonego ryzyka wystąpienia poważnych awarii.

Ryc. 2. Podział administracyjny i statystyczny województwa mazowieckiego

Źródło: Opracowanie MBPR

3.

Klasy pokrycia terenu – CORINE Land Cover, 2018

zabudowa zwarta	grunty rolne
zabudowa rozproszona	sady i plantacje
tereny przemysłowe i handlowe	łąki i pastwiska
tereny komunikacyjne	lasy
kopalnie i wyrobiska	obszary podmokłe
tereny pozbawione roślinności	wody powierzchniowe
miejskie tereny zielone i wypoczynkowe	

Granice

- Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Warszawy
- powiatów

Ryc. 3. Struktura użytkowania ziemi

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie CORINE Land Cover 2018

Klasy pokrycia terenu – CORINE Land Cover, 2018

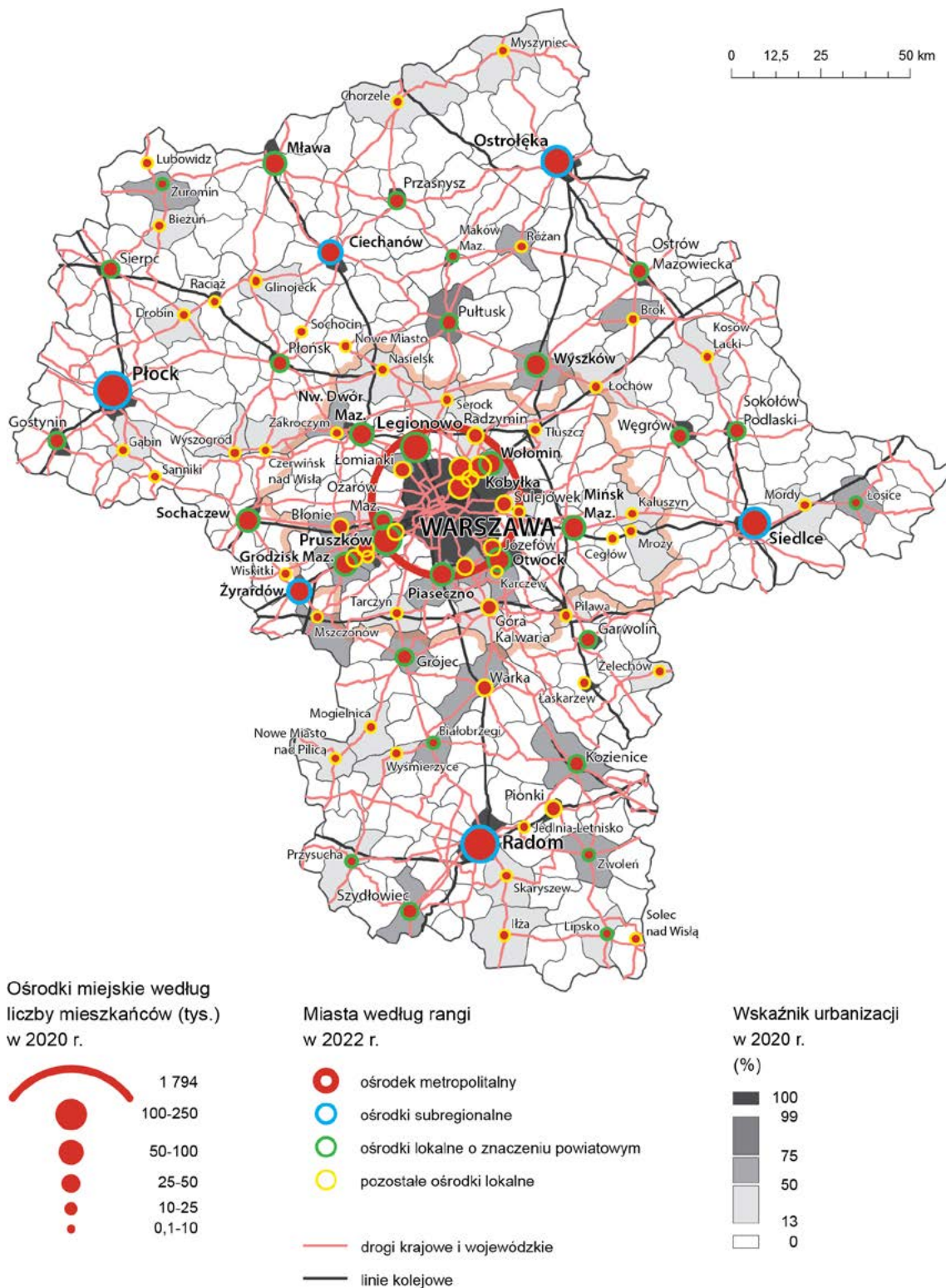
	zabudowa zwarta		grunty rolne
	zabudowa rozproszona		sady i plantacje
	tereny przemysłowe i handlowe		łąki i pastwiska
	tereny komunikacyjne		lasy
	kopalnie i wyrobiska		obszary podmokłe
	tereny pozbawione roślinności		wody powierzchniowe
	miejskie tereny zielone i wypoczynkowe		

Struktury funkcjonalno-przestrzenne

	Miejski Obszar Funkcjonalny Warszawy
	Dolina Środkowej Wisły
	obszar wokół lotniska Warszawa-Modlin
	Park Rzeki Wisły

Ryc. 4. Struktury funkcjonalno-przestrzenne

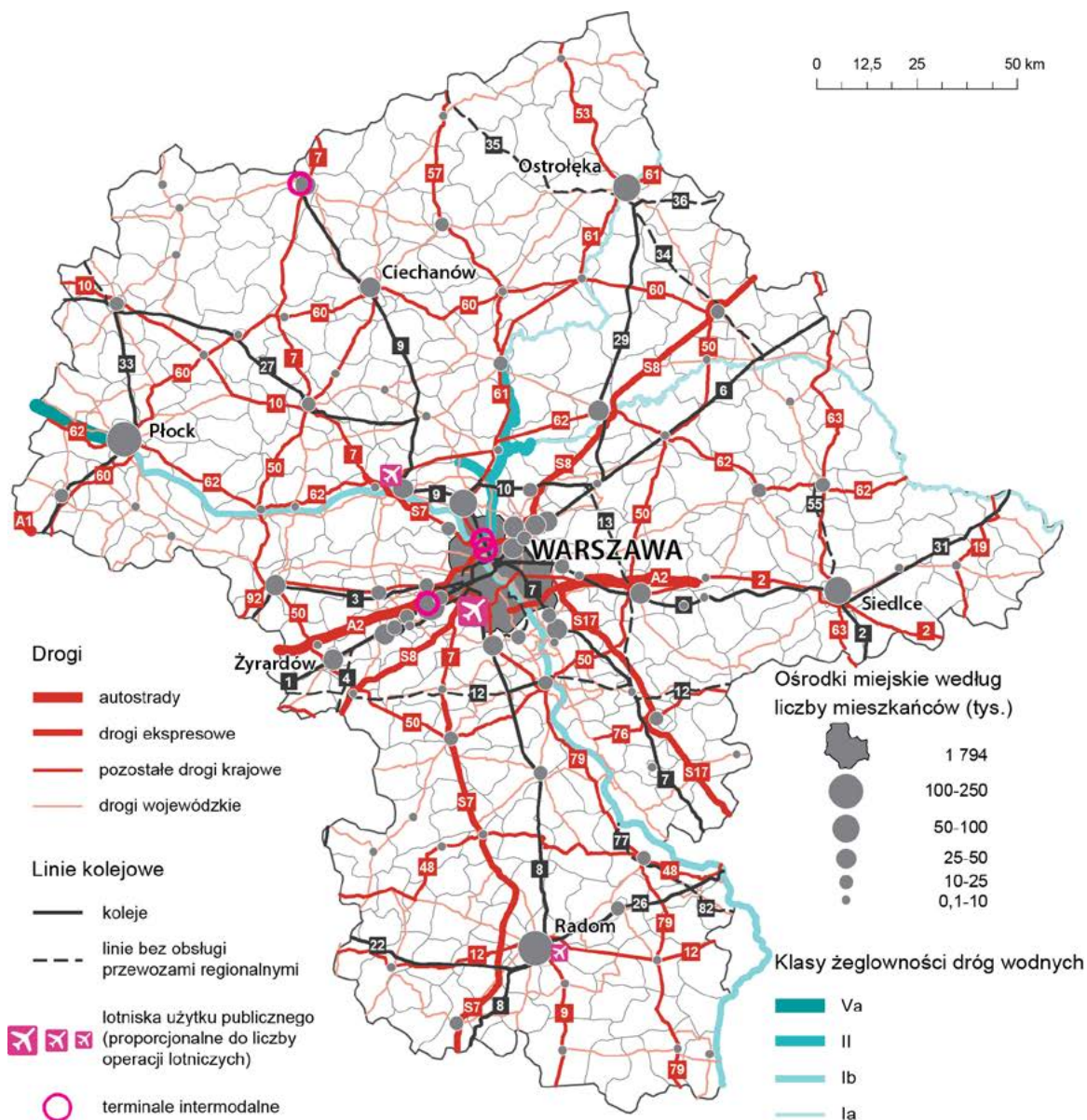
Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie CORINE Land Cover 2018

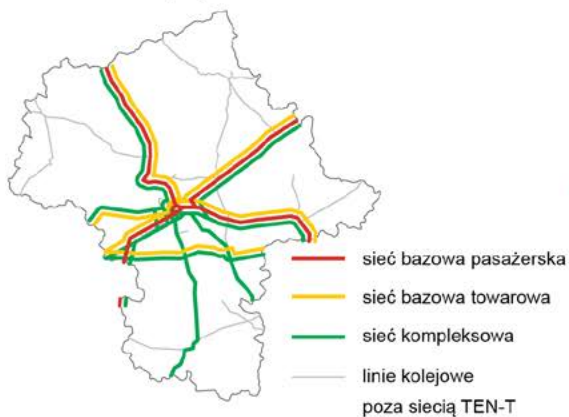
Ryc. 5. Sieć osadnicza województwa mazowieckiego

Źródło: Opracowanie MBPR

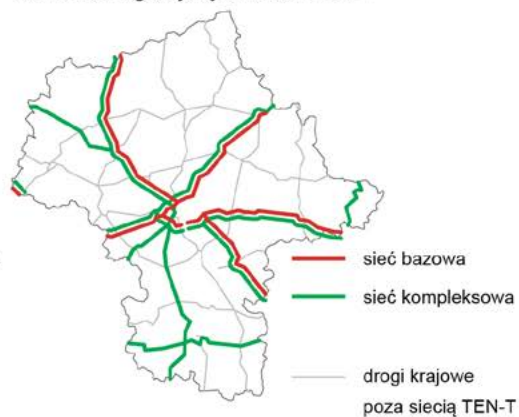
3.

Schemat linii kolejowych w sieci TEN-T

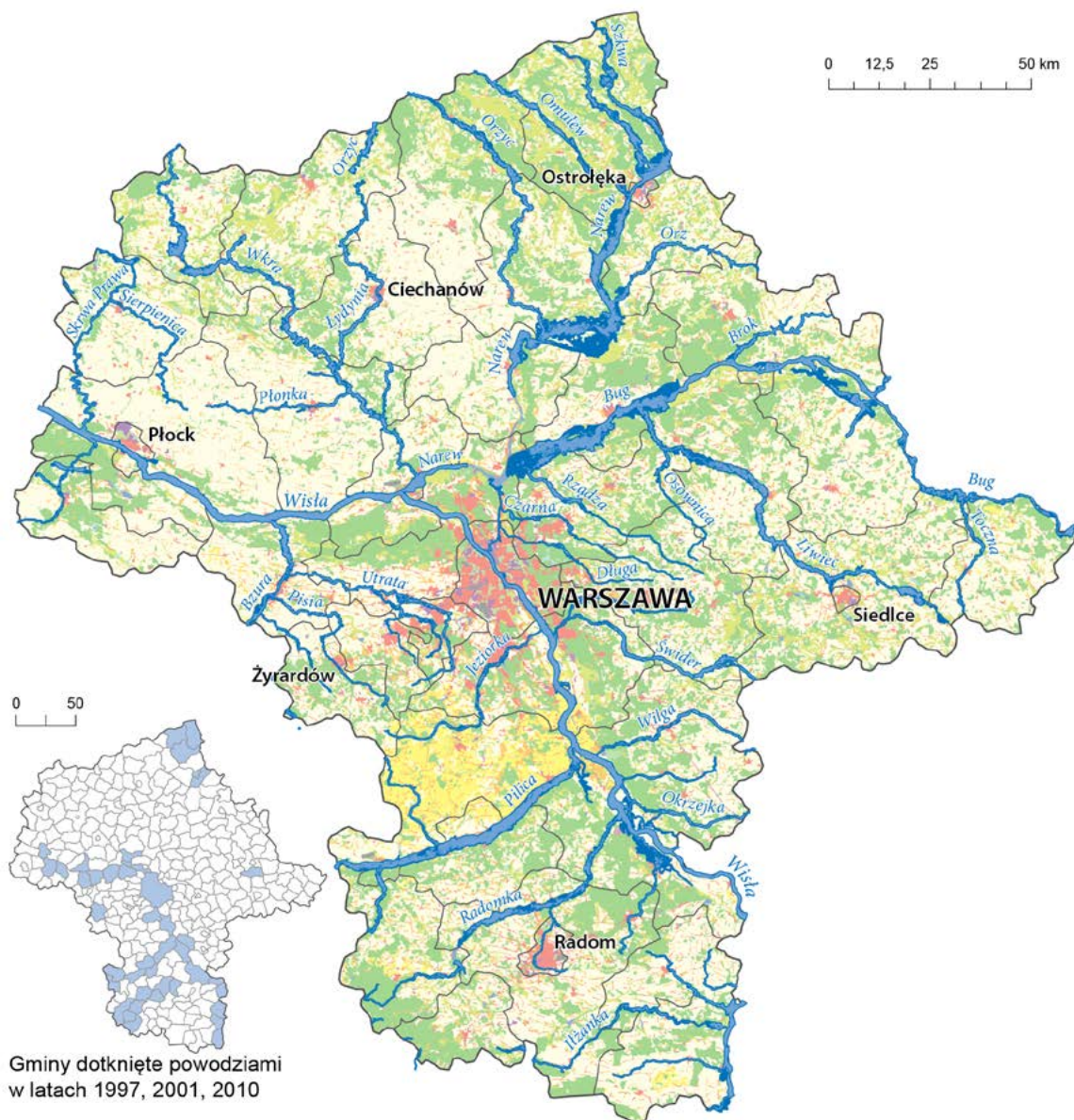

Schemat dróg krajowych w sieci TEN-T

Ryc. 6. Sieć transportowa województwa mazowieckiego

Źródło: Opracowanie MBPR

Obszary szczególnego zagrożenia powodzią

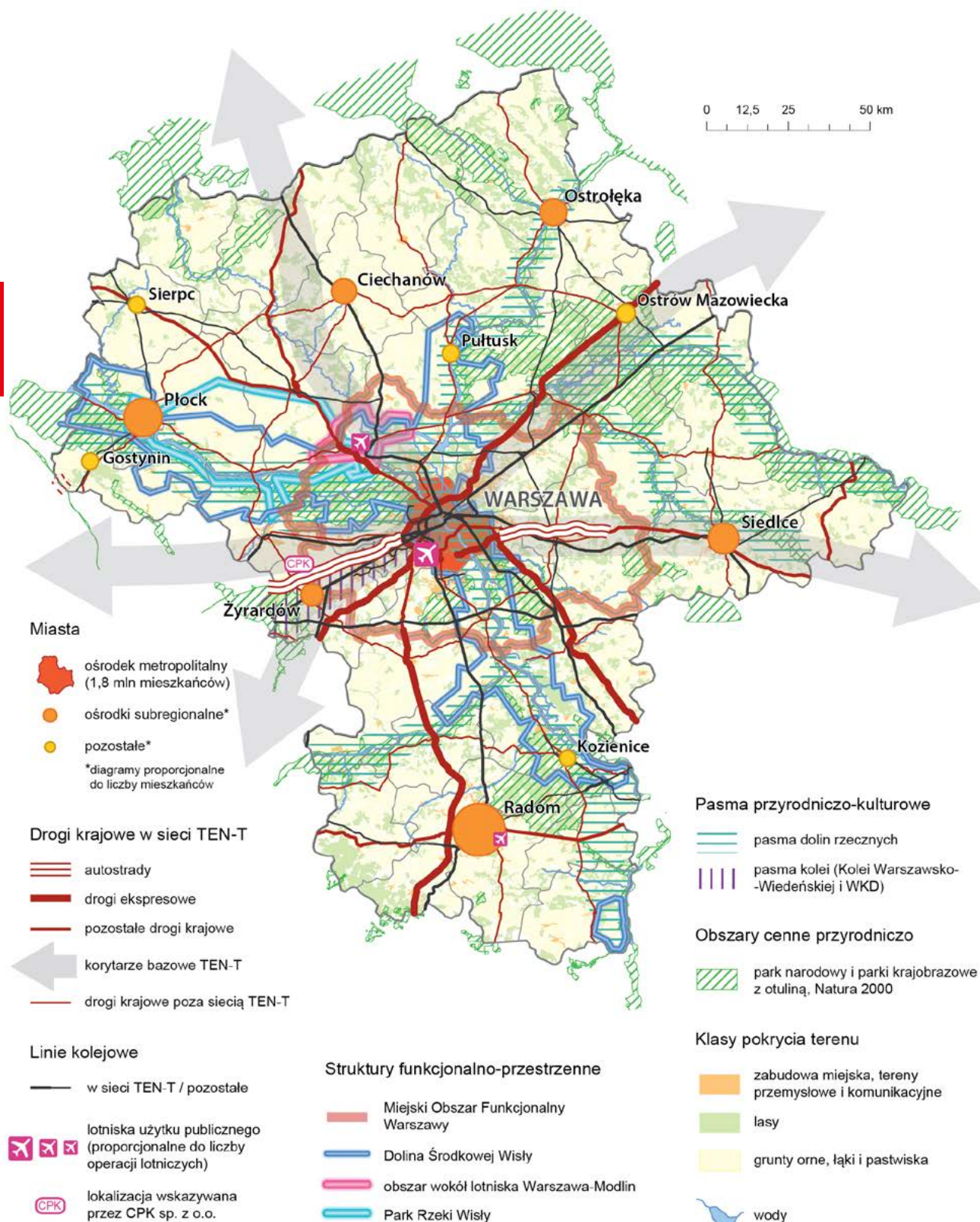
- wodą 10-letnią (10%)
- wodą 100-letnią (1%)

Klasy pokrycia terenu – CORINE Land Cover, 2018

■ zabudowa miejska	■ grunty rolne
■ zabudowa rozproszona	■ sady i plantacje
■ tereny przemysłowe i handlowe	■ łąki i pastwiska
■ tereny komunikacyjne	■ lasy
■ kopalnie i wyrobiska	■ obszary podmokłe
■ tereny pozbawione roślinności	■ wody powierzchniowe
■ miejskie tereny zielone i wypoczynkowe	

Ryc. 7. Obszary zagrożenia powodziowego

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie Map zagrożenia powodziowego (II cykl planistyczny opublikowany 22 października 2020 r.), KZGW (prezentacja Planu zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszarów dorzeczy i regionów wodnych) i CORINE Land Cover 2018

Ryc. 8. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa mazowieckiego

Źródło: Opracowanie MBPR

4 | Scenariusze rozwoju województwa mazowieckiego

4.1. Podstawowe założenia

Scenariusze rozwoju województwa wynikają z uwarunkowań rozwoju oraz założeń przyjmowanych w procesie strategicznego planowania. Zarówno uwarunkowania, jak i założenia są konsekwencją bieżącego stanu wiedzy, jakości współrzędzenia i doświadczeń zmieniających się wraz z dynamiką procesów społecznych, gospodarczych, klimatycznych i przestrzennych. W planowaniu regionalnym istotne jest – pomimo zmienności i niepewności założeń i uwarunkowań – wzięcie pod rozwagę kontekstu globalnego, europejskiego i krajowego. Należy uwzględnić cele Unii Europejskiej związane ze wspieraniem cyfrowej gospodarki, zielonego ładu, gospodarki obiegu zamkniętego, koncentracji na jakości życia, a także długofalową wizję rozwoju obszarów wiejskich – wymieniając tylko niektóre zewnętrzne konteksty. Istotne znaczenie ma Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 ONZ i związane z nią wskaźniki zrównoważonego rozwoju, a także uwarunkowania wynikające z Agendy miejskiej dla Unii Europejskiej, odnoszącej się do zrównoważonego rozwoju miast. Dla strategicznego rozwoju województwa kluczowe są także uwarunkowania krajowe, które wynikają z systemu prawnego, jakości i przejrzystości rządzenia, dostępnych instrumentów wspierania rozwoju, kwalifikacji i umiejętności kadr w sektorze publicznym, prywatnym i społecznym, a także z nastrojów społecznych i stanu demokracji.

Opracowanie scenariuszy rozwoju z zastosowaniem skomplikowanej symulacji wieloczynnikowej przynosi efekty w postaci teoretycznych rozwiązań, jednak niepewność założeń i nieprzewidywalność uwarunkowań nie pozwalają na nieomylny wybór najwłaściwszego scenariusza. Zaprezentowany poniżej modelowy zarys scenariuszy ma zatem na celu zwrócenie uwagi na wybrane aspekty, odnoszące się do zarządzania rozwojem i do wybranych konsekwencji danego scenariusza. Jest to zarazem znaczące uproszczenie, które może być pomocne w opracowaniu szczegółowych rozwiązań zarządczych, zasad i instrumentów. Bez względu na stopień uwzględnienia modelowych, uproszczonych scenariuszy, wyzwaniem pozostaje doskonalenie kompetencji i narzędzi zarządczych, w tym dotyczących wielopoziomowego zarządzania, cyfryzacji zarządzania, narzędzi konsultacji, negocjacji, mediacji i komunikacji społecznej, a także wdrażania systemu monitorowania wskaźników zrównoważonego rozwoju, wskaźników statycznych, dynamicznych i kontekstowych (rankingi, benchmarking) istotnych dla priorytetów przyjętych w *Strategii*. Scenariusze przedstawione są poniżej.

4.2. Scenariusze rozwoju

TRZYMAĆ KURS

Scenariusz „Trzymać kurs” to scenariusz troski o endogeniczny potencjał, elastyczne rozwiązania i synergie. Inwestycjom towarzyszy troska o zwiększanie potencjału endogenicznego, co wpływa na poprawę jakości życia i zwiększenie spójności. Zintegrowane, wielopoziomowe zarządzanie sprzyja rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego i innowacyjnym rozwiązaniom w gospodarce, transporcie i w polityce społecznej. Lokalne potencjały są optymalnie i efektywnie wykorzystywane. Wielobiegunowy model metropolitalny współgra z rozwojem mniejszych ośrodków. Skrupulatny monitoring i cykliczna ewaluacja prowadzonej polityki rozwoju

sprzyjają efektywności i komplementarności realizowanych działań. Inkluzywny i partycypatywny model rządzenia owocuje ożywieniem oddolnych lokalnych i regionalnych inicjatyw. Podejmowane są innowacje lokalne, powstają klastry, partnerstwa i sieci, rozwijają się sąsiedzkie inicjatywy. Dzięki wsparciu kompetencji służących przedsiębiorczości i aktywności, rynek pracy i gospodarka lepiej dostosowują się do nowych wyzwań. Ważne staje się ciągle doskonalenie kompetencji, w tym wyspecjalizowanych kwalifikacji i umiejętności cyfrowych i zarządzania wysoką wydajnością pracy. Cyfrowa gospodarka ogranicza konieczność przemieszczania się ludzi, a rozwój zintegrowanego systemu ekologicznego transportu zbiorowego i niezmotoryzowanego dodatkowo ogranicza presję na rozbudowę infrastruktury drogowej. Powstają inteligentne, autonomiczne obszary energetyczne, generujące lokalne dochody i ograniczające emisyjność. Mieszkańcy i przedsiębiorcy mają dogodną okazję do owocnej partycypacji w lokalnej i regionalnej demokracji.

ZACHOWAWCZY

4.

Scenariusz „Zachowawczy” to scenariusz zrównoważonego wzrostu i wspierania spójności. Inwestycje zgodne z zasadami trwałego rozwoju wzmacniają spójność wewnętrzną i pozwalają zwiększyć odporność na kryzys. Inwestycje na rzecz poprawy klimatu oraz inwestycje w rozwój kompetencji i wspieranie przedsiębiorczości mogą wpływać na lepsze przystosowanie do długofalowych zmian. Wielopoziomowe zarządzanie sprzyja kształtowaniu modelu policentrycznego. Marginalizacja zmniejsza się, małe ośrodki funkcjonalne stabilizują się. Niewielkie ograniczenie wzrostu gospodarczego wynika z wyprzedzającego inwestowania w rozwiązania służące poprawie stanu środowiska naturalnego w dłuższej perspektywie. Koncentracja na ekologicznych rozwiązaniach dotyczących gospodarki obiegu zamkniętego, produkcji energii odnawialnej, poprawy gospodarki wodno-ściekowej, stosowania rozwiązań paliwowych i energetycznych sprzyjających ograniczaniu emisji wpływa na systematyczną poprawę stanu środowiska, a także podnosi jakość życia. Umiarkowane tempo wzrostu gospodarczego zwiększa dystans do przodujących regionów, ale odpowiednie instrumenty restrukturyzacyjne, wsparcie dla przedsiębiorczości i dla przemysłu przyszłości nie spowalniają rozwoju rynku pracy i gospodarczego odrodzenia obszarów zmarginalizowanych. Inwestycje w niskoemisyjny transport przeważają nad rozwojem drogowej infrastruktury transportowej.

DYNAMICZNY

Scenariusz „Dynamiczny” to scenariusz dynamicznego wzrostu gospodarczego i wspierania konkurencyjności. Dominuje monocentryczny model rozwoju lub rozlewania się metropolii. Intensywne inwestycje sprzyjają wzrostowi gospodarczemu największych ośrodków, przy jednoczesnym wzroście ryzyka związanego z marginalizacją małych ośrodków i obszarów peryferyjnych. Intensywny rozwój metropolii przyczynia się do wzrostu konkurencyjności regionalnej, a zarazem wzmaga regionalne zróżnicowanie. Słabną peryferyjne ośrodki, wzmagają się problemy społeczne i spada zaufanie do demokracji. Rośnie presja inwestycyjna na środowisko naturalne i na przestrzeń. Utrzymują się problemy ograniczonej dostępności i terytorialna niespójność rozwoju. Skoncentrowanie wsparcia na podmiotach gospodarczych ogranicza finansowe zaangażowanie w inwestycje infrastrukturalne, w tym związane z poprawą jakości środowiska i ograniczenia negatywnego wpływu na klimat, oraz transportowe, zwłaszcza w zakresie optymalizacji sieci i wprowadzania niskoemisyjnego taboru, co z kolei wpływa na rosnącą uciążliwość dojazdów do pracy. Koncentracja rozwoju gospodarczego w centralnym biegunie wzrostu pogłębia dysproporcje rozwojowe i prowadzi do utrzymywania się znaczących różnic w poziomie życia

mieszkańców obszarów zmarginalizowanych i ośrodków miejskich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Prowadzi to do ich wzmożonego wyludnienia, spadku stopy życiowej, zmniejszenia bazy budżetowej i pogorszenia jakości i dostępności lokalnych usług. To z kolei obniża wiarygodność demokratycznych instytucji i prowadzi do niezadowolenia, niepokoju społecznych i wzmacnia podatność na populistyczną propagandę.

4.3. Podsumowanie i rekomendacje

Syntezę i porównanie poszczególnych scenariuszy rozwoju przedstawia Tabela 2. W scenariuszu „Dynamicznym” wskazano na możliwą nierównowagę realizacji celów, a w scenariuszu „Zachowawczym” zwrócono uwagę na trwały wzrost połączony z możliwym niewielkim spowolnieniem tempa wzrostu gospodarczego, wynikającym ze zwiększonej troski o spójność rozwoju i wzmożonego wysiłku na rzecz poprawy jakości środowiska i zmniejszenia negatywnego wpływu na klimat. W scenariuszu oznaczającym „trzymanie kursu” zintegrowane zarządzanie może przywołać na myśl metodę działania nazwaną „*agile*”, oznaczającą elastyczne i oparte na poszukiwaniu konsensusu reagowanie na zmieniającą się sytuację – przy założeniu, że ta sytuacja jest starannie monitorowana, a zmieniający się obraz rzeczywistości oraz wyzwania są poddane obiektywizacji dzięki uwzględnianiu wielostronnych racji. Przyjęto założenie realizacji strategii równoważącej synergiczne podejście z dynamiką wzrostu gospodarczego uwzględniającego koncentrację na poprawie klimatu i dbałości o jakość życia. Oznacza to, że rekomendowane działania powinny opierać się na scenariuszu „Trzymać kurs” bądź „Zachowawczym”, unikając przy tym zastosowania scenariusza „Dynamicznego”.

Tabela 2. Scenariusze rozwoju – synteza

Obszar	Scenariusz		
	TRZYMAĆ KURS <ul style="list-style-type: none"> • czujność • elastyczność • synergia 	ZACHOWAWCZY <ul style="list-style-type: none"> • zrównoważony rozwój • rozważa • konwergencja 	DYNAMICZNY <ul style="list-style-type: none"> • dynamika • ryzyko • dywergencja
GOSPODARKA	<ul style="list-style-type: none"> • inwestycje są równoważone zwiększaniem potencjału endogenicznego • doskonalenie kompetencji, w tym wyspecjalizowanych umiejętności cyfrowych i zarządzania wysoką wydajnością pracy • powstają klastry, partnerstwa i sieci 	<ul style="list-style-type: none"> • zrównoważone inwestycje wzmacniają spójność wewnętrzną • następuje ograniczony wzrost gospodarczy • umiarkowane tempo wzrostu gospodarczego zwiększa dystans do przodujących regionów 	<ul style="list-style-type: none"> • intensywne inwestycje sprzyjają wzrostowi gospodarczemu głównych ośrodków • dynamiczna gospodarka służy głównie eksploatacji skoncentrowanych zasobów • słabną peryferyjne ośrodki
DOSTĘPNOŚĆ	<ul style="list-style-type: none"> • cyfrowa gospodarka ogranicza konieczność przemieszczania się ludzi • postępuje rozwój zintegrowanego systemu transportu zbiorowego i niezmotoryzowanego 	<ul style="list-style-type: none"> • inwestycje w niskoemisyjny transport przeważają nad rozwijaniem infrastruktury transportowej 	<ul style="list-style-type: none"> • utrzymują się problemy ograniczonej dostępności i terytorialna niespójność rozwoju
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	<ul style="list-style-type: none"> • dzięki większej dbałości o zasoby naturalne następuje poprawa jakości życia • zwiększenie spójności terytorialnej opiera się na lepszej organizacji łańcuchów wartości w energetyce • inteligentne, autonomiczne obszary energetyczne, generują dochody i ograniczają emisyjność 	<ul style="list-style-type: none"> • inwestycje na rzecz poprawy klimatu • działania w kierunku gospodarki obiegu zamkniętego • rozwój produkcji energii odnawialnej opartej na lokalnym potencjale i współpracy • poprawa gospodarki wodno-ściekowej • stosowanie rozwiązań sprzyjających ograniczeniu emisji 	<ul style="list-style-type: none"> • rośnie presja inwestycyjna na środowisko naturalne i na przestrzeń • oszczędności na inwestycjach infrastrukturalnych są przyczyną przeciążenia i awaryjności • rozwijają się inwestycje w farmy wiatrowe i fotowoltaiczne, niezwiązane z potencjałem obszaru
SPOŁECZEŃSTWO	<ul style="list-style-type: none"> • mieszkańcy i przedsiębiorcy mają dogodną okazję do owocnej partycypacji • rozwijają się sąsiedzkie inicjatywy społeczne • rozpowszechnia się inkluzywny i partycypatywny styl rządzenia 	<ul style="list-style-type: none"> • inwestycje w rozwój kompetencji i wspieranie przedsiębiorczości • inwestycje w ochronę zdrowia i zdrowy styl życia sprzyjają jakości życia 	<ul style="list-style-type: none"> • rośnie ryzyko związane z marginalizacją małych ośrodków i obszarów peryferyjnych • wzmagają się problemy społeczne • słabnie zaufanie do demokracji
KULTURA I DZIEDZICTWO	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijają się centra kreatywności, twórczości i innowacji • oferta wzbogaca się dzięki oryginalnym inicjatywom 	<ul style="list-style-type: none"> • wzmacnia się rola peryferyjnych ośrodków kultury • inwestycje służą rozwijaniu ekoturystyki 	<ul style="list-style-type: none"> • wzmacnia się rola wiodących ośrodków kultury • koncentracja na głównych destynacjach turystycznych

5 | Cele rozwojowe województwa mazowieckiego

Układ celów *Strategii* został podporządkowany długookresowym priorytetom rozwoju regionalnego. Przy realizacji celów należy uwzględnić możliwość wystąpienia zmian uwarunkowań rozwoju, wskazanych w scenariuszach rozwoju.

Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych (Ryc. 9). Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań, z zaznaczeniem kierunków priorytetowych, oraz działania. Uszczegółowieniem kierunków działań i działań są towarzyszące im opisy (Rozdział 6). Uzupełnieniem wymiaru przestrzennego interwencji jest model struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz obszary strategicznej interwencji (Rozdziały 3 i 7). Określone w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* działania są punktem wyjścia do formułowania zapisów regionalnego programu operacyjnego oraz innych dokumentów województwa mazowieckiego kształtujących politykę rozwoju regionu. W konsekwencji stanowią podstawę realizacji priorytetowych inwestycji i aktywności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Sformułowane działania ułatwiają racjonalizację podejmowanych przez organy samorządu decyzji, służących rozwojowi regionu oraz poprawie jakości życia mieszkańców. Wytarczają linię rozwojową województwa, pozwalając na koncentrowanie finansów i wysiłku tam, gdzie przyniesie to największą wartość i korzyść.

WIZJA Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie					
CEL GŁÓWNY Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska					
Obszar	GOSPODARKA	DOSTĘPNOŚĆ	ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	SPOŁECZEŃSTWO	KULTURA I DZIEDZICTWO
Nazwa celu	Konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze	Dostępne i mobilne Mazowsze	Zielone, niskoemisyjne Mazowsze	Mazowsze zintegrowane społecznie	Mazowsze bogate kulturowo
Opis celu	Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii	Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu przy ograniczeniu presji na przestrzeń i środowisko, kształtowanie ładu przestrzennego	Poprawa stanu środowiska poprzez racjonalne gospodarowanie zasobami przyrody	Poprawa jakości i dostępności do usług społecznych oraz wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego w ramach nowoczesnej gospodarki	Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia
Wymiar terytorialny	OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO				

Ryc. 9. Struktura celów rozwojowych

Źródło: Opracowanie MBPR

6 | Kierunki działań i działania rozwojowe do 2030 roku

OBSZAR: GOSPODARKA

Tabela 3. Kierunki działań i działania – konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze

KONKURENCYJNE I INNOWACYJNE MAZOWSZE Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii	
Kierunki działań	Działania
1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości	1.1. Wspieranie przedsiębiorstw na etapie <i>start-up</i> i <i>scale-up</i> oraz na etapie wdrażania nowych technologii i rozwoju produktów 1.2. Wspieranie przedsiębiorstw w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy 1.3. Profesjonalizacja usług otoczenia biznesu 1.4. Rozwój instrumentów finansowych wspomagających działalność przedsiębiorstw 1.5. Rozwój nowoczesnych terenów inwestycyjnych 1.6. Wspieranie internacjonalizacji i zwiększanie potencjału eksportowego przedsiębiorstw
2. Rozwój zintegrowanego systemu sprzyjającego generowaniu i absorpcji innowacji	2.1. Rozwój nowoczesnej infrastruktury wspomagającej prowadzenie działalności gospodarczej 2.2. Wspieranie prac B+R, w tym inwestycji w infrastrukturę badawczo-rozwojową, oraz wdrażania i komercjalizacji wyników 2.3. Wspieranie ochrony własności intelektualnej wytworzonej w podmiotach zarejestrowanych w województwie mazowieckim 2.4. Wspieranie współpracy szkolnictwa wyższego i jednostek naukowo-badawczych z otoczeniem społeczno-gospodarczym oraz samorządem terytorialnym
3. Cyfryzacja gospodarki	3.1. Zapewnienie powszechnego i bezpiecznego dostępu do Internetu, e-usług i otwartych danych 3.2. Wspieranie wykorzystania i rozwoju technologii cyfrowych w działalności gospodarczej
4. Rozwój konkurencyjnej gospodarki	4.1. Wzmacnianie potencjału w obszarach inteligentnej specjalizacji 4.2. Rozwój przemysłu przyszłości opartego o nowoczesne technologie 4.3. Wzmacnianie zielonej transformacji przedsiębiorstw w kierunku gospodarki obiegu zamkniętego 4.4. Wspieranie powstawania i funkcjonowania sieci współpracy i klastrów, w tym na obszarach wiejskich 4.5. Promocja gospodarcza i intensyfikacja współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej, w tym budowanie marki Mazowsze
5. Rozwój miast jako centrów aktywności gospodarczej	5.1. Wzmacnianie konkurencyjności i atrakcyjności miejskiego obszaru funkcjonalnego Warszawy 5.2. Wspieranie miast i ich obszarów funkcjonalnych, ze szczególnym uwzględnieniem miast subregionalnych, jako subregionalnych centrów rozwoju
6. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich	6.1. Wzmacnianie wykształconych kierunków produkcji rolniczej i przemysłu rolno-spożywczego 6.2. Wzmacnianie towarowości i produktywności gospodarstw rolnych 6.3. Wspieranie dywersyfikacji działalności gospodarczej oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy

Konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze: uszczegółowienie kierunków działań i działań

W celu zapewnienia efektywnego funkcjonowania gospodarki województwa niezbędne jest tworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na całym jego obszarze, sprzyjających rozwojowi **przedsiębiorstw, wzmocnieniu ich konkurencyjności i innowacyjności oraz wzrostowi zatrudnienia**. Wsparciem objęte będą przedsiębiorstwa na każdym etapie rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem małych i średnich przedsiębiorstw w fazie wchodzenia na rynek, wdrażających nowe produkty i usługi, a także przechodzących od fazy *start-up* do działalności masowej (*scale-up*). Działania ukierunkowane będą na rozwój profesjonalnych usług otoczenia biznesu oraz instrumentów finansowych wspomagających funkcjonowanie przedsiębiorstw. Usługi rozwojowe świadczone przez wyspecjalizowane instytucje ułatwią opracowanie, testowanie i wprowadzenie na rynek nowych lub znacząco ulepszonych produktów i usług, a także rozwój nowych modeli biznesowych. Ponadto przedsiębiorstwa otrzymają pomoc m.in. w zakresie doskonalenia kompetencji, w tym zwłaszcza kompetencji kluczowych, nowoczesnych metod zarządzania, zwiększania wydajności produkcji, ekspansji i współpracy międzynarodowej oraz wykorzystania dostępnych instrumentów finansowych, jak również w zakresie radzenia sobie z wyzwaniami na rynku pracy, takimi jak na przykład dostęp do wysokiej klasy specjalistów. Wspierany będzie rozwój i funkcjonowanie centrów obsługi inwestora, zapewniających kompleksowe doradztwo inwestycyjne i obsługę projektów inwestycyjnych. Wsparciem objęte zostanie także tworzenie nowoczesnych terenów inwestycyjnych, ujętych w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Dla zapewnienia efektywnej obsługi transportowej tych terenów, istotna będzie budowa bocznic kolejowych i punktów ładunkowych na najbliższych stacjach kolejowych. Działania te wpłyną pozytywnie na poprawę oferty inwestycyjnej gmin z obszaru województwa mazowieckiego, przy jednoczesnym zachowaniu ładu przestrzennego i wysokiej dostępności transportowej.

Dla rozwoju nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy, mogącej sprostać europejskim i światowym wyzwaniom, niezbędne będzie **zapewnienie warunków sprzyjających generowaniu i absorpcji innowacji**. Wsparcie zostanie ukierunkowane na rozwój nowoczesnej infrastruktury wspomagającej prowadzenie działalności gospodarczej, obejmującej m.in. parki naukowe, parki przemysłowe, parki technologiczne, centra transferu technologii oraz inkubatory i akceleratorzy przedsiębiorczości, które umożliwią efektywną współpracę pomiędzy różnymi uczestnikami łańcucha produkcji lub świadczenia usług. Instytucje te będą również wspierać akcelerację i inkubację projektów B+R, prowadzonych w ramach działalności innowacyjnej małych i średnich przedsiębiorstw. Wsparcie obejmie także dofinansowanie projektów badawczo-rozwojowych o wysokim potencjale do komercjalizacji oraz zakupu, modernizacji i rozbudowy infrastruktury do celów badawczo-rozwojowych. Zapewniona będzie także pomoc w zakresie ochrony własności intelektualnej wytworzonej w podmiotach zarejestrowanych w województwie mazowieckim, jak również wdrażania jej wyników do produkcji. Wspierana będzie współpraca pomiędzy sektorami nauki, biznesu i administracji w celu zwiększenia efektywności prowadzonych działań. Transfer wiedzy i technologii będzie zapewniony także poprzez dążenie do zwiększenia udziału podmiotów z Mazowsza w międzynarodowych projektach badawczo-rozwojowych i innowacyjnych.

Wraz ze zwiększającym się znaczeniem technologii w każdym aspekcie życia, konieczny będzie **rozwój gospodarki cyfrowej**. W celu usprawnienia funkcjonowania przedsiębiorstw wspierane będzie wykorzystywanie technologii cyfrowych w działalności gospodarczej oraz rozwój usług i produktów opartych na nowoczesnych technologiach informacyjno-komunikacyjnych. Prowadzone będą również działania ukierunkowane na zwiększanie dostępności do szerokopasmowego Internetu i e-usług. Wspierany będzie rozwój infrastruktury teleinformatycznej

w celu zaspokojenia potrzeb odbiorców końcowych w zakresie oczekiwanej przepustowości i jakości połączeń. Kluczowa będzie także popularyzacja oraz interoperacjonalizacja otwartych zbiorów danych, w tym przestrzennych, które będą mogły stać się podstawą rozwoju nowych produktów lub usług bądź ulepszenia już istniejących. Wsparciem objęte zostaną także działania na rzecz poprawy cyberbezpieczeństwa oraz rozwoju systemów zabezpieczeń i wczesnego ostrzeżenia w celu zapewnienia bezpiecznego dostępu do Internetu, korzystania z usług cyfrowych i wymiany oraz przechowywania danych. Działania związane z rozwojem gospodarki cyfrowej będą komplementarne do działań wskazanych w obszarze *Spółczeństwo*, związanych z wzmacnianiem umiejętności cyfrowych, cyfryzacją usług publicznych i niwelowaniem wykluczenia cyfrowego. Transformacja cyfrowa regionu będzie dokonywana zgodnie z celami *Strategii Rozwoju Społczeństwa Informacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2020-2030*.

Budowanie konkurencyjności mazowieckiej gospodarki oparte będzie na wzmacnianiu potencjału w **obszarach inteligentnej specjalizacji regionu**, zgodnie z *Regionalną Strategią Innowacji dla Mazowsza do 2030 roku*. W celu koncentracji zasobów, wspólnie z interesariuszami określone będą priorytety rozwojowe, adekwatne dla poszczególnych aktywności gospodarczych i obszarów inteligentnej specjalizacji. Mając na uwadze wyzwania stawiane przed przedsiębiorstwami z obszaru Mazowsza, wynikające z rozwoju nowych technologii, zmian w globalnych łańcuchach dostaw, postępującej cyfryzacji, ale również zmian klimatycznych, niezbędne będą umiejętności budowania trwałych przewag konkurencyjnych i szybkiego dostosowania się zarówno do postępu technologicznego, jak również sytuacji kryzysowych. Wsparciem objęte będzie wdrażanie nowoczesnych rozwiązań instytucjonalnych i technologicznych, podnoszących efektywność produkcji lub świadczonych usług na wszystkich etapach, ukierunkowanych m.in. na zmniejszenie energochłonności i emisyjności, zamknięty obieg energii, wykorzystanie surowców wtórnych, poprawę bezpieczeństwa i wydajności pracowników, kontrolę jakości produktu w celu zapewnienia określonych norm produktów bądź usług. Do przedsiębiorstw skierowane będzie także wsparcie w zakresie eliminacji bądź zmniejszenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko przyrodnicze. Wspierane będą także procesy reindustrializacji i modernizacji bazy przemysłowej w kierunku przemysłu przyszłości. Wzmocnieniu konkurencyjności gospodarki województwa sprzyjać będzie współpraca w ramach sieci i klastrów, skupiających podmioty, instytucje i przedsiębiorstwa funkcjonujące we wspólnych łańcuchach produkcji i dostaw, pełniących istotną rolę dla dyfuzji wiedzy i innowacji w regionie. W celu wzmocnienia pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw z obszaru województwa mazowieckiego w skali europejskiej i globalnej, prowadzona będzie promocja gospodarcza i współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa, nastawiona na promowanie regionalnej gospodarki oraz tworzenie sieci kontaktów, wymianę wiedzy i *know-how*. W ramach promocji gospodarczej podejmowane będą działania budujące silną pozycję międzynarodową województwa mazowieckiego, jego pozytywnego wizerunku jako lidera przedsiębiorczości oraz doskonałego miejsca do lokalizacji inwestycji, prowadzenia działalności gospodarczej i życia.

Generatorem rozwoju oraz centrum gospodarczym kraju i województwa mazowieckiego jest **miejski obszar funkcjonalny Warszawy**. MOFW jako jeden z węzłów europejskiej sieci metropolii będzie promowany jako miejsce nowoczesne, otwarte, atrakcyjne dla lokalizacji firm świadczących usługi w skali globalnej i przedstawicielstw organizacji międzynarodowych, przyciągające talenty i liderów innowacji. Wspierane będzie tworzenie warunków do czerpania korzyści społecznych i gospodarczych z funkcjonowania instytucji naukowych i kulturalnych, dostępności wysokiej jakości kadr i klasy kreatywnej oraz różnorodnych grup społecznych, przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości życia w obszarze metropolii. Do umiędzynarodowienia i wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej obszaru przyczyni się także utworzenie strefy aktywizacji gospodarczej wokół lotniska w Modlinie i zwiększenie jej dostępności transportowej.

Promowana będzie także współpraca oparta na potencjale obszaru funkcjonalnego metropolii, a także wzmocnienie powiązań z obszarami spoza MOFW w celu budowania spójności społeczno-gospodarczej w skali całego województwa mazowieckiego.

Dla zapewnienia równomiernego rozwoju na obszarze całego województwa kluczowe będzie także wykorzystanie potencjału **miast subregionalnych, lokalnych i obszarów wiejskich**. W celu restrukturyzacji i wzmocnienia gospodarek ośrodków subregionalnych i lokalnych, zwłaszcza miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, niezbędne będzie zaangażowanie w ich rozwój lokalnych i regionalnych liderów społecznych, gospodarczych i jednostek naukowych oraz rozwój infrastruktury i instytucji otoczenia biznesu. Wspierana będzie dywersyfikacja działalności gospodarczej na obszarach miejskich wykorzystująca ich wewnętrzny potencjał, sprzyjająca powstawaniu nowych funkcji i rozwojowi oraz poprawie atrakcyjności lokalnych rynków pracy, tak aby zapobiegać odpływowi ludności, zwłaszcza osób młodych i przedsiębiorczych. Równocześnie kluczowe będą działania ukierunkowane na poprawę dostępności do podstawowych usług publicznych w celu zapewnienia atrakcyjnych warunków życia. Działania te przyczynią się do niwelowania dysproporcji rozwojowych pomiędzy poszczególnymi ośrodkami miejskimi i ich obszarami funkcjonalnymi oraz w skali całego województwa. Miasta województwa mazowieckiego, dzięki zachętom do zakładania i prowadzenia w nich przedsiębiorstw oraz poprawie jakości życia, będą stanowić atrakcyjne miejsca zamieszkania, nauki i prowadzenia działalności gospodarczej. Prowadzenie efektywnej polityki miejskiej wymagać będzie opracowania dedykowanych mechanizmów wsparcia w celu czerpania korzyści ze współpracy na obszarach funkcjonalnych miast. Jako działania komplementarne, dedykowane zarówno dla miast, jak i obszarów wiejskich, wskazuje się wsparcie procesu kompleksowej rewitalizacji i poprawę dostępności transportowej, ujęte w obszarze *Dostępność*.

Obszary wiejskie będą wzmocniać swoje mocne strony i zwiększać stopień dywersyfikacji działalności gospodarczej. W celu zwiększenia konkurencyjności gospodarstw rolnych wspierane będzie zwiększanie ich towarowości i produktywności oraz rozwój wykształconych kierunków produkcji rolniczej i specjalizacji przemysłu rolno-spożywczego, przy zachowaniu odpowiednich standardów ochrony środowiska. Zwiększenie udziału produkcji o większej wartości dodanej będzie możliwe dzięki rozwojowi przetwórstwa spożywczego dostosowanego do bazy surowcowej towarowych gospodarstw rolnych, jak i gospodarstw stosujących metody ekologiczne. Będzie temu służyć upowszechnianie doradztwa rolniczego, modernizacja infrastruktury związanej z produkcją rolniczą i przechowywalnictwem oraz wdrożenie innowacji wpisujących się w obszar „bezpieczna żywność”, takich jak rolnictwo precyzyjne, z wykorzystaniem m.in. nowoczesnych technik lotniczych (w tym lotnictwa bezzałogowego) i satelitarnych. Pomocny w osiągnięciu odpowiedniego poziomu aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich będzie także rozwój sieci współpracy, tj. klastrów wiejskich, grup i organizacji producentów, innowacyjnych partnerstw oraz spółdzielczości wiejskiej. Przedmiotem strategicznego wsparcia będzie także rozwijanie współpracy z jednostkami badawczymi i uczelniami wyższymi w celu wdrażania nowoczesnych rozwiązań i metod produkcji w sektorze rolno-spożywczym. Prowadzone będą działania służące rozwojowi przedsiębiorczości i działalności pozarolniczej, które przyczynią się do powstawania pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, zwłaszcza na obszarach zagrożonych trwałą marginalizacją. Wsparcie obejmie zwiększenie dostępu do kapitału zewnętrznego, np. w postaci funduszy mikropożyczkowych bądź funduszy poręczeniowo-gwarancyjnych. Niwelowane będzie także wykluczenie cyfrowe i technologiczne. System doradztwa gospodarczego dla osób odchodzących z rolnictwa będzie sprzyjał skutecznemu wykorzystywaniu dostępnych instrumentów wsparcia. Działania służące zrównoważonemu rozwojowi obszarów wiejskich będą przyczyniać się do wzrostu ich atrakcyjności jako miejsc do życia i prowadzenia działalności gospodarczej oraz zahamowania odpływu ludzi młodych i przedsiębiorczych.

OBSZAR: DOSTĘPNOŚĆ

Tabela 4. Kierunki działań i działania – dostępne i mobilne Mazowsze

DOSTĘPNE I MOBILNE MAZOWSZE Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu przy ograniczeniu presji na przestrzeń i środowisko, kształtowanie ładu przestrzennego	
Kierunki działań	Działania
7. Zwiększenie dostępności transportowej i spójności przestrzennej regionu oraz udziału środków transportu przyjaznych dla środowiska, mieszkańców i przestrzeni	7.1. Rozbudowa i modernizacja transportu kolejowego, w szczególności poprzez inwestycje w linie poprawiające dostępność ośrodków subregionalnych 7.2. Budowa dróg krajowych i wojewódzkich do ośrodków subregionalnych słabo skomunikowanych z Warszawą i z sąsiednimi ośrodkami rozwoju kraju 7.3. Rozbudowa i poprawa konkurencyjności multimodalnego, zintegrowanego systemu ekologicznego transportu zbiorowego, w tym rozwój wojewódzkiej sieci połączeń autobusowych 7.4. Poprawa ciągłości i jakości tras pieszych i rowerowych 7.5. Budowa i utrzymanie sieci szkieletowej tras rowerowych 7.6. Podnoszenie poziomu bezpieczeństwa ruchu drogowego 7.7. Rozbudowa infrastruktury do ładowania pojazdów o napędach alternatywnych
8. Rozwój uporządkowanej sieci osadniczej, sprzyjającej wykorzystaniu transportu zbiorowego i ruchowi niezmotoryzowanemu	8.1. Zapobieganie rozlewaniu i rozpraszaniu zabudowy i minimalizacja presji urbanistycznej na tereny otwarte 8.2. Koncentracja zabudowy w miastach i obszarach obsługiwanych wydajną komunikacją zbiorową, z zapewnieniem dogodnych warunków ruchu niezmotoryzowanego 8.3. Przekształcanie dróg w miastach w ulice o funkcjach miastotwórczych, tworzących przyjazną przestrzeń urbanistyczną 8.4. Aktywizacja przestrzeni miejskiej poprzez działania, w tym planistyczne, sprzyjające przenoszeniu handlu i usług do lokali przyulicznych 8.5. Kompleksowa rewitalizacja w miastach i miejscowościach wiejskich 8.6. Zwiększanie dostępności przestrzeni publicznej dla osób o ograniczonej mobilności 8.7. Zwiększanie udziału zieleni, w tym wysokiej, w pasie drogowym
9. Udrożnienie systemu tranzytowego i ograniczenie ruchu tranzytowego na pozostałych trasach	9.1. Tworzenie warunków do integracji różnych gałęzi transportu 9.2. Zwiększenie konkurencyjności towarowego transportu kolejowego względem drogowego, w tym poprzez poprawę jakości infrastruktury, taboru i usług 9.3. Dostosowywanie parametrów, standardów technicznych i przebiegu dróg do ich funkcji 9.4. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury dostosowanej do ruchu tranzytowego (towarowe linie kolejowe, drogi krajowe, sieć TEN-T), omijającej miasta, wraz z przekształcaniem dawnych dróg przelotowych w ulice miejskie 9.5. Działania organizacyjno-prawne na rzecz ograniczenia ruchu tranzytowego w miastach i przenoszenia przewozów z dróg na tory

priorytetowe

Dostępne i mobilne Mazowsze: uszczegółowienie kierunków działań i działań

Województwo mazowieckie utrzymuje się od lat na pozycji lidera wzrostu gospodarczego, przy jednoczesnej dychotomii rozwoju. Wymaga tym samym działań wyrównujących szanse obszarów otaczających MOFW i peryferyjnych, ale także wzmacniania ośrodków subregionalnych i samej Warszawy. Szczególną rolę odgrywa **zmniejszanie dysproporcji związanych z dostępnością komunikacyjną** – przestrzenną i czasową. Samorząd Województwa Mazowieckiego będzie dążył do niwelacji „białych plam transportowych” i poprawy dostępności wszystkich obszarów województwa. Dotyczy to przede wszystkim miast subregionalnych – Płocka i Ostrołęki, których dostępność czasowa do Warszawy wynosi ok. 2-2,5 godzin, przy niewielkiej liczbie połączeń komunikacyjnych, braku odpowiednio rozbudowanej sieci powiązań transportowych wewnątrz subregionów i połączeń z krajowymi ośrodkami rozwoju. Problemem jest też niewystarczająca liczba przepraw mostowych.

Województwo mazowieckie powinno być regionem o rosnącej atrakcyjności do prowadzenia działalności gospodarczej, jak też jako miejsce zamieszkania. W dziedzinie transportu priorytetem będzie poprawa wzajemnej dostępności ośrodków subregionalnych, lokalnych i obszarów wiejskich, przy jednoczesnym zapewnieniu warunków zachęcających do korzystania z najmniej uciążliwych dla przestrzeni, środowiska i mieszkańców środków transportu. Ważną rolę w tym zakresie będzie odgrywał **zintegrowany system regionalnego transportu publicznego**, oparty na kolei oraz przywracaniu ruchu autobusowego w regionie Mazowieckim regionalnym.

Potencjał transportu kolejowego będzie zwiększany poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury liniowej i punktowej (dworce, przystanki) oraz poprawę standardów jej utrzymania. Działaniami naprawczymi należy objąć wymagające renowacji linie o znaczeniu lokalnym i regionalnym, co umożliwi rozwój spójnej sieci przewozów kolejowych. Należy dążyć, aby na liniach wchodzących w skład sieci TEN-T pociągi pasażerskie kursowały z prędkością handlową powyżej 120 km/h (na liniach regionalnych powyżej 100 km/h), a pociągi w ruchu towarowym – 100 km/h. Umożliwi to skrócenie podróży między ośrodkami subregionalnymi, w tym przez Warszawę. Wskazane jest też uzupełnianie systemu o nowe linie kolejowe, w tym spełniające kryteria kolei dużych prędkości. W uzasadnionych przypadkach, wybudowane powinny zostać też nowe odcinki lub przystanki, w tym służące wprowadzaniu kolei do centrów miast, jak też powinien zostać przywrócony ruch na liniach obecnie nieczynnych lub niewykorzystywanych do ruchu pasażerskiego oraz na liniach lokalnych o znaczeniu turystycznym. Poza infrastrukturą, modernizacji i sukcesywnej wymiany wymaga tabor kolejowy, który powinien mieć zapewnione zaplecze do obsługi i bieżących napraw. Działania w obu płaszczyznach spowodują zwiększenie prędkości połączeń oraz podniesienie jakości świadczonych usług przewozowych. W celu wykorzystania tego potencjału, należy zapewnić wysoką częstotliwość i regularność kursów, jak też ograniczać liczbę i długość przesiadek, również w relacjach poza granicę województwa. Należy przy tym uwzględnić fakt, iż o konkurencyjności decydują zarówno działania adresowane do danego środka transportu, jak i alternatywnych sposobów przemieszczania się. Tym samym inwestycje drogowe należy rozpatrywać w kontekście ich wpływu na konkurencyjność międzygałęziową.

Istotne znaczenie będą miały działania w zakresie **integracji systemów transportowych** na kilku płaszczyznach: taryfowo-biletowej, koordynacji rozkładów jazdy oraz rozwiązań przestrzennych. Rozkłady jazdy i systemy taryfowo-biletowe powinny być zintegrowane, w miarę możliwości na poziomie regionalnym. Wraz ze skoordynowanym układem linii i dogodnymi punktami przesiadkowymi, komunikacja publiczna powinna umożliwiać płynne i wygodne podróże bez zwracania uwagi na granice administracyjne. Wyszukiwanie połączeń i zakup biletów powinny być dostępne przy pomocy różnych platform, umożliwiając zaplanowanie

w jednym miejscu całej podróży i zakup na nią jednego biletu. Działania w zakresie rozwiązań przestrzennych obejmują zapewnianie efektywnych węzłów przesiadkowych, jak też likwidowanie barier tworzonych przez ciągi komunikacyjne, np. poprzez wyznaczanie brakujących przejść dla pieszych i zastępowanie przejść podziemnych i nadziemnych naziemnymi. Przesiadki powinny być też ułatwiane poprzez rozwój systemu parkingów: „parkuj i jedź” w małych miastach i obszarach podmiejskich dużych miast oraz „parkuj rower i jedź” w całym województwie. Dodatkowe ułatwienie stanowi rozwój systemu roweru publicznego zintegrowanego z transportem publicznym. Uzupełnieniem mogą być urządzenia transportu osobistego, pod warunkiem nie pogarszania warunków ruchu pieszego.

W celu **usprawnienia ruchu w miastach**, należy zwiększyć konkurencyjność i efektywność transportu zbiorowego i ruchu niezmotoryzowanego, w tym poprzez system priorytetów w sygnalizacji świetlnej i rozwój komunikacji zbiorowej kursującej wydzielonymi pasami lub torowiskami. W miastach subregionalnych i ich obszarach funkcjonalnych należy kontynuować modernizację systemów transportu publicznego, w tym poprzez szersze wykorzystanie transportu szynowego (dostosowanie infrastruktury i obsługi kolejowej do standardów komunikacji aglomeracyjnej, wprowadzenie tramwaju). Jednocześnie takie działania jak strefowe uspokojenie ruchu czy rozbudowa infrastruktury dla niezmotoryzowanych powinny zwiększyć udział najmniej uciążliwego dla tkanki miejskiej ruchu pieszego i rowerowego, korzystającego z infrastruktury o najniższych kosztach inwestycyjnych i utrzymania. Uspokojenie ruchu powinno być możliwie szeroko stosowane zamiast sygnalizacji świetlnej. Wzrost atrakcyjności transportu publicznego i niezmotoryzowanego pozwoli na zmniejszenie zatłoczenia na ulicach, poprawiając tym samym jakość powietrza. Zapewnienie pasów zieleni, w tym drzew, wzdłuż ulic poprawi jednocześnie odporność na gwałtowne opady, których częstotliwość wzrasta wraz z postępującymi zmianami klimatu.

W **mniejszych miastach i na obszarach wiejskich** powinny zostać zapewnione wysokiej jakości usługi komunikacji zbiorowej, co umożliwi dogodne połączenia komunikacyjne wewnątrz subregionów. Istotny element takiego systemu stanowi rozwój i integracja rozkładowa regionalnej komunikacji publicznej w zakresie linii autobusowych dowożących do stacji kolejowych oraz najbliższych aglomeracji miejskich, w tym położonych w sąsiednich województwach. Wykorzystane powinny zostać również niestandardowe rozwiązania w ramach mobilności jako usługi, takie jak autobusy dostosowujące trasę do zgłoszonych potrzeb, kursujące na zamówienie czy pojazdy współdzielone. Działania te powinny pozwolić na zapewnienie dostępności usług odpowiadającej randze miejscowości.

W zakresie **infrastruktury drogowej**, wskazane jest dostosowanie układu dróg na terenie województwa do zróżnicowanych potrzeb regionu oraz poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego. Konieczne jest dostosowanie dróg regionalnych i lokalnych do obsługi ruchu regionalnego i lokalnego, aby nie stanowiły łatwo dostępnej alternatywy dla dróg krajowych (tranzytu). Dostosowanie dróg polegać będzie m.in. na strefowym uspokojeniu ruchu na obszarach zabudowanych oraz systemie kontroli wagi pojazdów na wjazdach do miast. Drogi krajowe przenoszące duży ruch tranzytowy powinny być wyprowadzane poza miasta poprzez budowę obwodnic. Podobne rozwiązania mogą być wskazane w przypadku dróg wojewódzkich o dużym natężeniu ruchu tranzytowego w miastach i miejscowościach o zwartej zabudowie.

Równocześnie należy podejmować działania mające na celu **poprawę warunków ruchu pieszego i rowerowego**. W skali regionalnej znaczącym zadaniem będzie budowa sieci szkieletowej tras rowerowych, a na poziomie lokalnym – zapewnienie spójności tras rowerowych zgodnych z wojewódzkimi standardami, w tym poprzez powiązania z siecią szkieletową. Istotne znaczenie będzie miał też rozwój infrastruktury dla pieszych, w tym w celu poprawy bezpieczeństwa poza obszarami niezabudowanymi.

Rezultatem podejmowanych działań powinien być **wzrost udziału transportu zbiorowego i ruchu niezmotoryzowanego** w podziale zadań przewozowych, jak też wykorzystanie czystych i efektywnych źródeł zasilania pojazdów, w tym napędu elektrycznego czy wodorowego. W skali międzynarodowej, istotne będzie dokończenie infrastruktury wchodzącej w skład transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T, której uzupełnienie stanowią pozostałe linie kolejowe w regionie i drogi wojewódzkie, służące do rozprowadzenia ruchu na poziomie subregionów. Należy przy tym ograniczyć negatywny wpływ realizowanych inwestycji i podejmowanych działań na jakość środowiska i przestrzeń oraz zadbać, by niekorzystne skutki poszczególnych działań były odpowiednio kompensowane.

W przypadku **transportu towarów**, istotne znaczenie będzie miało zapewnienie warunków do zwiększenia udziału transportu multimodalnego. W tym celu należy rozwijać centra logistyczne w pobliżu węzłów kolejowych i lotnisk, jak też multimodalne punkty przeładunkowe. Obwodowe linie kolejowe powinny być remontowane i modernizowane w celu umożliwienia efektywnego transportu towarów. Transport multimodalny powinien korzystać również z możliwości, jakie oferuje Wisła w zakresie wodnego transportu śródlądowego. Należy także wspierać działania – inwestycyjne i organizacyjno-prawne – mające na celu przenoszenie transportu towarów z dróg na tory, co zwiększy bezpieczeństwo i płynność ruchu drogowego, ograniczy poziom hałasu drogowego i emisję zanieczyszczeń.

Efektywne zagospodarowanie przestrzenne powinno wspierać koncentrację zabudowy na obszarach obsługiwanych przez transport zbiorowy, zwłaszcza szynowy, a wyłączać spod zabudowy obszary nieprzewidziane do tego rodzaju użytkowania. Powinno też zachęcać do korzystania z najbardziej wydajnych i najmniej uciążliwych dla przestrzeni i środowiska środków transportu: zbiorowego, rowerowego i ruchu pieszego, poprzez odpowiednie rozmieszczenie źródeł i celów podróży oraz połączeń między nimi.

Podejmowane działania, w tym planistyczne, powinny **zapobiegać fragmentacji przestrzeni**, np. w postaci grodzienia osiedli czy całych kwartałów, ale też w postaci barier liniowych, np. szerokich jezdni pozbawionych przejść w poziomie, utrudniających poruszanie się niezmotoryzowanych. Należy unikać fragmentacji i obniżania jakości przestrzeni w miastach poprzez budowę skrzyżowań wielopoziomowych, dróg w wykopach lub na nasypach. Jest to istotne również ze względu na potrzebę przeciwdziałania fragmentacji przestrzeni przyrodniczej. Działaniem pozytywnym powinno być zapewnianie ciągłości terenów zieleni, w szczególności w obszarach miejskich. Powstała w ten sposób liniowa zielona infrastruktura, poprawiająca jakość powietrza i wodochłonność, powinna również zostać wykorzystana na potrzeby ciągów komunikacyjnych dla niezmotoryzowanych. Drogi w miastach, z wyjątkiem obwodnic w ciągach dróg krajowych, powinny pełnić funkcję ulic miejskich, czyli nie tylko ciągów transportowych, ale też przestrzeni publicznej.

Jakość przestrzeni publicznej, w tym tej w pasach drogowych, ma istotny wpływ na warunki ruchu. Jednym z istotnych działań w tym zakresie jest **zagospodarowanie przestrzeni w pasie drogowym** tak, by zapewnić miejsce dla pieszych, rowerzystów, komunikacji miejskiej i zieleni wysokiej oraz by przekrój jezdni ograniczał do minimum natężenie ruchu samochodowego i generowany przez niego hałas, zanieczyszczenie powietrza i wypadki. Takie rozwiązania pomogą ograniczyć negatywny wpływ transportu na klimat i poprawić odporność na zmiany klimatu (mniejsze wahania temperatury, wyższa chłonność podczas opadów). Projektowanie uniwersalne powinno być zasadą horyzontalną, a dostępność piesza priorytetem. Liczba ciągów komunikacyjnych dostępnych dla niezmotoryzowanych i powiązań między nimi powinna zapewniać możliwość odbywania krótszych i wygodniejszych podróży niż w przypadku motoryzacji indywidualnej. W trakcie tych podróży, z ulicy powinny być dostępne punkty handlowe i usługowe, tak by zakupy nie wiązały się z potrzebą korzystania z samochodu. Z drugiej strony,

z większą rozważą powinny być traktowane inicjatywy w zakresie budowy i rozbudowy wielkopowierzchniowych obiektów handlowych. Wypadkową podejmowanych działań powinno być ograniczenie presji suburbanizacyjnej.

Działania służące podniesieniu jakości przestrzeni i **zachowaniu ładu przestrzennego** powinny być podejmowane nie tylko na poziomie lokalnym. Konieczna jest współpraca i koordynacja działań planistycznych i transportowych, w szczególności w przypadku miejskiego obszaru funkcjonalnego Warszawy oraz obszarów wokół ośrodków subregionalnych. Działania te powinny obejmować wdrożenie polityki w zakresie ochrony krajobrazu zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową oraz realizację programów rewitalizacyjnych. Wspierana będzie kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miast i wsi, a także podejmowanie współpracy w formule partnerstwa publiczno-prywatnego.

Jako istotne **inwestycje w dziedzinie dostępności** należy wskazać: rozbudowę linii kolejowych do układów czterotorowych oraz wykreowanie nowego układu o charakterze średnicowym w związku z możliwością wyczerpania przepustowości warszawskiego węzła kolejowego, budowę linii kolejowych łączących ośrodki subregionalne, w tym do lotniska w Modlinie wraz z przedłużeniem do Wyszogrodu jako uzupełnienie obwodowego układu kolejowego Warszawy, dostosowanie do ruchu pasażerskiego linii kolejowych o znaczeniu lokalnym, budowę sieci dwujezdniowych dróg krajowych, w tym autostrad i dróg ekspresowych, w szczególności zapewniających poprawę dostępności Płocka i Ostrołęki, budowę sieci szkieletowej tras rowerowych określonych w PZPWM. Na poziomie krajowym ważne są też inwestycje towarzyszące – komponent kolejowy i drogowy Centralnego Portu Komunikacyjnego, które wpłyną również na poprawę dostępności Płocka i Ostrołęki.

OBSZAR: ŚRODOWISKO I ENERGETYKA

Tabela 5. Kierunki działań i działania – zielone, niskoemisyjne Mazowsze

ZIELONE, NISKOEMISYJNE MAZOWSZE Poprawa stanu środowiska poprzez racjonalne gospodarowanie zasobami przyrody	
Kierunki działań	Działania
10. Zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska	10.1. Ochrona obszarów cennych przyrodniczo (w tym objętych ochroną prawną) i przeciwdziałanie ich fragmentacji 10.2. Ochrona zwartych kompleksów gleb wysokiej klasy 10.3. Racjonalne gospodarowanie zasobami wodnymi 10.4. Ochrona i kształtowanie krajobrazu 10.5. Ochrona przed zanieczyszczeniem powietrza i ograniczenie hałasu 10.6. Zwiększanie lesistości regionu 10.7. Kształtowanie świadomości ekologicznej 10.8. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią z poszanowaniem potrzeb ochrony środowiska
11. Proekologiczna transformacja energetyki	<p style="text-align: center;">priorytetowe</p> 11.1. Zwiększanie wykorzystania odnawialnych źródeł energii 11.2. Rozwój niskoemisyjnych instalacji do produkcji energii, w szczególności w technologii wysokosprawnej kogeneracji i poligeneracji 11.3. Rozwój ekologicznej energetyki rozproszonej, w tym klastrów energii i spółdzielni energetycznych 11.4. Budowa magazynów energii 11.5. Rozbudowa i modernizacja systemów energetycznych, w tym rozwój inteligentnych sieci energetycznych i gazyfikacje wyspowe
12. Przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym i adaptacja do zmian klimatu	12.1. Zwiększenie poziomu ochrony przeciwpowodziowej, zarządzanie ryzykiem powodziowym, zapobieganie osuwiskom i podtopieniom 12.2. Zwiększanie powierzchni terenów zieleni, w szczególności ogólnodostępnych, na obszarach zurbanizowanych 12.3. Zapobieganie suszy i łagodzenie jej skutków 12.4. Zwiększenie retencji wodnej, w tym wód opadowych, kształtowanie niebieskiej i zielonej infrastruktury w miastach
13. Poprawa jakości środowiska	13.1. Ograniczenie emisji zanieczyszczeń do wód, atmosfery i gleby 13.2. Wdrożenie spójnego systemu gospodarki odpadami, możliwie bliskiego gospodarce o obiegu zamkniętym 13.3. Zamykanie i rekultywacja składowisk oraz usuwanie wyrobów i odpadów niebezpiecznych 13.4. Prowadzenie monitoringu zanieczyszczeń środowiska i wprowadzanie regulacji ograniczających zanieczyszczanie 13.5. Prowadzenie działań na rzecz zapewnienia dobrego stanu wód, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury wodno-kanalizacyjnej i systemów oczyszczania ścieków
14. Podnoszenie efektywności energetycznej	14.1. Wdrażanie w przedsiębiorstwach systemów ek zarządzenia i energooszczędnych technologii produkcji 14.2. Upowszechnianie energooszczędnego i pasywnego budownictwa 14.3. Kompleksowa termomodernizacja budynków 14.4. Wymiana nieefektywnych źródeł ciepła na ekologiczne

Zielone, niskoemisyjne Mazowsze: uszczegółowienie kierunków działań i działań

Dla kształtowania Mazowsza jako regionu czystego i przyjaznego dla środowiska, istotne znaczenie ma dążenie do równowagi pomiędzy poszczególnymi elementami zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowanie trwałości procesów przyrodniczych, zaspokajających potrzeby społeczne z poszanowaniem zasady sprawiedliwości międzypokoleniowej. Konieczne są działania mające na celu **ochronę różnorodności biologicznej i zapewnienie spójnej przestrzeni przyrodniczej**, w tym poprzez zachowanie i przywrócenie drożności korytarzy ekologicznych, utworzenie spójnego przestrzennie systemu obszarów chronionych oraz zalesianie gruntów w ramach uzupełniania systemu powiązań przyrodniczych. Szczególna dbałość wymagana jest w przypadku obszarów miejskich, gdzie należy ograniczyć presję urbanistyczną na otaczające je tereny otwarte oraz chronić i wspierać ich rozwój w samych miastach i wokół nich. Szczególnie ważne jest dążenie do utrzymania struktury miast powiązanych z terenami otwartymi, tworzenie „zielonego pierścienia” wokół Warszawy i miast subregionalnych oraz wspieranie i zachowanie kierunków produkcji rolniczej oraz obszarów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo żywnościowe wokół tych miast.

Istotną rolę w ochronie środowiska odgrywać będzie **racjonalne planowanie i korzystanie z przestrzeni**. Należy ograniczyć przeznaczanie gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne, szczególnie w przypadku gruntów rolnych o wysokich klasach bonitacyjnych lub tam, gdzie zmiana przeznaczenia powodować będzie niekontrolowane rozlewanie się zabudowy miejskiej. Poprawie ładu przestrzennego służyć będą działania mające na celu ochronę krajobrazu. Ważnym wyzwaniem jest przywrócenie walorów krajobrazów zdegradowanych, poprzez rekultywację terenów poeksploatacyjnych i zamkniętych składowisk odpadów oraz rewitalizację terenów przemysłowych i powojсковych.

Niskoemisyjność to jeden z ważniejszych kierunków rozwoju Mazowsza, przyczyniający się do poprawy stanu środowiska, zdrowia i jakości życia mieszkańców województwa. Jednym z rozwiązań na rzecz ograniczenia emisyjności jest **transformacja sektora energetycznego**. Wiodącą rolę w tym zakresie odgrywać będzie produkcja energii elektrycznej i ciepłej z odnawialnych zasobów, w szczególności biomasy, biogazu, słońca i wiatru. Na uwagę zasługuje duży potencjał biogazu, który poddany oczyszczeniu może być wprowadzany bezpośrednio do sieci gazowej oraz wykorzystywany do napędu pojazdów. Należy także modernizować istniejące źródła wytwórcze oraz budować nowe niskoemisyjne i zeroemisyjne instalacje, w szczególności w technologii wysokosprawnej kogeneracji i poligeneracji. Istotnym elementem zachodzących zmian jest rozwój ekologicznej energetyki rozproszonej, obejmującej małe i mikroprosumenckie instalacje oraz powiązane z nimi klastry energii i spółdzielnie energetyczne, wpływające na częściowe lub całkowite uniezależnienie się od zewnętrznych dostaw energii. Magazyny energii elektrycznej i ciepłej pomogą bilansować zapotrzebowanie z produkcją energii z niestabilnych odnawialnych źródeł zależnych od warunków atmosferycznych. W procesie transformacji niezbędne jest również zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego poprzez rozwój systemów energetycznych oraz dywersyfikację dostaw paliw. Rozbudowa sieci elektroenergetycznych (przesyłowych i dystrybucyjnych) ma kluczowe znaczenie dla odbioru energii z nowo przyłączanych rozproszonych jednostek wytwórczych, pokrycia zwiększonego zapotrzebowania na moc elektryczną oraz zagwarantowania stałych dostaw energii do odbiorców końcowych. Rozwój inteligentnych systemów sieciowych przyczyni się do efektywnej i stabilnej pracy sieci oraz zoptymalizowania zużycia energii. Natomiast rozbudowa systemu gazowego oraz stosowanie nowoczesnych technologii do gazyfikacji wyspowych na obszarach o ograniczonych możliwościach przyłączeniowych zapewni dostęp do gazu większości mieszkańców województwa. Wskazane jest również umacnianie bezpieczeństwa paliwowego poprzez

dalsze różnicowanie kierunków dostaw gazu ziemnego oraz ropy naftowej, a także rozbudowę pojemności magazynowych.

Postępujące **zmiany klimatu i występowanie zagrożeń** współistniejących wymagają działań na poziomie regionalnym i lokalnym. Przystosowanie do zmian klimatu dotyczy zarówno obszarów wiejskich, jak i miejskich, które ze względu na wewnętrzne zróżnicowanie (uwarunkowania geograficzne, zabudowę, sposób zarządzania) będą reagować w różny sposób na zjawiska związane ze zmianami klimatu. Należy podjąć działania mające celu ochronę przed negatywnymi skutkami ekstremalnych zjawisk pogodowych (powodzi, fal upałów, susz, gwałtownych burz i nawałnic), które zwiększą bezpieczeństwo powodziowe, zmniejszą zagrożenie osuwiskami, ograniczą skutki suszy oraz przyczynią się do zwiększenia retencji wodnej. Konieczne są inwestycje wpisujące się w założenia krajowych dokumentów (*Programu rozwoju retencji i Planu przeciwdziałania skutkom suszy*), mające na celu stabilizację hydrologiczną województwa, poprzez: renaturyzację zbiorników wodnych, przekształconych odcinków rzek i obszarów podmokłych oraz stosowanie nietechnicznych metod spowolnienia odpływu wód wezbraniowych (wykorzystanie właściwości buforowych niektórych ekosystemów i struktur przestrzennych, np. polderów zalewowych). Równie ważnym celem jest przeciwdziałanie deficytowi wodnemu, do czego powinno się przyczynić zwiększenie retencji, jak też odbudowa i remonty urządzeń wodnych w przypadku braku możliwości renaturyzacji. Szczególnie istotne jest przystosowanie do zmian klimatu przestrzeni publicznej terenów zurbanizowanych, w tym realizacja działań prowadzących do zwiększenia retencjonowania wód opadowych i wzmacniającej odporność klimatyczną miast, zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego, dostępu do wody pitnej odpowiedniej jakości, przeciwdziałanie zjawisku wysp ciepła czy smogu (wdrażanie miejskich planów adaptacji do zmian klimatu). Konieczny jest rozwój zielonej i niebieskiej infrastruktury przestrzeni miejskiej poprzez wzrost powierzchni i ciągłości terenów zieleni, pełniących również funkcję klinów napowietrzających, ochronę cieków wodnych oraz popularyzację systemów zagospodarowania wód opadowych. Poza działaniami przestrzennymi, niwelowanie negatywnych skutków zmian klimatu wiąże się z koniecznością inwestycji w sprzęt i infrastrukturę do celów zarządzania klęskami i katastrofami, tak by zwiększyć bezpieczeństwo i efektywność funkcjonowania służb ratowniczych, w tym ochotniczych straży pożarnych. Interwencja powinna być skoncentrowana na zapewnieniu stałej gotowości operacyjnej ww. jednostek do reagowania w przypadku wystąpienia zagrożeń dla bezpieczeństwa ludzi i mienia.

W dalszym ciągu prowadzić należy **systematyczny monitoring jakości środowiska** przy jednoczesnym doskonaleniu narzędzi systemu monitorowania stanu środowiska i zarządzania nim oraz szybkiego alarmowania o przekroczeniach. Na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczenia ważne jest prowadzenie działań naprawczych, w tym mających na celu odnowę terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń komunikacyjnych (w tym pyłu zawieszonego i hałasu), zgodnie z postanowieniami programu ochrony powietrza oraz programów ochrony przed hałasem, sporządzonych na podstawie map akustycznych. Kluczową kwestią jest też skoordynowanie działań ukierunkowanych na ochronę wód, w tym przywrócenie ich jakości spełniającej wymagane standardy (ze szczególnym uwzględnieniem ograniczenia zanieczyszczenia związkami azotu), oraz renaturalizację siedlisk. Na obszarach chronionych należy wdrażać plany ochrony, plany zadań ochronnych, programy rolno-środowiskowo-klimatyczne. Równocześnie wdrażane powinny być rozwiązania minimalizujące presję na środowisko, w tym poprzez porządkowanie gospodarki ściekowej oraz kształtowanie struktur przestrzennych minimalizujących zapotrzebowanie na energię i zmniejszających emisję gazów cieplarnianych, emisję niską i rozprzestrzenienie się odorów.

Gospodarka odpadami to dziedzina wymagająca wielu działań naprawczych, które wspierać będą przechodzenie na **gospodarkę o obiegu zamkniętym**, umożliwią właściwe wykorzystanie

istniejącej infrastruktury do zagospodarowania odpadów komunalnych oraz odnowę terenów skażonych, a także pozwolą na sukcesywną eliminację substancji niebezpiecznych dla środowiska. Ilość powstających odpadów należy ograniczyć, a te, które powstają w pierwszej kolejności powinny być poddawane selektywnemu zbieraniu i odzyskowi. Redukcji powinna ulec masa odpadów kierowanych na składowiska, tak aby do 2030 r. osiągnięte zostały cele przyjęte w tym zakresie. Należy dążyć do ograniczenia składowania odpadów, w tym odpadów komunalnych i pochodzących z ich przetworzenia. Działania w regionie należy skoncentrować na rozwoju sieci punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych i instalacji do recyklingu, rekultywacji terenów zamykanych składowisk i oczyszczaniu środowiska z wyrobów zawierających azbest. Istnieje także potrzeba systematycznego podnoszenia świadomości ekologicznej mieszkańców w zakresie prawidłowego postępowania z odpadami i zapobiegania ich powstawaniu oraz kształtowania postaw konsumenckich uwzględniających czynniki ekologiczne.

W aspekcie wymogów ochrony środowiska istotne będą również działania rozwojowe związane z poprawą standardów funkcjonowania infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, w tym urządzeń w zakresie odprowadzania i oczyszczania ścieków. **Porządkowanie systemów wodno-kanalizacyjnych** będzie miało na celu nie tylko poprawę ich sprawności technologicznej, ale też zwiększenie udziału ludności korzystającej ze zbiorczych instalacji sieciowych, w tym zwłaszcza kanalizacyjnych. Działania w tym zakresie pożądane są szczególnie w regionie Mazowieckim regionalnym, głównie na jego terenach wiejskich i obszarach małych miast, gdzie nadal widoczna jest istotna luka pod względem odsetka ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków.

Ponadto konieczne są działania na rzecz **poprawy efektywności energetycznej**. W przedsiębiorstwach istotne jest zmniejszanie zużycia energii poprzez wdrażanie efektywnych systemów zarządzania energią oraz zwiększanie sprawności procesów przemysłowych. Z kolei w sektorze budowlanym należy promować energooszczędne i pasywne budownictwo, poprzez termomodernizację obiektów energochłonnych i wymianę nieefektywnych źródeł ciepła. Potrzeby grzewcze powinny być pokrywane z nisko- i zeroemisyjnych instalacji. Zmniejszenie konsumpcji energii przez odbiorców końcowych wspomogą stosowanie inteligentnego opomiarowania, taryf dynamicznych (polegających na dobowym zróżnicowaniu cen energii), energooszczędnego oświetlenia i urządzeń.

OBSZAR: SPOŁECZEŃSTWO

Tabela 6. Kierunki działań i działania – Mazowsze zintegrowane społecznie

MAZOWSZE ZINTEGROWANE SPOŁECZNIE Poprawa jakości i dostępności do usług społecznych oraz wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego w ramach nowoczesnej gospodarki	
Kierunki działań	Działania
15. Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego	<p>15.1. Rozwój potencjału dydaktycznego oraz naukowo-badawczego uczelni wyższych i jednostek naukowych, w tym zwłaszcza kształcących w dziedzinach nowoczesnej gospodarki</p> <p>15.2. Rozwój kształcenia (w tym dualnego) i doradztwa edukacyjno-zawodowego młodzieży</p> <p>15.3. Wspieranie uczenia się przez całe życie oraz podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych</p> <p>15.4. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i kształtowanie postaw prospołecznych</p> <p>15.5. Dostosowywanie kierunków kształcenia i szkoleń do potrzeb rynku pracy, z uwzględnieniem umiejętności przekrojowych</p> <p>15.6. Wspieranie edukacji dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej</p> <p>15.7. Wspieranie rozwoju kształcenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych</p> <p>15.8. Wspieranie poradnictwa specjalistycznego i terapeutycznego</p> <p>15.9. Podnoszenie umiejętności cyfrowych mieszkańców województwa</p> <p>15.10. Rozwój systemu nauczania wykorzystującego technologie cyfrowe (e-kształcenie) oraz innowacyjne metody nauczania</p> <p>15.11. Wspieranie bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańców</p>
16. Podnoszenie standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz zmniejszenie różnic w dostępie do świadczeń zdrowotnych i opiekuńczych	<p>16.1. Budowa i rozwój infrastruktury społecznej, w tym o zasięgu regionalnym</p> <p>16.2. Rozwój specjalistycznej opieki zdrowotnej ze szczególnym uwzględnieniem chorób cywilizacyjnych i opieki geriatrycznej</p> <p>16.3. Kształtowanie warunków sprzyjających aktywności fizycznej mieszkańców</p> <p>16.4. Wspieranie profilaktyki i promocji zdrowia</p> <p>16.5. Poprawa jakości i dostępności oraz rozwój różnych form usług zdrowotnych i społecznych, w tym pielęgnacyjno-opiekuńczych, paliatywno-hospicyjnych i leczenia uzdrowiskowego</p> <p>16.6. Wspieranie ratownictwa medycznego</p>
17. Aktywizacja społeczno-gospodarcza mieszkańców	<p>17.1. Aktywizacja zawodowa osób w szczególnej sytuacji na rynku pracy, w tym osób sprawujących opiekę nad osobami zależnymi, z niepełnosprawnościami, absolwentów i osób w wieku 50+</p> <p>17.2. Upowszechnianie opieki żłobkowej i wychowania przedszkolnego</p> <p>17.3. Wspieranie reorientacji zawodowej osób poszukujących i zmieniających pracę</p> <p>17.4. Wspieranie postaw przedsiębiorczych oraz samozatrudnienia</p>
18. Rozwój priorytetowych dla województwa dziedzin nauki	<p>18.1. Wspieranie edukacji, w szczególności w zakresie nauk ścisłych i przyrodniczych, medycznych i nauk o zdrowiu oraz inżynierijno-technicznych</p> <p>18.2. Wspieranie wysokospecjalistycznych kierunków kształcenia, ze szczególnym uwzględnieniem branż kluczowych dla rozwoju województwa</p>
19. Włączenie i integracja społeczna	<p>19.1. Przeciwdziałanie marginalizacji społecznej, w szczególności osób z niepełnosprawnościami, starszych oraz w trudnej sytuacji życiowej</p> <p>19.2. Wspomaganie włączenia społecznego i przeciwdziałanie ubóstwu</p> <p>19.3. Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej</p>

Mazowsze zintegrowane społecznie: uszczegółowienie kierunków działań i działań

Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego poprzez budowanie nowoczesnych kadr, w tym również tworzenie partnerstw, ma kluczowe znaczenie dla gospodarki. Podejmowane w tym zakresie działania powinny dotyczyć rozwoju potencjału dydaktycznego oraz naukowo-badawczego szkolnictwa wyższego i jednostek naukowych oraz wzmacniania ich współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym. Nacisk powinien zostać położony na **rozwój priorytetowych dla regionu dziedzin nauki**, w tym poprzez wspieranie wysokospecjalistycznych kierunków kształcenia (kluczowych branż) sprzyjających rozwojowi województwa oraz **rozwój edukacji**. Kierunki kształcenia powinny być dostosowane na każdym etapie nauki do faktycznych potrzeb. Ważnym elementem będzie promowanie szkolnictwa wyższego na arenie międzynarodowej. Ponadto należy wspierać i promować **kształcenie na kierunkach medycznych i okołomedycznych**, w celu przeciwdziałania deficytom i starzeniu się kadry, a także zapewnienia zastępowalności pokoleń. Ponadto wskazane jest podnoszenie kwalifikacji i umiejętności, w szczególności niemedycznych pracowników podmiotów leczniczych i kadr pomocy społecznej.

Fundamentem wzrostu gospodarczego, szczególnie w zakresie tworzenia i wykorzystania innowacyjnych produktów, technologii, rozwiązań oraz usług, jest **wykwalfikowana specjalistyczna kadra**. Konieczne jest zatem wspieranie rozwoju bazy i programów szkół wyższych oraz instytucji szkoleniowych z nastawieniem na dziedziny wiodące w województwie mazowieckim z udziałem przedsiębiorców i uwzględnieniem ich potrzeb. Szczególnej dbałości wymaga kształcenie związane z technologiami teleinformatycznymi i innymi dziedzinami nowoczesnej gospodarki.

Należy położyć nacisk na **rozwój kształcenia zawodowego** (branżowego) młodzieży, w tym rozwój doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz wzmocnienie współpracy między szkołami i przedsiębiorcami poprzez m.in. prowadzenie dualnego systemu nauczania. Konieczne jest również **wsparcie dla rozwoju zawodowego nauczycieli**, w szczególności w zakresie rozwijania umiejętności, w tym cyfrowych, oraz przeciwdziałanie niedoborom kadry pedagogicznej, w tym podniesienie prestiżu zawodu nauczyciela.

Duże znaczenie ma również **upowszechnianie uczenia się przez całe życie**, mającego na celu ciągle rozwijanie umiejętności i zdobywanie kwalifikacji, zarówno cyfrowych, jak i interpersonalnych. Ważna jest **aktywność edukacyjna dorosłych**, w tym uczestnictwo seniorów w zajęciach uniwersytetów trzeciego wieku.

Istotne jest wsparcie szkół prowadzących edukację ogólną, wspieranie dzieci i młodzieży w zdobywaniu wiedzy, m.in. poprzez programy stypendialne (zarówno dla dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej, jak i uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych) oraz stworzenie uczniom możliwości rozwijania ich zdolności i zainteresowań. Ze względu na wyzwania związane z prowadzeniem edukacji na odległość ważny jest również rozwój systemu nauczania wykorzystującego technologie cyfrowe (e-kształcenie) oraz innowacyjnych metod nauczania. Na każdym etapie edukacji powinno się także uwzględniać działania przyczyniające się do wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego oraz kształtowania postaw prospołecznych. Ponadto ważne jest kształtowanie warunków sprzyjających aktywności fizycznej mieszkańców, w tym tworzenie bazy rekreacyjno-sportowej oraz rozwój nauk o kulturze fizycznej.

Konieczne jest **wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, w tym szczególnie mieszkającej na obszarach wiejskich**, poprzez zwiększenie dostępności do usług oświatowych, realizowanych również przez ośrodki kultury, doposażenie szkół, a także umożliwienie uczniom korzystania z nowoczesnych technologii w procesie nauczania.

Należy również wspierać osoby uczące się, niezależnie od ich wieku, w szczególności mające problemy z nauką, osoby z niepełnosprawnościami, a także pochodzące z ubogich rodzin, w tym

poprzez zapewnienie dostępności do pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz do wiedzy i usług za pomocą narzędzi i systemów cyfrowych spełniających najnowsze wytyczne WCAG. Natomiast w celu aktywizacji zawodowej osób zajmujących się dziećmi powinna być **upowszechniana opieka żłobkowa oraz przedszkolna**. Wyzwaniem pozostaje rozwój infrastruktury społecznej poprzez budowę i modernizację bazy lokalowej placówek (w szczególności przedszkoli i żłobków), w tym doposażenie pracowni przedmiotowych w sprzęt i pomoce naukowe oraz dostosowywanie budynków do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

W obszarze zdrowia powinny być kontynuowane działania w zakresie poprawy stanu zdrowia społeczeństwa, dostępności, jakości i efektywności systemu opieki zdrowotnej. Interwencja powinna dotyczyć dalszej rozbudowy i modernizacji infrastruktury zdrowotnej (w tym podstawowej opieki zdrowotnej oraz lecznictwa uzdrowiskowego). Niezbędne są działania dotyczące **rozwoju różnych form usług zdrowotnych i społecznych**, w tym opieki długoterminowej (m.in. pielęgnacyjno-opiekuńczej i paliatywno-hospicyjnej), głównie w formie deinstytucjonalizacji usług zdrowotnych i społecznych oraz opieki koordynowanej, m.in. ze względu na postępujący proces starzenia się społeczeństwa. Z kolei uwarunkowania epidemiologiczne (zwiększony odsetek zgonów na choroby cywilizacyjne) determinują konieczność podjęcia inicjatywy na rzecz rozwoju wysokiej jakości specjalistycznej opieki zdrowotnej, m.in. w geriatricznym, psychiatrycznym (w tym dla dzieci i młodzieży), onkologicznym, kardiologicznym, przewlekłych chorobach układu oddechowego i rehabilitacji. Istotną rolę odgrywa **wspieranie ratownictwa medycznego**, w tym szpitalnych oddziałów ratunkowych i zespołów ratownictwa medycznego. **Poprawa dostępności do świadczeń medycznych** będzie ściśle powiązana z nowoczesnymi rozwiązaniami technologicznymi informacyjno-komunikacyjnymi, w tym m.in. w zakresie teleporad, teleopieki. W ramach wspierania profilaktyki i promocji zdrowia kluczowy pozostaje rozwój i kształtowanie świadomości prozdrowotnej, upowszechnianie zdrowego stylu życia oraz zwiększanie **dostępności do profilaktycznych programów zdrowotnych** adresowanych do wszystkich grup w społeczeństwie, w tym również programów w zakresie rehabilitacji. Istotne jest zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego poprzez rozwój i dostęp do badań klinicznych oraz innowacyjnych środków farmakologicznych.

Włączeniu społecznemu będą sprzyjały **działania ukierunkowane na rzecz przeciwdziałania zjawisku ubóstwa, marginalizacji i wykluczenia społecznego** grup wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem (defaworyzowanych), w tym m.in. osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin, osób starszych, rodzin wielodzietnych, rodzin z trudnościami wychowawczymi, jak również dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej. Wskazane są działania umożliwiające tym grupom pełny udział w życiu społecznym i zawodowym, m.in. poprzez poprawę dostępności do przestrzeni publicznej, kształcenia, aktywizacji zawodowej czy wysokiej jakości usług społecznych.

Oprócz aktywności na rzecz zwiększania dostępności do infrastruktury pomocy społecznej, wykonywane będą działania na rzecz rozwoju różnego rodzaju usług społecznych, w tym **wspieranie rozwoju opieki rodzinnej i środowiskowej**, jak również **poradnictwa specjalistycznego i terapeutycznego** na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym m.in. wsparcie powstawania i funkcjonowania Ośrodków Interwencji Kryzysowej. W ramach wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej powinien być kontynuowany **rozwój różnych form wsparcia i pomocy** (m.in. upowszechnianie placówek wsparcia dziennego czy asystenta rodziny, a także tworzenie rodzinnych form pieczy zastępczej). Kluczowe pozostaje wsparcie dostępu do ochrony socjalnej. Duże znaczenie będą miały działania dotyczące koordynacji usług społecznych i zdrowotnych.

Wskazane jest również **wsparcie na rzecz integracji i aktywizacji społeczno-zawodowej**. Niezbędne są działania na rzecz seniorów polegające na zapewnieniu przyjaznego środowiska

dla osób starszych i międzypokoleniowej integracji, m.in. poprzez kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku.

Ważną rolę powinny odgrywać działania na rzecz **rozwoju ekonomii społecznej**, w tym m.in. wzmacnianie potencjału jednostek reintegracyjnych i przedsiębiorstw społecznych, koordynacja ekonomii społecznej, funkcjonowanie akredytowanych Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej, Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej, wsparcie działań na rzecz współpracy międzysektorowej podmiotów ekonomii społecznej z administracją publiczną, w zakresie rozwoju usług społecznych (również przez różne organizacje pozarządowe) czy tworzenie nowych i wsparcie już funkcjonujących podmiotów ekonomii społecznej.

OBSZAR: KULTURA I DZIEDZICTWO

Tabela 7. Kierunki działań i działania – Mazowsze bogate kulturowo

MAZOWSZE BOGATE KULTUROWO Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia	
Kierunki działań	Działania
20. Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego	20.1. Wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych, rewaloryzacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych 20.2. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych 20.3. Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego
21. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa	priorytetowe 21.1. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze 21.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej 21.3. Wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych 21.4. Wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym 21.5. Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej 21.6. Kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej 21.7. Wspieranie i promocja różnorodności kulturowej 21.8. Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki
22. Upowszechnianie kultury i twórczości	22.1. Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych 22.2. Wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej 22.3. Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego 22.4. Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja)
23. Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej	23.1. Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych 23.2. Promowanie potencjału kulturowego Warszawy

Mazowsze bogate kulturowo: uszczegółowienie kierunków działań i działań

Potencjał przyrodniczy i kulturowy stanowi ważny obszar budowania kapitału społecznego i gospodarczego województwa. Rozwojowi kapitału społecznego służy wzmacnianie poczucia tożsamości regionalnej i lokalnej poprzez tradycyjne wykorzystanie turystyczne zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz dostęp do nich w wersji on-line. Zasób ten stanowi podstawę rozwoju turystyki będącej ważnym elementem rozwoju gospodarczego województwa, kreując jednocześnie jego rozpoznawalność w przestrzeni kraju.

Kluczowe znaczenie dla zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń ma ochrona zabytków i obiektów odznaczających się dużą wartością historyczną i kulturową. Konieczna jest **ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego** poprzez

wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych i rewaloryzacyjnych). W celu utrzymania obiektów zabytkowych i kulturowych w jak najlepszym stanie i zahamowania procesów degradacji należy zwrócić szczególną uwagę na rewitalizację obiektów i obszarów oraz ich adaptację do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych. Istotna jest również inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego. Szczególne wsparcie w tym zakresie powinno dotyczyć zabytków objętych różnymi formami ochrony prawnej, m.in. pomników historii czy parków kulturowych.

Niezbędna jest **ochrona, pielęgnowanie i promowanie zróżnicowanej spuścizny kulturowej województwa**, w tym podnoszenie świadomości kulturowej oraz wspieranie i promocja różnorodności kulturowej (m.in. dziedzictwa kulinarnego).

Zwiększanie atrakcyjności turystycznej województwa powinno być realizowane poprzez wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturowego (z zastosowaniem rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska naturalnego), a także rozwój infrastruktury kulturalnej, turystycznej i okołoturystycznej, co przyczyni się do rozwoju gospodarczego i promocji województwa. Szczególne znaczenie mają działania związane z zagospodarowywaniem terenów wokół rzek, zbiorników wodnych oraz obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym takich jak parki kulturowe²⁹. Istotnym elementem będzie też budowa lub modernizacja infrastruktury podmiotów świadczących usługi sanatoryjne, uzdrowiskowe i inne usługi wyspecjalizowane. Ważne jest również wykorzystanie i zagospodarowanie w tym zakresie przestrzeni publicznych. Ponadto wykorzystując potencjał przyrodniczo-kulturowy powinny być tworzone i rozwijane trasy i szlaki turystyczne, **w tym tematyczne**, oraz marki i produkty turystyczne, w tym sieciowe. Istotne jest również zwiększenie dostępności do bazy noclegowej oraz obiektów i atrakcji turystycznych dla wszystkich uczestników ruchu turystycznego, w tym dla osób ze szczególnymi potrzebami i niepełnosprawnościami.

Kluczowe znaczenie w **budowaniu oferty turystycznej województwa** ma odpowiednia promocja walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, produktów turystycznych oraz potencjału kultury. Należy również wspierać rozwój różnych form turystyki (w tym ekoturystyki), wydarzeń turystycznych i kulturalnych oraz działalność stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym. Duże znaczenie w rozwoju atrakcyjnej i zintegrowanej oferty turystycznej i kulturalnej ma wspieranie **innowacyjności**, przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki.

Potencjał kulturalny województwa wymaga ukierunkowania działań na **upowszechnianie kultury i twórczości**. Istotny w tym zakresie jest rozwój infrastruktury kultury, w tym budowa, odnowa lub adaptacja budynków i przestrzeni zewnętrznej, poprawa jej dostępności oraz zmniejszanie dysproporcji w dostępie do kultury. Wyzwaniem pozostaje popularyzowanie uczestnictwa w życiu kulturalnym, zwłaszcza wśród osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem (w tym głównie z terenów wiejskich). Należy podejmować działania zmierzające do rozwoju różnorodnej oferty kulturalnej wysokiej jakości oraz wspierać wydarzenia i projekty kulturalne, w tym dotyczące rozwoju czytelnictwa oraz prezentacji kolekcji i zbiorów (zwłaszcza w formie wystaw). W systemie organizacji działalności kulturalnej należy wykorzystywać innowacyjne technologie i kanały komunikacji oraz poprawiać dostęp do e-zasobów kultury poprzez digitalizację i udostępnianie informacji o zasobach oraz wydarzeniach kulturalnych w sieci. Ze względu na rosnącą rolę kultury w rozwoju kapitału społecznego, szczególnego znaczenia nabiera wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej oraz kwalifikacji i umiejętności kadr dla instytucji kultury.

²⁹ Wszystkie parki kulturowe na terenie województwa mazowieckiego zostały wymienione w *Diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego do Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze*.

W ośrodkach miejskich i wiejskich powinny być tworzone warunki do upowszechniania kultury oraz rozwijane funkcje turystyczne, co umożliwi **kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej**. Istotne pozostaje również promowanie potencjału kulturowego Warszawy jako ośrodka o znaczeniu europejskim.

Istniejący potencjał instytucjonalny i intelektualny województwa stanowi zaś podstawę rozwoju **przemysłu kreatywnego**, który przyczynia się do budowy konkurencyjności regionu, a istniejące rynki zbytu na jego produkty i usługi sprzyjają rozwojowi tej dziedziny w województwie.

7 | Obszary strategicznej interwencji

W *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* zidentyfikowano obszary strategicznej interwencji (OSI), na podstawie definicji określonej w ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju – jako obszary o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do których jest kierowana interwencja publiczna.

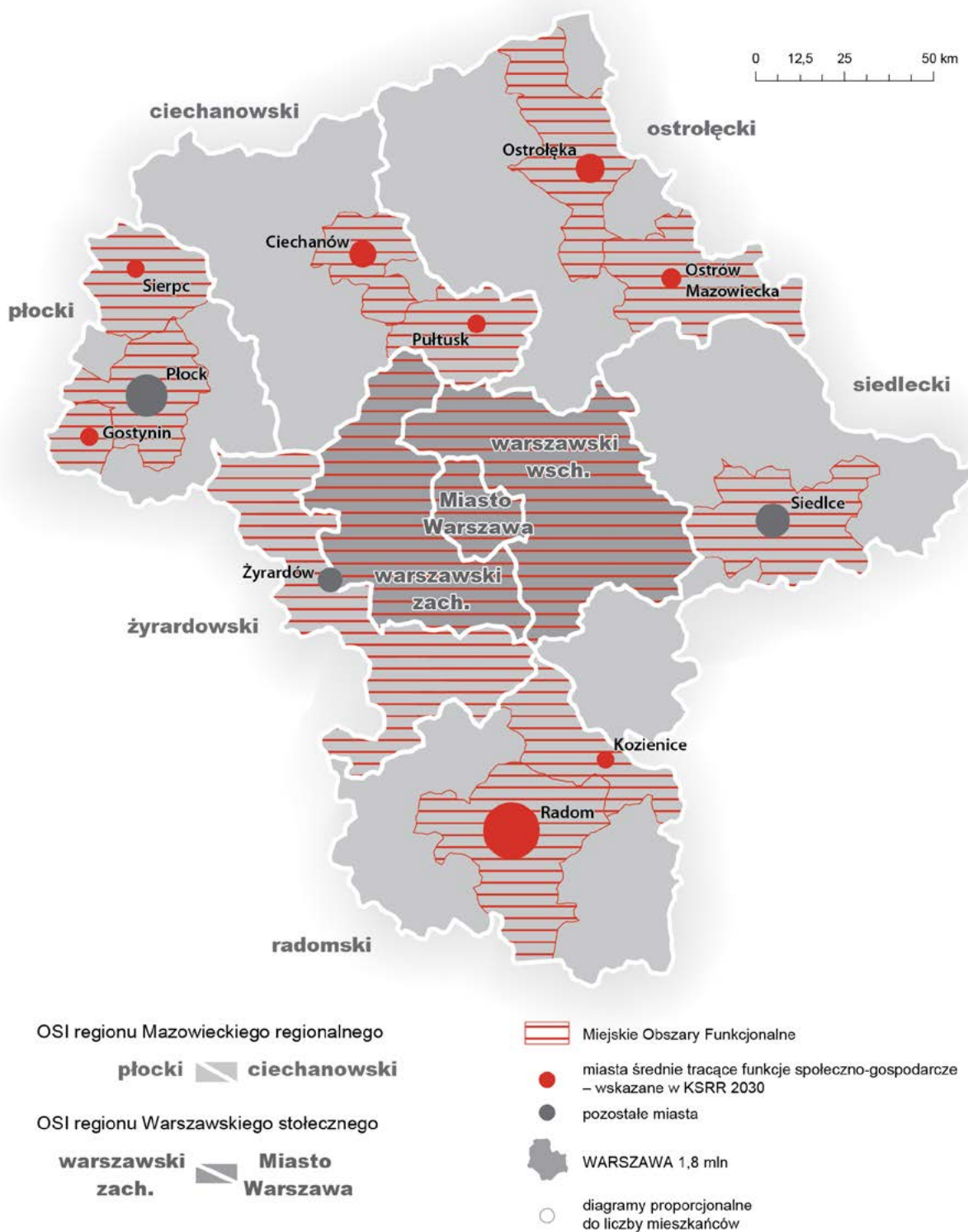
W związku z powyższym, w województwie mazowieckim na poziomie regionalnym zostały wyznaczone dwa typy OSI (Ryc. 10):

- **problemowe – podregiony NUTS 3:**
 - w regionie Mazowieckim regionalnym: ciechanowski, ostrołęcki, plocki, radomski, siedlecki, żyrardowski,
 - w regionie Warszawskim stołecznym: warszawski zachodni, warszawski wschodni i miasto Warszawa,
- **bieguny wzrostu – miejskie obszary funkcjonalne:**
 - miejski obszar funkcjonalny Warszawy (region Warszawski stołeczny) jako istniejący biegun wzrostu,
 - miejskie obszary funkcjonalne miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz Płocka, Siedlec i Żyrardowa jako potencjalnych biegunów wzrostu.

OSI określone na poziomie województwa obejmują także OSI z poziomu krajowego, wskazane w SOR oraz KSRR 2030 (Ryc. 11), tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją (101 gmin w województwie mazowieckim) oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc, Kozienice.

OSI problemowe obejmują podregiony NUTS 3 województwa mazowieckiego. Wyznaczone zostały w celu zniwelowania istniejących problemów i barier dla rozwoju nowych lub istniejących funkcji i poprawy warunków życia mieszkańców w podregionach województwa mazowieckiego. Interwencję w każdym OSI problemowym ograniczono do dwóch kluczowych obszarów tematycznych, których potencjał jest niedostatecznie wykorzystany bądź które negatywnie oddziałują na pozostałe sfery życia społeczno-gospodarczego z uwagi na kumulację niekorzystnych czynników, uniemożliwiając efektywne wykorzystanie istniejących potencjałów rozwojowych podregionów.

Drugim typem OSI wojewódzkich, określonym w *Strategii*, są **bieguny wzrostu** (istniejące i potencjalne). Obejmują one **miasta wraz z obszarami funkcjonalnymi** (MOF). Istniejącym biegunem wzrostu jest miejski obszar funkcjonalny Warszawy z Warszawą jako jego miastem centralnym i jednocześnie ośrodkiem metropolitalnym rangi europejskiej. Potencjalne bieguny wzrostu tworzą miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc i Kozienice oraz pozostałe miasta subregionalne – Płock, Siedlce i Żyrardów wraz z obszarami funkcjonalnymi. OSI – bieguny wzrostu oparte są na potencjale miast jako centrów rozwoju społeczno-gospodarczego wraz z powiązaniem z nimi funkcjonalnie otoczeniem. Wsparcie dla tego typu OSI będzie obejmować głównie działania ukierunkowane na efektywną współpracę między miastem a obszarami otaczającymi w celu przewyższania wspólnych problemów bądź wzmocnienia potencjałów w wymiarze

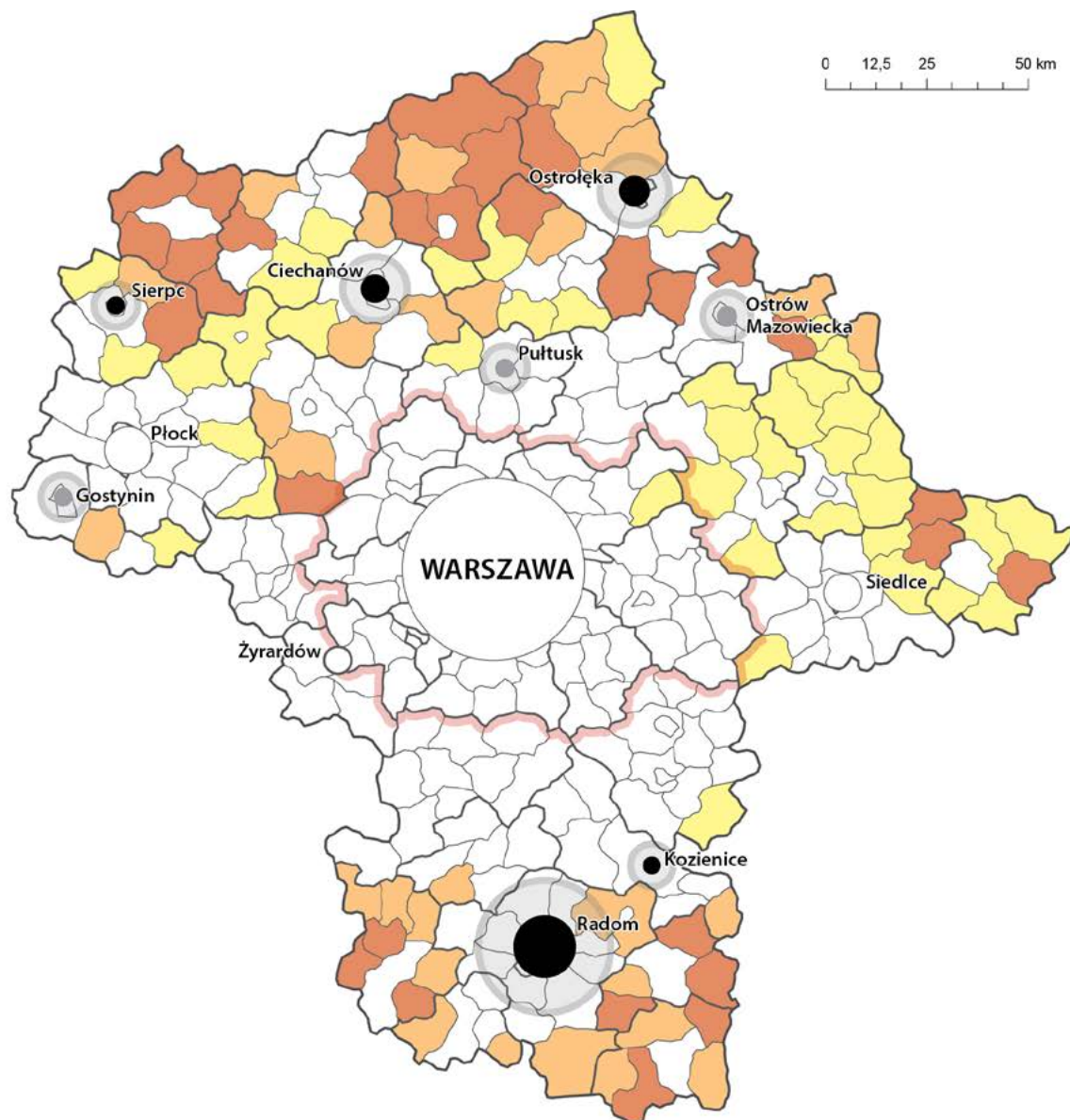

7.

Ryc. 10. Obszary strategicznej interwencji województwa mazowieckiego³⁰

Źródło: Opracowanie MBPR

³⁰ Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz Płocka, Siedlec i Żyrardowa oparta jest na propozycjach władarzy miast. Z uwagi na brak odpowiedzi ze strony miast Kozienice i Ostrów Mazowiecka, w ich przypadku miejskie obszary funkcjonalne oparto o granicę powiatów.

7.

Ryc. 11. Obszary zagrożone trwałą marginalizacją i miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie SOR i KSRR 2030 (aktualizacja listy OSI, MFiPR)

ponadlokalnym. Należy podkreślić, iż pomimo wskazania MOF jako odrębnej kategorii OSI, ich rozwój jest ściśle powiązany z rozwojem OSI problemowych, gdzie są usytuowane. W związku z tym, działania prowadzone na obszarze poszczególnych MOF, jako istniejących bądź potencjalnych biegunów wzrostu, będą przekładać się na poprawę konkurencyjności i spójności w skali całego podregionu, z korzyścią dla całego województwa. W *Strategii* przedstawiono zakres interwencji skierowanej do poszczególnych OSI, określony na podstawie analizy barier i potencjałów rozwojowych, zawartej w diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa.

Wyznaczenie OSI umożliwi lepszą koordynację działań strategicznych wpisujących się w politykę rozwoju i planowania przestrzennego regionu. Ułatwi także przyporządkowanie właściwych narzędzi interwencji publicznej, co wpłynie na zwiększenie skuteczności i efektywności podejmowanych działań.

Takie podejście wpisuje się w ustalenia SOR, zwłaszcza cel szczegółowy II „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”, realizując zapisy dotyczące potrzeby zwiększenia terytorialnej i tematycznej koncentracji interwencji oraz dopasowania zakresu interwencji polityki regionalnej do potencjałów i wyzwań rozwojowych różnych typów obszarów funkcjonalnych. Jest także zgodne z zasadami polityki regionalnej wskazanymi w KSRR 2030, w szczególności z zasadą zintegrowanego podejścia terytorialnego oraz koncentracji tematycznej i terytorialnej. Podejście terytorialne oparte o OSI wpisuje się również w cele KSRR 2030, a zwłaszcza cel 1. „Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym”.

7.1. OSI – Miejskie obszary funkcjonalne (MOF) – bieguny wzrostu

Miasta wraz z obszarami funkcjonalnymi pełnią rolę biegunów wzrostu (MOF Warszawy) lub potencjalnych biegunów wzrostu (pozostałe miasta, dla których wskazano obszary funkcjonalne) w skali krajowej i wojewódzkiej (Warszawa), subregionalnej (Radom, Płock, Ciechanów, Siedlce, Ostrołęka, Żyrardów) i lokalnej (pozostałe miasta – Koziennice, Pułtusk, Sierpc, Gostynin, Ostrów Mazowiecka).

Wsparcie dla miast i ich obszarów funkcjonalnych ukierunkowane będzie na rozwój i poprawę jakości współpracy w obszarach funkcjonalnych w celu wzmocnienia potencjałów i przezwyciężania problemów rozwojowych w skali ponadlokalnej. Doskonalenie zintegrowanego zarządzania i współzrządzenia rozumiane jest jako podejmowanie i prowadzenie efektywnej współpracy samorządów, instytucji, grup społecznych i gospodarczych z obszaru poszczególnych MOF na rzecz **wielowymiarowego i wielopoziomowego współzarządzania**, wykorzystującego partycypacyjne formy procesu decyzyjnego. Współpraca we wszystkich MOF powinna być ukierunkowana w szczególności na:

1. **uporządkowanie gospodarki przestrzennej i przywrócenie ładu przestrzennego** w miejskich obszarach funkcjonalnych, obejmujące w szczególności koordynację procesów planowania przestrzennego w celu ochrony ładu przestrzennego, terenów otwartych przed rozpraszaniem zabudowy, chaosem inwestycyjnym i przeznaczaniem gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne, jak też rewitalizację oraz dbałość o dostęp do wysokiej jakości terenów zieleni i ograniczanie emisji hałasu;
2. **rozwój efektywnego systemu transportowego opartego na transporcie zbiorowym i niezmotoryzowanym**, tj. rozwój infrastruktury pieszej, zintegrowanej sieci tras rowerowych zgodnej ze standardami określonymi na poziomie województwa połączonej z trasami wojewódzkimi, a także niskoemisyjnego transportu zbiorowego zintegrowanego z systemem wojewódzkim;

3. **poprawę jakości powietrza**, w tym kompleksową modernizację energetyczną budynków, likwidację źródeł niskiej emisji, inwestycje w OZE, tworzenie korytarzy regeneracyjnych miast, rozwój zielonej i niebieskiej infrastruktury oraz ograniczanie indywidualnego ruchu samochodowego w miastach i ich obszarach funkcjonalnych;
4. **zwiększenie efektywności i dostępności do usług publicznych** dostosowanych do potrzeb różnych grup społecznych w miejskich obszarach funkcjonalnych. Należy przy tym uwzględnić starzenie się społeczeństwa i spadek liczby ludności, zwłaszcza w miastach średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego na rzecz bardziej efektywnej koordynacji i integracji świadczenia usług publicznych, rozwój wspólnych centrów usług publicznych, instytucji otoczenia biznesu czy spójnej w skali obszaru funkcjonalnego oferty edukacyjnej lub biznesowej przyczyni się do optymalizacji kosztów i podniesienia efektywności prowadzonych działań.

7.1.1. MOF Warszawy – istniejący biegun wzrostu

Warszawa wraz z miejskim obszarem funkcjonalnym, obejmującym region NUTS 2 Warszawski stołeczny, pełni funkcję ośrodka metropolitalnego o znaczeniu europejskim. W przypadku Warszawy i jej miejskiego obszaru funkcjonalnego niezbędne jest dalsze wzmocnienie współpracy ponadlokalnej dla podtrzymania i rozwoju funkcji obszaru jako istniejącego bieguna wzrostu, zarówno w skali województwa, jak i kraju. Takie podejście pozwoli uzyskać wyższą efektywność, lepszą koordynację i skuteczność prowadzonych działań, zwłaszcza w obliczu wysokiej dynamiki procesów rozwojowych zachodzących w MOFW. Przełoży się to także pozytywnie na wzmocnienie powiązań MOFW z całym obszarem województwa mazowieckiego. Ponadto przyczyni się do rozwoju funkcji metropolitalnych obszaru i budowania jego pozycji konkurencyjnej w skali europejskiej i światowej.

Sprzyjać powyższemu będzie koncentracja współpracy na:

- działaniach wspólnych dla wszystkich MOF, wskazanych w podrozdziale 7.1,
- budowaniu konkurencyjności na bazie innowacji, cyfryzacji, przemysłu przyszłości, wysoko wykwalifikowanych kadr, jak również korzyści wynikających z koncentracji funkcji administracyjnych.

Pomimo silnych wewnętrznych powiązań funkcjonalno-przestrzennych, poszczególne podregiony NUTS 3 tworzące MOF Warszawy wykazują zróżnicowanie pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Dysproporcje rozwojowe i zróżnicowanie warunków życia w skali metropolii może negatywnie wpływać na współpracę poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego w ramach metropolii i ograniczać ich udział w procesach rozwojowych. W związku z tym, dla poszczególnych podregionów tworzących MOF Warszawy, w ramach OSI problemowych (podrozdział 7.2) wskazano potencjały, jak również problemy i bariery rozwojowe, które powinny stać się przedmiotem interwencji, tak aby zapewnić równomierny rozwój i poprawę jakości życia na całym obszarze.

7.1.2. MOF miast subregionalnych i miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze – potencjalne bieguny wzrostu

W przypadku miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc, Kozienice) i pozostałych miast subregionalnych (Płock, Siedlce, Żyrardów), niezbędne jest efektywne wykorzystanie potencjału, którym dysponują, i wzmocnienie współpracy w obszarach funkcjonalnych, tak aby miasta te mogły

pełnić rolę biegunów wzrostu w swoim otoczeniu – w przypadku Radomia, Płocka, Siedlec, Ostrołęki, Ciechanowa i Żyrardowa w skali subregionalnej, natomiast w przypadku pozostałych miast – w skali lokalnej.

Efektywna współpraca i współzarządzanie w obrębie miejskich obszarów funkcjonalnych, skoncentrowane na niwelowaniu ponadlokalnych problemów i barier rozwojowych, przyczynią się do wzmocnienia powiązań funkcjonalnych między miastami i otaczającymi je obszarami, w tym w wymiarze miasto – obszary wiejskie. Pozwoli to na włączenie obszarów wiejskich w procesy rozwojowe i ich pobudzenie gospodarcze, zwłaszcza gmin zaliczonych do grupy obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, wskazanych na poziomie krajowym. W przypadku miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, kluczowe będzie zatrzymanie lub przynajmniej spowolnienie utraty ich dotychczasowych funkcji oraz rozwój nowych gałęzi gospodarki, które pozwolą na wzmocnienie ich pozycji konkurencyjnej oraz poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej, przy jednoczesnej poprawie stanu środowiska.

Sprzyjać powyższemu będzie koncentracja współpracy na:

- działaniach wspólnych dla wszystkich MOF, wskazanych w podrozdziale 7.1,
- rozwoju lokalnych rynków pracy i aktywizacji zawodowej mieszkańców, w tym w zakresie dostosowania oferty edukacyjnej i doradztwa zawodowego, zapewniając równowagę popytowo-podażową na rynku pracy i niwelując zjawisko bezrobocia strukturalnego,
- zwiększeniu atrakcyjności inwestycyjnej i wspieraniu przedsiębiorczości w celu rozwoju nowych gałęzi gospodarki, w tym w zakresie przemysłu przyszłości oraz zielonych (zrównoważonych) inwestycji,
- rozwoju uczelni wyższych w ośrodkach subregionalnych.

7.2. OSI – problemowe

OSI problemowe oparte zostały o granice podregionów (NUTS 3) województwa mazowieckiego. Skoncentrowane są na szczególnych wyzwaniach o charakterze sektorowym, charakterystycznych dla poszczególnych podregionów, określonych na podstawie analizy zawartej w diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego. Interwencja skierowana do obszarów problemowych powinna brać pod uwagę specyfikę każdego z podregionów, wynikającą z uwarunkowań społeczno-gospodarczych i przestrzennych, kształtujących ich wyzwania rozwojowe i potencjały. Takie podejście pozwoli na większą efektywność i lepszą koordynację prowadzonych działań w ramach polityki rozwoju województwa mazowieckiego.

7.2.1. Ciechanowski obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI ciechanowskim zorientowana będzie na podnoszenie poziomu przedsiębiorczości, rozwój firm i poprawę oferty inwestycyjnej podregionu, czego efektem będzie wzrost liczby miejsc pracy i wzmocnienie bazy dochodowej samorządów lokalnych. Działania ukierunkowane będą na wykorzystanie istniejącego potencjału bazy przemysłowej miast, sektora nauki, sektora rolno-spożywczego i walorów środowiska przyrodniczego w celu przywrócenia atrakcyjności obszaru w sferze gospodarczej. Istotne jest wzbogacenie bazy dydaktycznej podregionu z naciskiem na innowacyjność, współpracę z otoczeniem biznesowym, gospodarczym i społecznym. Wspieranie przedsiębiorczości oraz możliwości rozwoju z zapewnieniem opieki społecznej i edukacji stwarza szansę na pozostanie osób aktywnych zawodowo w podregionie ciechanowskim. Istotne będzie również ograniczenie emisji zanieczyszczeń, w tym poprzez

rozwój zintegrowanego systemu niskoemisyjnego transportu zbiorowego i niezmotoryzowanego, co pozwoli jednocześnie na zwiększenie wewnętrznej dostępności komunikacyjnej obszaru.

Działania w OSI ciechanowskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. **Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:**
 - wsparcie wykształconych specjalizacji: sektora rolnego, przemysłu rolno-spożywczego, elektronicznego, poligraficznego,
 - poprawę dostępności do infrastruktury społecznej,
 - zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej i wzbogacenie bazy dydaktycznej,
 - wspieranie współpracy przedsiębiorstw z podmiotami badawczymi i wdrożeniowymi.
2. **Poprawa stanu środowiska poprzez:**
 - zwiększenie udziału energii ze źródeł odnawialnych,
 - rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych, gazowych i ciepłowniczych,
 - wymianę nieefektywnych źródeł ciepła i termomodernizację budynków,
 - rozwój zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego poprawiającego dostępność przystanków kolejowych i centrów lokalnych,
 - rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych.

7.2.2. Ostrołęcki obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI ostrołęckim zorientowana będzie na poprawę warunków prowadzenia działalności gospodarczej i zwiększenie zdolności absorpcyjnych podregionu, z wykorzystaniem wewnętrznych potencjałów obszaru, w tym miast Ostrołęki i Ostrowi Mazowieckiej. Kluczowe w tym zakresie są działania na rzecz poprawy skomunikowania podregionu z resztą województwa, zwłaszcza poprzez rozwój sieci kolejowej oraz powiązanej z nią komunikacji autobusowej. Oprócz systemu transportowego, dla poprawy jakości życia mieszkańców i stanu środowiska obszaru istotne jest zwiększenie dostępności do sieciowej infrastruktury komunalnej, w szczególności gazowej i kanalizacyjnej. Warunki przyrodnicze obszaru, jak również duże znaczenie sektora rolnego dla gospodarki podregionu, tworzą potencjał dla rozwoju rolnictwa ekologicznego w ramach rodzinnych gospodarstw rolnych. Z uwagi na wysokie walory przyrodnicze i kulturowe, zasadne jest także wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej w celu bardziej efektywnego wykorzystania potencjału turystycznego dla rozwoju gospodarki podregionu.

Działania w OSI ostrołęckim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. **Poprawa dostępności obszaru poprzez:**
 - rozwój transportu kolejowego z wykorzystaniem nowych i zmodernizowanych linii kolejowych, uzupełnienie sieci przystankowej oraz zwiększenie liczby połączeń,
 - rozwój zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego poprawiającego dostępność przystanków kolejowych i centrów lokalnych.
2. **Ochrona oraz wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego poprzez:**
 - rozwój rolnictwa ekologicznego,
 - wykorzystanie potencjału przyrodniczego, w tym obszarów nadrzecznych i leśnych, na potrzeby rekreacyjno-wypoczynkowe, np. agroturystyki,
 - modernizację istniejącej infrastruktury turystycznej oraz budowę nowych szlaków turystyki aktywnej,
 - rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych, gazowych i ciepłowniczych.

7.2.3. Płocki obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI płockim zorientowana będzie na niwelację deficytów komunikacyjnych, w tym związanych z wyprowadzeniem transportu materiałów niebezpiecznych poza tereny zurbanizowane, co przyczyni się do zwiększenia bezpieczeństwa i lepszego skomunikowania – szczególnie Płocka – z pozostałą częścią kraju. Lepsza dostępność pozwoli na wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego, w tym Zbiornika Włocławskiego. Istotne jest także zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska pochodzących m.in. z sektora przemysłu i transportu, w tym poprzez wzrost udziału zero- i niskoemisyjnych środków komunikacji publicznej oraz rozwój infrastruktury pieszej i rowerowej. Ważnym obszarem wsparcia w podregionie pozostaje zwiększenie dostępności do usług ochrony zdrowia, w tym w zakresie profilaktyki, leczenia onkologicznego i opieki geriatrycznej.

Działania w OSI płockim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. **Poprawa dostępności i bezpieczeństwa komunikacyjnego obszaru poprzez:**
 - wyprowadzenie transportu materiałów niebezpiecznych poza obszary zurbanizowane,
 - rozwój transportu kolejowego, w tym budowę układu kolejowego łączącego Płock z Warszawą,
 - rozwój zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego poprawiającego dostępność przystanków kolejowych i centrów lokalnych,
 - rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych.
2. **Poprawa dostępności do usług publicznych i infrastruktury komunalnej poprzez:**
 - rozwój i podnoszenie standardów specjalistycznej opieki zdrowotnej, zwłaszcza w zakresie onkologii i geriatry,
 - wdrażanie działań profilaktycznych i kształtowanie postaw prozdrowotnych,
 - wspieranie i promowanie systemu kształcenia, w szczególności w dziedzinie ochrony zdrowia,
 - rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych, gazowych i ciepłowniczych.

7.2.4. Radomski obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI radomskim zorientowana będzie na pobudzenie społeczno-gospodarcze, w tym restrukturyzację branż przemysłowych, aktywizację zawodową osób długotrwale bezrobotnych, wzmocnienie bazy dochodowej samorządów lokalnych i poprawę warunków życia mieszkańców. Wysoki potencjał w postaci bazy przemysłowej miast oraz funkcjonowanie uczelni wyższych, instytucji naukowych i klastrów powinny stanowić podstawę rozwoju nowych branż, w tym w obszarze przemysłu 4.0, w celu rozwoju lokalnych rynków pracy. Ponadto szansę na rozwój i wzmocnienie konkurencyjności przedsiębiorstw, w tym w zakresie przetwórstwa żywności, stwarzają specjalizacje produkcji rolniczej podregionu. Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz obszaru, zwłaszcza za pomocą zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu publicznego i niezmotoryzowanego przyczyni się do zwiększenia mobilności mieszkańców i wpłynie pozytywnie na ich aktywizację społeczną oraz zawodową. Wspierane będą działania na rzecz podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego, zwłaszcza poprzez rozwój oferty edukacyjnej, w tym ukierunkowanej na podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych osób dorosłych. Zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej będzie także kluczowe dla zatrzymania

ludzi młodych w podregionie. W tym celu niezbędna będzie także poprawa dostępności do usług i infrastruktury społecznej w zakresie ochrony zdrowia.

Działania w OSI radomskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. **Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:**
 - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej, w tym zapewnienie terenów inwestycyjnych i poprawę ich dostępności transportowej,
 - zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej i wzbogacenie bazy dydaktycznej,
 - aktywizację osób bezrobotnych i wspieranie przedsiębiorczości, w tym przez wspieranie uczenia się przez całe życie, doradztwo i kształcenie zawodowe, zapewnienie opieki nad dziećmi,
 - rozwój instytucji otoczenia biznesu,
 - poprawę dostępu do infrastruktury zdrowotnej i specjalistycznej opieki zdrowotnej,
 - rozwój strefy okołolotniskowej oraz budowę bazy logistycznej.
2. **Poprawa dostępności obszaru poprzez:**
 - rozwój transportu kolejowego z wykorzystaniem nowych i zmodernizowanych linii kolejowych oraz uzupełnienie sieci przystanków,
 - rozwój i poprawę jakości zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego,
 - rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych.

7.2.5. Siedlecki obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI siedleckim zorientowana będzie na poprawę atrakcyjności inwestycyjnej podregionu, wzmacnianie postaw przedsiębiorczych i rozwój lokalnych rynków pracy poprzez wykorzystanie istniejącego potencjału i specjalizacji gospodarczych. Ponadto, istotne jest wzmacnianie zdolności obszaru do rozwoju nowych branż w celu dywersyfikacji gospodarki podregionu, zwłaszcza na obszarach wiejskich, aktywizacji zawodowej ludności i wzmocnienia bazy dochodowej samorządów lokalnych. Działania powinny koncentrować się na tworzeniu spójnej, skoordynowanej oferty inwestycyjnej obejmującej m.in. poprawę konkurencyjności przedsiębiorstw na rynkach krajowych i zagranicznych oraz zwiększenie dostępności uzbrojonych terenów inwestycyjnych. Atrakcyjność turystyczna, w szczególności obszarów w pasmach przyrodniczo-kulturowych, pozwala na rozwój konkurencyjnej oferty turystycznej. W podregionie niezbędne są także działania na rzecz rozbudowy i modernizacji infrastruktury technicznej. Ze względu na problem zanieczyszczenia powietrza, ważne będzie także ograniczenie niskiej emisji z sektora komunalno-bytowego i transportowego.

Działania w OSI siedleckim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. **Wsparcie rozwoju gospodarczego obszaru poprzez:**
 - wzmacnianie wykształconych specjalizacji gospodarczych, m.in. sektora rolnego, przetwórstwa rolno-spożywczego, przemysłu maszynowego, metalowego i chemicznego,
 - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej, w tym zapewnienie terenów inwestycyjnych i poprawę ich dostępności transportowej,
 - rozwój infrastruktury turystycznej i promocję zintegrowanej oferty turystycznej.
2. **Poprawa stanu środowiska poprzez:**
 - rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych, gazowych i ciepłowniczych,
 - zwiększenie udziału energii ze źródeł odnawialnych,
 - modernizację systemu gospodarki odpadami – wdrażanie gospodarki odpadami o obiegu zamkniętym.

7.2.6. Żyrardowski obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI żyrardowskim zorientowana będzie na rozwój gałęzi gospodarki opartych na istniejącym potencjale podregionu. Z uwagi na predyspozycje i możliwości produkcyjne obszaru, działania powinny obejmować m.in. rozwój nowoczesnej bazy skupowo-przetwórczej, wdrażanie rozwiązań technologicznych i organizacyjnych podnoszących konkurencyjność przedsiębiorstw rolnych, wspieranie usieciowienia i rozwoju klastrów oraz grup i organizacji producentów na bazie istniejących specjalizacji rolnych, a także ich promocję i ukierunkowanie na eksport. Ponadto, w podregionie należy rozwijać, w sposób spójny i skoordynowany, ofertę inwestycyjną dla dużych przedsiębiorstw, wykorzystując dogodne warunki komunikacyjno-geograficzne. W kontekście poprawy warunków życia mieszkańców, ważne jest zwiększenie dostępności do infrastruktury sieciowej, zwłaszcza kanalizacyjnej i gazowej. Kluczowe są także inwestycje w niskoemisyjne źródła ciepła i transport publiczny w celu poprawy jakości powietrza w podregionie.

Działania w OSI żyrardowskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. Kreowanie warunków dla rozwoju specjalizacji podregionu poprzez:

- rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej,
- wspieranie usieciowienia gospodarki podregionu,
- wzmacnianie wykształconych specjalizacji gospodarczych, w tym rozwój bazy skupowo-przetwórczej dla produktów rolnych,
- wdrażanie przyjaznych dla środowiska rozwiązań technologicznych w przedsiębiorstwach.

2. Poprawa stanu środowiska poprzez:

- rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych, gazowych i ciepłowniczych,
- rozwój zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego poprawiającego dostępność przystanków kolejowych i centrów lokalnych, w szczególności na obszarach wykluczenia transportowego,
- rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych.

7.2.7. Warszawski obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI warszawskim zorientowana będzie na wsparcie transformacji gospodarki regionalnej w kontekście przemysłu 4.0, cyfryzacji i rozwoju nowych kwalifikacji i umiejętności potrzebnych na rynku pracy przyszłości. Warszawa jako główny ośrodek naukowy w kraju ma największy potencjał do rozwoju i wdrażania innowacji, przy czym wzmocnienia wymaga poziom umiędzynarodowienia uczelni i skala oraz intensywność współpracy między uczelniami a biznesem i sektorem publicznym. Działania powinny obejmować kształcenie wysoko wyspecjalizowanych kadr dostosowanych do potrzeb gospodarki podlegającej cyfrowej i technologicznej transformacji. Istotne jest wzmacnianie potencjału uczelni wyższych i instytucji badawczo-naukowych, w szczególności pod kątem wdrażania wyników badań. W celu wsparcia współpracy między sektorem nauki, administracji i biznesu kluczowe jest także tworzenie i rozwój nowoczesnego ekosystemu innowacji. Dynamiczny charakter procesów demograficznych zachodzących na obszarze miasta, obejmujących zarówno wysoki przyrost naturalny, jak również postępujące w szybkim tempie starzenie się społeczeństwa, wymaga zapewnienia dostępności infrastruktury społecznej do potrzeb wszystkich grup wiekowych, zwłaszcza osób ze specjalnymi potrzebami. Także wzrost liczby cudzoziemców w strukturze ludnościowej miasta generuje potrzebę podejmowania inicjatyw ukierunkowanych na integrację i włączenie społeczne w celu zapewnienia dobrych warunków życia i funkcjonowania lokalnych społeczności. W celu

podniesienia jakości, efektywności i poprawy dostępności infrastruktury społecznej kluczowe będzie wdrażanie innowacyjnych rozwiązań dotyczących deinstytucjonalizacji sektora usług publicznych, w tym rozwój sektora ekonomii społecznej.

Działania w OSI warszawskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. Kreowanie warunków dla rozwoju specjalizacji podregionu poprzez wspieranie:

- współpracy przedsiębiorstw z podmiotami badawczymi i wdrożeniowymi,
- współpracy, w szczególności międzynarodowej, w zakresie badań naukowych,
- rozwijania i wdrażania oraz transferu innowacji,
- transformacji technologicznej i cyfryzacji,
- rozwoju kompetencji w zakresie technologii cyfrowych.

2. Integrowanie społeczności poprzez:

- poprawę dostępności do infrastruktury społecznej dostosowanej do potrzeb różnych grup wiekowych,
- deinstytucjonalizację usług publicznych i rozwój sektora ekonomii społecznej,
- wdrażanie rozwiązań na rzecz srebrnej gospodarki,
- wsparcie osób ze specjalnymi potrzebami,
- działania integrujące osoby innej narodowości.

7.2.8. Warszawsko-wschodni obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI warszawsko-wschodnim zorientowana będzie na poprawę dostępności do infrastruktury komunalnej i usług społecznych, które są słabiej dostępne w porównaniu z podregionem warszawskim zachodnim. Skoordynowane działania ukierunkowane na tworzenie nowych i rozwój istniejących przedsiębiorstw w podregionie przełożą się pozytywnie na poprawę sytuacji na rynku pracy oraz wzmocnienie bazy dochodowej samorządów. Na potrzebę prowadzenia działań w zakresie aktywizacji zawodowej wskazuje stosunkowo wysoka stopa bezrobocia na tle Warszawy i podregionu warszawskiego zachodniego. W podregionie występuje znaczący potencjał wynikający z walorów kulturowych, krajobrazowych i przyrodniczych, który może stać się podstawą do rozwoju form turystyki i rekreacji opartych na turystyce wellness i spa, konferencyjnej, biznesowej i agroturystyce. Ze względu na potencjał wynikający z sąsiedztwa Warszawy, podregion jako ważny obszar tranzytowy wymaga skoordynowanej współpracy samorządów na rzecz rozwoju oferty inwestycyjnej w celu zapewnienia terenów pod nowe inwestycje, przy jednoczesnym poszanowaniu walorów środowiska przyrodniczego i ładu przestrzennego.

Działania w OSI warszawsko-wschodnim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:

- aktywizację osób bezrobotnych i wspieranie przedsiębiorczości, w tym przez wspieranie uczenia się przez całe życie, doradztwo i kształcenie zawodowe, zapewnienie opieki nad dziećmi,
- rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej,
- poprawę jakości infrastruktury turystycznej.

2. Poprawa dostępności do infrastruktury komunalnej i do usług społecznych poprzez:

- budowę i rozbudowę infrastruktury komunalnej,
- rozwój zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego poprawiającego dostępność przystanków kolejowych i centrów lokalnych, w szczególności na obszarach wykluczenia transportowego,

- rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych,
- poprawę dostępności do usług publicznych w zakresie edukacji, ochrony zdrowia i opieki senioralnej.

7.2.9. Warszawsko-zachodni obszar strategicznej interwencji

Interwencja w OSI warszawsko-zachodnim zorientowana będzie na poprawę koordynacji rozwoju nowych funkcji, związanych z intensywnym procesem urbanizacji, prowadzącym do powstawania konfliktów przestrzennych i chaosu przestrzennego. Istotna jest koordynacja w zakresie rozwoju oferty inwestycyjnej w podregionie w miejscach o wysokiej atrakcyjności dla lokowania działalności gospodarczej, w sposób który nie wywierałby negatywnego wpływu na jakość życia mieszkańców i środowisko przyrodnicze. Rosnąca koncentracja ludności i firm w podregionie powoduje potrzebę zapewnienia dostępności infrastruktury społecznej i usług publicznych na odpowiednim poziomie, jak również wydajności infrastruktury komunikacyjnej i komunalnej. W tym celu niezbędna jest m.in. budowa, rozbudowa i modernizacja istniejącej infrastruktury komunalnej, a także rozwój sektorów ochrony zdrowia, edukacji, opieki senioralnej, które będą decydować o jakości życia w podregionie. Ważnym obszarem wsparcia będzie także współpraca na rzecz ograniczania negatywnego wpływu rozwoju funkcji osadniczych na środowisko, m.in. poprzez rozwój efektywnego systemu gospodarki odpadami i zwiększanie udziału energii pochodzącej z OZE. Mając na uwadze wysokie walory środowiska przyrodniczego w podregionie (Puszcza Kampinoska, uzdrowisko Konstancin-Jeziorna), kluczowe będzie ich umiejętne wykorzystanie, w powiązaniu z ochroną najcenniejszych zasobów.

Działania w OSI warszawsko-zachodnim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. **Wsparcie bardziej trwałego i zrównoważonego rozwoju poprzez:**
 - dbałość o cenne zasoby środowiska naturalnego oraz ochronę zasobów przyrodniczych i terenów rolnych przed presją antropogeniczną,
 - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej,
 - rozwój strefy okołolotniskowej lotniska Warszawa-Modlin, w tym budowę bezpośredniego połączenia kolejowego z lotniskiem,
 - wdrażanie przyjaznych dla środowiska rozwiązań technologicznych w przedsiębiorstwach.
2. **Poprawa dostępności do infrastruktury komunalnej i usług społecznych poprzez:**
 - rozbudowę i modernizację infrastruktury komunalnej,
 - poprawę dostępności do usług publicznych w zakresie edukacji, ochrony zdrowia i opieki senioralnej,
 - modernizację systemu gospodarki odpadami – wdrażanie gospodarki o obiegu zamkniętym,
 - zwiększenie udziału energii ze źródeł odnawialnych.

8 | Współpraca międzyregionalna

Samorząd województwa mazowieckiego prowadzi współpracę międzyregionalną zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie województwa. Przy formułowaniu strategii rozwoju województwa i realizacji polityki jego rozwoju, samorząd województwa współpracuje nie tylko z jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego z obszaru województwa oraz z samorządem gospodarczym i zawodowym, administracją rządową, szczególnie z wojewodą, organizacjami pozarządowymi, szkołami wyższymi i jednostkami naukowo-badawczymi, ale także z innymi województwami. Ma to szczególne znaczenie dla wypracowania zintegrowanej wizji rozwoju oraz uzgodnienia strategicznych rozwiązań służących realizacji zadań województwa. Służy też zapewnieniu spójnego rozwoju województwa mazowieckiego oraz wzrostu jego konkurencyjności na rynku krajowym i rynkach zagranicznych.

W zakresie współpracy zagranicznej, statut województwa mazowieckiego stanowi, że współpraca województwa ze społecznościami regionalnymi innych państw jest prowadzona zgodnie z prawem wewnętrznym, polityką zagraniczną państwa i jego międzynarodowymi zobowiązaniami, w granicach zadań i kompetencji województwa. Zgodnie z postanowieniami statutu, województwo uczestniczy w działalności międzynarodowych instytucji regionalnych oraz jest w nich reprezentowane na zasadach określonych w porozumieniu zawartym przez ogólnokrajowe organizacje zrzeszające jednostki samorządu terytorialnego.

Uchwała nr 27/06 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 18 grudnia 2006 r. wskazuje priorytety współpracy zagranicznej Województwa Mazowieckiego. Priorytety te są realizowane w ramach następujących kierunków i działań:

1. współdziałanie z partnerami regionalnymi z innych krajów na podstawie obowiązujących dokumentów o współpracy międzyregionalnej, np. porozumienia, listy intencyjne, deklaracje;
2. nawiązywanie kontaktów z zagranicznymi samorządami oraz poszukiwanie nowych obszarów współdziałania, m.in. w zakresie współpracy i promocji gospodarczej podmiotów z obszaru województwa mazowieckiego, promocji dziedzictwa kulturowego Mazowsza, wymiany młodzieży i wsparcia edukacji, innowacyjności i rozwoju nowych technologii;
3. aktywność w ramach międzyregionalnych zrzeszeń i sieci, takich jak: Sieć Europejskich Regionów i Obszarów Metropolitalnych (METREX), Europejska Platforma Regionów Podmiejskich (PURPLE), Europejska Sieć Społeczna (ESN), Europejska Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne (CH Network), Sieć Regionów Europejskich Wykorzystujących Technologie Kosmiczne (NEREUS), Europejska Sieć Regionów Chemicznych (ECRN), Platforma S3 na rzecz Modernizacji Przemysłu, Europejska Sieć na rzecz Monitorowania Regionalnych Rynków Pracy (EN RLMM), Europejska Sieć Publicznych Służb Zatrudnienia (PES Network) oraz sieć Europejskich Służb Zatrudnienia (EURES);
4. udział w inicjatywach instytucji europejskich oraz podejmowanie własnych inicjatyw w kontekście debaty o przyszłości UE i innych zagadnień ważnych dla rozwoju województwa, m.in. udział w pracach Europejskiego Komitetu Regionów, w tym Komisji Polityki Spójności Terytorialnej i Budżetu Unii Europejskiej (COTER) oraz Komisji Środowiska, Zmiany Klimatu i Energii (ENVE), a także aktywna działalność Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli;

5. organizacja konkursów ofert dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w obszarze integracji europejskiej i współpracy międzynarodowej.

Od 2004 roku Marszałek Województwa Mazowieckiego jest członkiem Komitetu Regionów UE w grupie politycznej Europejskiej Partii Ludowej. W lutym 2010 roku został powołany w skład Prezydium Komitetu Regionów. Uczestniczy w pracach Komisji Polityki Spójności Terytorialnej – COTER oraz Komisji Środowiska, Zmiany Klimatu i Energii – ENVE.

Geograficzne priorytety obejmują regiony państw członkowskich Unii Europejskiej, a także regiony państw stowarzyszonych z Unią Europejską. Duże znaczenie ma integracja ze stołecznymi regionami tych państw, a także współpraca z regionami Europy Środkowo-Wschodniej oraz w sformalizowanych strukturach, jak Grupa Wyszehradzka czy Inicjatywa Trójmorza. Wyjątkową wagę – ze względu na szybkie tempo zmian otoczenia globalnego – będzie mieć współpraca z regionami państw światowej czołówki gospodarczej – Stanami Zjednoczonymi Ameryki, Chinami i krajami Azji Południowo-Wschodniej.

Istotne znaczenie ma krajowa współpraca międzyregionalna, zwłaszcza z regionami sąsiednimi. Potencjalnymi płaszczyznami współpracy z sąsiednimi regionami są połączenia komunikacyjne, kultura i dziedzictwo kulturowe, turystyka, usługi publiczne, produkcja rolno-spożywcza, ponadregionalne klastry, ochrona środowiska i energetyka. Współpraca województwa mazowieckiego z województwem łódzkim została sformalizowana podpisaniem porozumienia w 2012 r. Głównym obszarem współpracy jest wzmocnienie związków społeczno-gospodarczych Warszawy i Łodzi w ramach tzw. układu bipolarnego, a także generowanie oraz transfer wiedzy i innowacji.

9 | Wskaźniki realizacji celów *Strategii*

Cele strategii rozwoju województwa mazowieckiego zostały opatrzone wskaźnikami (Tabela 8, Tabela 9, Tabela 10, Tabela 11, Tabela 12). Wartości bazowe wskaźników dotyczą stanu z lat 2018, 2019 i 2020. Podane wartości są oparte na danych statystycznych. Niektóre wskaźniki są oparte na wynikach własnych badań prowadzonych przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie.

Zmiany odnoszące się do danej interwencji będą monitorowane w kontekście wskaźników bazowych i projektowanych wskaźników docelowych, odpowiednio odnoszących się do danego celu lub kierunku działania. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego zakłada realizację interwencji bezpośrednio przez Samorząd Województwa Mazowieckiego, jak i pośrednio – przez podmioty podejmujące aktywność, która wpływa na jakość życia, konkurencyjność i na inne aspekty rozwoju. Dwa aspekty rozwoju są szczególnie istotne w kontekście *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* – aspekt przestrzenny rozwoju województwa oraz jakość rządzenia. Znaczenie aspektu przestrzennego wynika z zakresu *Strategii*, opracowanej zgodnie z wymogami ustawy o samorządzie województwa uwzględniającej kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego. Jakość rządzenia jest związana z partnerskim systemem realizacji *Strategii*, którego podstawą jest wielopoziomowy system rządzenia oraz zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego i partnerów społecznych. Takie podejście stanowi kluczowy element wdrażania polityk publicznych i realizacji skoordynowanych interwencji strategicznych, integrujących lokalny, regionalny i krajowy poziom zarządzania rozwojem.

Tabela 8. Wskaźniki – GOSPODARKA

Wskaźniki celu strategicznego KONKURENCYJNE I INNOWACYJNE MAZOWSZE Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa [rok]	Trend	Wartość docelowa w 2030 r.	Źródło danych
Wartość dodana brutto w województwie mazowieckim (w cenach bieżących)	mld zł	418,4 [2018]	↑	633,1	BDL
Udział województwa mazowieckiego w tworzeniu wartości dodanej brutto kraju	%	22,5 [2018]	↑	24,1	BDL
Nakłady na działalność innowacyjną ogółem przedsiębiorstw przemysłowych i sektora usług w województwie mazowieckim (wartość bezwzględna)	mld zł	11,9 [2019]	↑	16,0	BDL
Udział województwa mazowieckiego w nakładach na działalność innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych i sektora usług kraju	%	31,0 [2019]	↑	34,0	BDL
Zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej ogółem – personel wewnętrzny B+R ogółem (rok poprzedni = 100)	indeks	100,7 [2019]	↑	104,0	BDL

Tabela 9. Wskaźniki – DOSTĘPNOŚĆ

Wskaźniki celu strategicznego DOSTĘPNE I MOBILNE MAZOWSZE Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu przy ograniczeniu presji na przestrzeń i środowisko, kształtowanie ładu przestrzennego					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa [rok]	Trend	Wartość docelowa w 2030 r.	Źródło danych
Liczba ludności na 1 km ² powierzchni zabudowanej i zurbanizowanej	osoby/km ²	2 525 [2020]	↑	2527	BDL
Liczba gmin objętych zintegrowaną taryfą kolejowo-autobusową	sztuki	25 [2020]	↑	170	Badania własne
Liczba pasażerów komunikacji zbiorowej • miejskiej • wojewódzkich przewozów kolejowo-autobusowych (KM+WKD)	mln osób mln osób	1 026 [2019] 70,9 [2019]	↑	1128 87,9	BDL / dane przewoźników
Praca przewozowa przewoźników kolejowych na terenie województwa	pociągo-kilometry	KM: 17,7 mln WKD: 1,7 mln [2020]	↑	KM: 19,3 mln WKD: 2,0 mln	Dane KM/WKD
Długość sieci szkieletowej tras rowerowych określonych w PZPWM	km	0	↑	1000	Badania własne
Ofiary śmiertelne wypadków drogowych na 100 tys. mieszkańców	osoby	8,7 [2019]	↓	4,3	BDL

Tabela 10. Wskaźniki – ŚRODOWISKO I ENERGETYKA

Wskaźniki celu strategicznego ZIELONE, NISKOEMISYJNE MAZOWSZE Poprawa stanu środowiska poprzez racjonalne gospodarowanie zasobami przyrody					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa [rok]	Trend	Wartość docelowa w 2030 r.	Źródło danych
Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	5,4 [2019]	↑	23	BDL
Emisja dwutlenku węgla z zakładów szczególnie uciążliwych /gazowych	tys. ton/rok	32 469 [2019]	↓	27 000	BDL
Udział ścieków komunalnych i przemysłowych oczyszczonych w relacji do ścieków komunalnych i przemysłowych wymagających oczyszczenia	%	96,6 [2019]	↑	99	BDL
Udział odpadów komunalnych przeznaczonych do składowania w ogólnej ilości odpadów zebranych w ciągu roku	%	43,3 [2019]	↓	10	obliczenia własne na podstawie BDL
Lesistość	%	23,5 [2019]	↑	25	BDL
Pojemność obiektów małej retencji wodnej	dam ³	56 528 [2019]	↑	56 900	BDL

Tabela 11. Wskaźniki – SPOŁECZEŃSTWO

Wskaźniki celu strategicznego MAZOWSZE ZINTEGROWANE SPOŁECZNIE Poprawa jakości i dostępności do usług społecznych oraz wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego w ramach nowoczesnej gospodarki					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa [rok]	Trend	Wartość docelowa w 2030 r.	Źródło danych
Udział aktywnych zawodowo pracujących w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym*	%	75,2 [2020]	↑	78	BDL
Zagrożenie ubóstwem po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	%	15,2 [2019]	↓	12,0 ³¹	BDL
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym	zł/miesiąc	2 108 [2019]	↑	2 560,6	BDL
Przeciętne dalsze trwanie życia osób nowo narodzonych	lata	74,3 [2019]	↑	76,4	BDL
• mężczyźni	lata	82,1 [2019]	↑	83,4	BDL
• kobiety					
Słuchacze studiów podyplomowych i uczestnicy studiów doktoranckich na 1000 mieszkańców	osoby	13 [2019]	↑	17	BDL
Osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu w wieku 25-64 lata	%	5,5 [2020]	↑	8,2	BDL

*Wiek produkcyjny – wiek zdolności do pracy; obejmuje mężczyzn w wieku 18-64 lata i kobiety w wieku 18-59 lat

Tabela 12. Wskaźniki – KULTURA I DZIEDZICTWO

Wskaźniki celu strategicznego MAZOWSZE BOGATE KULTUROWO Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa [rok]	Trend	Wartość docelowa w 2030 r.	Źródło danych
Udział podmiotów przemysłu kreatywnego w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem ³²	%	13,9 [2020]	↑	16,2	obliczenia własne na podstawie BDL
Widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych, zwiedzający muzea i oddziały muzealne, uczestnicy imprez w domach, ośrodkach kultury, świetlicach oraz zwiedzający obiekty działalności wystawienniczej na 1000 mieszkańców	osoby	4263 [2019]	↑	7074	BDL
Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych	%	44,0 [2019]	↑	50,2	BDL

³¹ Nazwa i wartość docelowa wskaźnika (średnia wartość dla kraju) zostały przyjęte zgodnie z projektem Krajowego Programu Przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Aktualizacja 2021-2027 z perspektywą do roku 2030, z dnia 19 listopada 2020 r., Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. W BDL GUS nazwa wskaźnika brzmi: wskaźnik zasięgu ubóstwa po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych (wskaźnik zagrożenia ubóstwem).

³² Przyjęto podmioty wg sekcji i działów PKD 2007: sekcja C (dział 18), sekcja J (dział 58, 59, 60), sekcja M (dział 70, 71, 72, 73, 74), sekcja R (dział 90).

Monitorowanie będzie prowadzone przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie; ma ono charakter ciągły i jest elementem systemu realizacji *Strategii*. Na podstawie wyników pomiaru wskaźników można porównać zaplanowane efekty z tymi, które są rzeczywiście osiągnięte, a następnie rozważyć wprowadzenie modyfikacji obejmującej sposoby realizacji zadań w taki sposób, aby możliwe było osiągnięcie zaplanowanych rezultatów. W zależności od dostępności danych, wskaźniki będą monitorowane w ujęciu regionów (NUTS 2) bądź podregionów (NUTS 3). W tabelach zamieszczono wartości wskaźników monitorowania poszczególnych celów strategicznych dla roku bazowego oraz oczekiwane wartości dla roku 2030. Rezultaty planowanych działań, w tym w wymiarze przestrzennym, będą także monitorowane za pomocą geoportalu Zintegrowany Monitoring Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, prowadzonego przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego.

10 | system realizacji Strategii

10.1. Podmioty zaangażowane w realizację polityki rozwoju

Samorząd województwa odgrywa kluczową rolę w realizacji dokumentu, jakim jest strategia rozwoju województwa. Jako podmiot zobowiązany do programowania rozwoju oraz zarządzania nim na poziomie regionalnym, samorząd jest odpowiedzialny za realizację decydujących dla rozwoju województwa zapisów *Strategii*. Przypisanie określonym jednostkom samorządu konkretnych zadań, w tym działań i inwestycji zapewnia przejrzystość systemu wdrażania polityki (Tabela 13). Zapisy niniejszej *Strategii* będą uwzględniane i uszczegóławiane w dokumentach wykonawczych, przygotowywanych przez jednostki wskazane w tabeli 13.

W *Strategii* wskazano kompleksowe działania w różnych dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania, tym samym obok samorządu województwa, również inne podmioty odgrywają istotną rolę w jej realizacji. Zgodnie z zasadami partnerstwa, współpracy i subsydiarności system wielopoziomowego zarządzania procesami rozwojowymi obejmuje partnerów ze wszystkich poziomów administracji, podmioty prywatne oraz organizacje pozarządowe.

MBPR, pełniące funkcję regionalnego obserwatorium terytorialnego (ROT)³³, wspiera swoją działalnością doradcą i opiniotwórczą Zarząd Województwa Mazowieckiego i kadre kierowniczą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, jak również samorządy powiatowe i gminne. Do zadań MBPR jako ROT/MOT należy: monitorowanie zmian społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych w województwie, wykonywanie badań i analiz w zakresie polityki rozwoju oraz identyfikujących obszary wymagające wsparcia, upowszechnianie wyników badań i edukacja mieszkańców Mazowsza. Corocznie wydawany jest raport o stanie województwa, opierający się na aktualnych danych statystycznych.

W celu zapewnienia spójności i komplementarności wojewódzkich dokumentów strategicznych i wykonawczych, Marszałek Województwa Mazowieckiego powołał Zespół do spraw dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych. Zespół, pod przewodnictwem Marszałka Województwa Mazowieckiego, składa się z wicemarszałków i członków Zarządu Województwa Mazowieckiego, dyrektorów departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego oraz przedstawicieli wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych i spółek z udziałem Samorządu Województwa Mazowieckiego.

10.2. Regulacje prawne

Podstawę prawną sporządzania aktualizacji *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* stanowi *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* oraz *Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*. Zgodnie z art. 11 ust. 2 ustawy o samorządzie województwa, za politykę rozwoju regionu odpowiedzialny jest samorząd województwa. To samo zadanie zostało ujęte w art. 3 drugiej z przywołanych ustaw. Art. 4 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju określa, iż politykę rozwoju prowadzi się m.in. na podstawie strategii rozwoju.

³³ W województwie mazowieckim przyjęto nazwę Mazowieckie Obserwatorium Terytorialne (MOT).

Tabela 13. Jednostki samorządu województwa odpowiedzialne za przygotowanie, wdrażanie i monitorowanie Strategii

OBSZAR DZIAŁAŃ	Jednostki odpowiedzialne za przygotowanie, monitorowanie i wdrażanie Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze
GOSPODARKA	<p>Agencja Rozwoju Mazowsza S.A. – prowadzący Kancelaria Marszałka Departament Cyfryzacji, Geodezji i Kartografii Departament Kultury, Promocji i Turystyki Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Nieruchomości i Infrastruktury Departament Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mazowiecka Agencja Energetyczna Sp. z o.o. Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. Mazowiecki Port Lotniczy Warszawa – Modlin Sp. z o.o. Mazowiecki Regionalny Fundusz Pożyczkowy Sp. z o.o. Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie</p>
DOSTĘPNOŚĆ	<p>Departament Nieruchomości i Infrastruktury – prowadzący Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych Mazowiecka Spółka Taborowa Sp. z o.o. Mazowiecki Port Lotniczy Warszawa-Modlin Sp. z o.o. Mazowiecki Zarząd Dróg Wojewódzkich w Warszawie Warszawska Kolej Dojazdowa Sp. z o.o. „Koleje Mazowieckie – KM” Sp. z o.o.</p>
SPOŁECZENSTWO	<p>Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie – prowadzący Agencja Rozwoju Mazowsza S.A. Departament Cyfryzacji, Geodezji i Kartografii Departament Edukacji Publicznej i Sportu Departament Organizacji Departament Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Departament Zdrowia i Polityki Społecznej Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli</p>
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	<p>Departament Polityki Ekologicznej, Geologii i Łowiectwa – prowadzący Departament Gospodarki Odpadami, Emisji i Pozwoleń Zintegrowanych Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Opłat Środowiskowych Departament Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mazowiecka Agencja Energetyczna Sp. z o.o. Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. Mazowiecki Regionalny Fundusz Pożyczkowy Sp. z o.o.</p>
KULTURA I DZIEDZICTWO	<p>Departament Kultury, Promocji i Turystyki – prowadzący Agencja Rozwoju Mazowsza S.A. Departament Edukacji Publicznej i Sportu Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych</p>

Samorząd województwa, zgodnie z art. 12 ust. 1 ustawy o samorządzie województwa, przy formułowaniu strategii rozwoju województwa oraz w trakcie realizacji polityki rozwoju współpracuje w szczególności z: jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego oraz z samorządem gospodarczym i zawodowym, administracją rządową, szczególnie z wojewodą, innymi województwami, organizacjami pozarządowymi oraz szkołami wyższymi i jednostkami naukowo-badawczymi. Zgodnie z art. 11 ust. 1aa ustawy o samorządzie województwa, strategia rozwoju województwa jest spójna ze średniookresową strategią rozwoju kraju i krajową strategią rozwoju regionalnego. Horyzont czasowy strategii (art. 11 ust. 1b ustawy o samorządzie województwa) obejmuje okres niewykraczający poza okres objęty aktualnie obowiązującą średniookresową strategią rozwoju kraju.

W *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* przyjęto podejście do polityki regionalnej zgodne ze średniookresową strategią rozwoju kraju (SOR) i KSRR 2030 oraz dostosowane do specyfiki regionu. Poza dokumentami krajowymi, województwo mazowieckie uwzględnia w swojej polityce rozwoju konsekwencje członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Strategiczne cele rozwoju województwa mazowieckiego uwzględniają cele i zasady przyjęte przez Unię Europejską na okres 2021-2027. Spójny system programowania rozwoju na wszystkich poziomach, od europejskiego po regionalny, jak też odpowiedzialna współpraca, pozwolą osiągnąć efekt synergii podejmowanych działań, umożliwiając osiągnięcie wyznaczonych celów.

10.3. Dokumenty służące realizacji *Strategii*

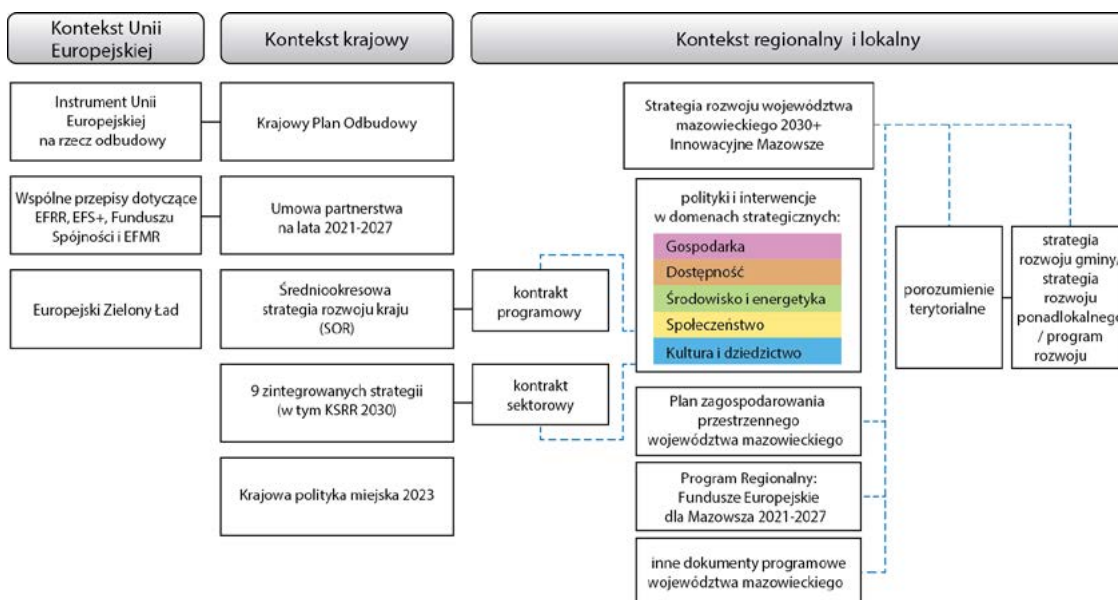
Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ stanowi podstawowy i nadrzędny dokument strategiczny regionu, przesądzający o kierunkach prowadzonej przez samorząd województwa polityki województwa, a także przenoszący na poziom regionalny ustalenia dokumentów krajowych i unijnych i ustanawiający ramy do tworzenia bardziej szczegółowych dokumentów na poziomie regionu. Strategia wpisuje się w ramy czasowe perspektywy budżetowej Unii Europejskiej na lata 2021-2027 oraz przenosi na poziom regionalny zapisy dokumentów przyjętych przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Komisję Europejską.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ stanowi punkt odniesienia dla pozostałych wojewódzkich dokumentów strategicznych i wykonawczych, w tym dla regionalnej strategii na rzecz inteligentnej specjalizacji i regionalnego programu operacyjnego (Ryc. 12).

10.4. Współpraca przy realizacji *Strategii*

Komplementarność działań i efekty synergii możliwe są do uzyskania tylko przy współpracy pionowej, obejmującej rząd, samorząd województwa, samorzady powiatowe i gminne oraz inne podmioty zaangażowane w realizację strategii, oraz poziomej, obejmującej wspólne inicjatywy lokalne, ponadlokalne, regionalne i międzyregionalne. Zarówno strategia, jak i regionalny program operacyjny oraz kontrakt programowy, porozumienie terytorialne czy kontrakt sektorowy konstruowane są na podstawie założeń wspólnej realizacji inwestycji i działań, tak wykonawczej, jak i finansowej. Samorząd województwa jest koordynatorem, a także animatorem polityki rozwojowej, dostrzegając problemy lokalne z perspektywy regionalnej. Jest także głównym partnerem dla rządu w sprawach zadań do realizacji z poziomu centralnego na terytorium województwa.

Sugerowane w *Strategii* przedsięwzięcia inwestycyjne, których dokonanie leży w kompetencji administracji centralnej, będą zależne od odpowiedniej polityki rządu, a także związanych z nią możliwości budżetu państwa.

Ryc. 12. Programowanie regionalne w systemie zarządzania rozwojem

Źródło: Opracowanie MBPR

Dostrzegając długookresowe korzyści z partnerstw i współpracy, samorząd województwa kontynuować będzie politykę współzarządzania (*governance*), w ramach której wspólnota regionalna (obywatele, instytucje i inne zaangażowane strony) – poprzez wspólne przedsięwzięcia – czerpać będzie korzyści ze zrównoważonego wykorzystania środowiska i zasobów na rzecz rozwoju gospodarczo-społecznego, różnych form odpowiedzialności społecznej i międzypokoleniowej czy współuczestnictwa w procesie realizacji założeń strategii.

Samorząd województwa dążyć będzie do włączania regionu w sieć współpracy krajowej i międzynarodowej, co pozwoli na korzystanie z doświadczeń i osiągnięcie efektów skali, tak w procesach negocjacyjnych, jak i realizacji przedsięwzięć prorozwojowych.

10.5. Zasady realizacji Strategii

Strategia będzie realizowana zgodnie z następującymi zasadami:

1. podejście zintegrowane i zróżnicowane terytorialnie – oznacza zarządzanie organizowane wokół celów strategicznych, koordynację sektorów i instytucji działających na różnych poziomach zarządzania oraz mające na celu wykorzystanie specyficznych potencjałów terytorialnych;
2. równoważenie rozwoju – rozumiane jako kierowanie interwencji dostosowanej do specyfiki uwarunkowań, czynników i barier rozwoju poszczególnych obszarów, stanowiących OSI;
3. partnerstwo i współpraca – oznacza zaangażowanie i współudział w procesie planowania celów i działań rozwojowych podmiotów publicznych, prywatnych, organizacji pozarządowych i społeczeństwa oraz współodpowiedzialność partnerów za przebieg procesów rozwojowych;
4. procesy demograficzne punktem odniesienia dla planowania i realizacji działań rozwojowych;

5. subsydiarność – stanowiąca jedną z podstawowych zasad polityki rozwoju, oznaczająca uwzględnianie na wyższych poziomach zarządzania jedynie tych zadań, których nie da się efektywnie wykonać na niższych poziomach gwarantujących największą efektywność podejmowanych działań;
6. spójność – oznacza konieczność prowadzenia prac planistycznych na poziomie regionalnym w sposób komplementarny i niesprzeczny z kierunkami planowania strategicznego na wyższych poziomach hierarchii dokumentów strategicznych, co zapewni zachowanie właściwych powiązań i współzależności planowania krajowego i regionalnego;
7. trwałość rozwoju – oznacza ukierunkowanie działań rozwojowych w sposób ograniczający potencjalne szkody z punktu widzenia przyszłych pokoleń, w szczególności w odniesieniu do środowiska przyrodniczego.

11 | Ramy finansowe

Jako główne źródła finansowania *Strategii* wskazuje się:

- budżet samorządu województwa;
- budżety JST na poziomie lokalnym;
- środki pochodzące z budżetu krajowego (w tym krajowe fundusze celowe);
- środki prywatne;
- środki pochodzące z budżetu UE:
 - środki w ramach polityki spójności na lata 2021-2027, w tym program regionalny Fundusze Europejskie dla Mazowsza oraz krajowe programy, obejmujące m.in. Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027,
 - wspólna polityka rolna UE,
 - programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej,
 - Europejski Instrument na Rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności w ramach instrumentu NextGenerationEU,
 - programy Komisji Europejskiej,
- inne środki, m.in. Fundusze norweskie i EOG, fundusze międzynarodowych instytucji finansowych (EBI, EBOR, Bank Światowy i in.).

Najważniejszym źródłem finansowania działań prowadzonych w ramach *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* jest budżet województwa mazowieckiego. Podstawę planowania finansów województwa w długim horyzoncie czasowym stanowi Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa Mazowieckiego. Corocznie, Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwała budżet na kolejny rok, który wskazuje główne kierunki wydatkowania środków finansowych na zadania realizowane przez samorząd województwa. Elementem realizacji *Strategii* jest także wprowadzony uchwałą nr 227/19 Sejmiku Województwa Mazowieckiego budżet obywatelski, którego pierwsza edycja miała miejsce w 2020 r. Ponadto, Samorząd Województwa Mazowieckiego, w ramach środków pochodzących z budżetu województwa, wdraża różnego rodzaju instrumenty wsparcia ukierunkowane na zrównoważony rozwój całego województwa, takie jak: Mazowiecki instrument wsparcia zadań ważnych dla równomiernego rozwoju województwa mazowieckiego, Mazowiecki instrument aktywizacji sołectw, Mazowiecki instrument wsparcia działkowców, Mazowiecki instrument wsparcia systemu monitoringu suszy rolniczej, Mazowiecki program dofinansowania szkolnych pracowni przedmiotowych, Mazowiecki instrument wsparcia infrastruktury sportowej czy Mazowiecki instrument wsparcia ochrony powietrza i mikroklimatu.

Kluczowe znaczenie dla wspierania rozwoju województwa mają także środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej. Wśród funduszy w ramach polityki spójności, istotną rolę odgrywa program regionalny zarządzany przez samorząd województwa. W perspektywie budżetowej UE 2021-2027, część mazowiecka regionalna województwa objęta została po raz pierwszy w historii programem operacyjnym dedykowanym Polsce Wschodniej, ukierunkowanym na przyspieszenie rozwoju słabiej rozwiniętej wschodniej części kraju. Było to możliwe dzięki przyjęciu nowego podziału statystycznego województwa mazowieckiego na regiony NUTS 2 Mazowiecki regionalny i Warszawski stołeczny. Istotne dla realizacji działań w ramach *Strategii* będą także pozostałe krajowe programy obejmujące m.in. infrastrukturę, środowisko, cyfryzację oraz rozwój kapitału

ludzkiego i społecznego. W celu bardziej efektywnej koordynacji działań wykorzystane będą rozwiązania takie jak kontrakt programowy, kontrakt sektorowy i porozumienie terytorialne, określające priorytetowe przedsięwzięcia zarówno dla województwa, gmin i powiatów z jego obszaru, jak również strony rządowej, a także sposób ich wykonania i finansowania. Szczególnym wsparciem objęte będą obszary strategicznej interwencji, wskazane na poziomie krajowym i wojewódzkim. Istotny wkład w rozwój obszarów wiejskich województwa mazowieckiego będą stanowiły środki pochodzące ze wspólnej polityki rolnej. Duże znaczenie w kontekście odbudowy gospodarki po pandemii koronawirusa COVID-19 będzie miał Europejski Instrument na Rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności, w ramach którego dofinansowane będą działania i inwestycje wpisujące się w Krajowy Plan Odbudowy, przygotowany przez Rząd RP. Ważnym źródłem finansowania są także programy zarządzane przez Komisję Europejską, wspierające współpracę na gruncie europejskim na rzecz strategicznych dla UE obszarów i inwestycji o dużej wartości dodanej. Dodatkowo, prowadzona współpraca międzynarodowa będzie wspierana przez programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Działania na rzecz realizacji celów określonych w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+* będą prowadzone także na poziomie lokalnym w ramach zadań gmin i powiatów z obszaru województwa mazowieckiego. Ich uzupełnieniem będą środki prywatne, jak również partnerstwa publiczno-prywatne, realizujące inwestycje korzystne zarówno dla sektora publicznego, jak i prywatnego. Wkład w realizację *Strategii* będą miały także środki z budżetu krajowego poprzez inwestycje prowadzone na poziomie rządowym oraz dofinansowanie inwestycji wojewódzkich i lokalnych, w tym z funduszy i programów rządowych. Dodatkowo, środki na prowadzenie działań ukierunkowanych na realizację celów *Strategii* będą mogły być pozyskiwane ze źródeł takich jak Fundusze norweskie i EOG czy fundusze międzynarodowych instytucji finansowych (EBI, EBOR, Bank Światowy i in.).

Glosariusz

Agenda miejska Unii Europejskiej – forum, w którym udział biorą Komisja Europejska, ministerstwa krajowe, władze miejskie i inne zainteresowane podmioty. Celem jest tworzenie lepszych przepisów, ułatwianie dostępu do finansowania i wymiana wiedzy na tematy istotne z punktu widzenia miast, w tym w postaci tematycznych planów działań.

Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 – przyjęta w 2015 przez 193 państwa ONZ. Wskazuje szereg celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych, dążąc do takiego przekształcania gospodarek, aby stworzyć podstawy do długotrwałego, zrównoważonego wzrostu, sprzyjającego tworzeniu nowych miejsc pracy. Obejmuje 17 celów zrównoważonego rozwoju oraz 169 powiązanych z nimi zadań.

Antropopresja, presja antropogeniczna – negatywny wpływ działalności człowieka na środowisko naturalne powodujący zaburzenia funkcjonowania ekosystemów (zespołów form roślinnych i zwierzęcych dostosowanych do warunków wytworzonych przez środowisko w danym miejscu)

Benchmarking – systematyczna analiza porównawcza z jednostkami najlepszymi w danej dziedzinie, służąca jako podstawa doskonalenia

Budownictwo pasywne – obiekty o najwyższym komforcie cieplnym i bardzo niskim zapotrzebowaniu na energię cieplną, w których komfort cieplny zapewnia wykorzystanie pasywnych źródeł ciepła (mieszkańcy, urządzenia elektryczne, zyski słoneczne) oraz zmniejszenie strat ciepła przez przenikanie i wentylację (odzysk ciepła w systemie wentylacji)

Cyberbezpieczeństwo – odporność systemów informacyjnych na działania naruszające poufność, integralność, dostępność i autentyczność przetwarzanych danych lub związanych z nimi usług oferowanych przez te systemy (*Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa*)

Deinstytucjonalizacja – przejście z opieki instytucjonalnej na opiekę w ramach lokalnej społeczności

Działalność kulturalna – tworzenie, upowszechnianie i ochrona kultury (*Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*)

Dziedzictwo – ogół wartości odziedziczonych po poprzednich pokoleniach, zarówno wartości materialnych jak i niematerialnych

Dziedzictwo kulturowe – ogół dorobku społeczeństw (narodów i środowisk) w zakresie nauki, sztuki, architektury, oświaty, techniki, wytworzonego w trakcie ich historycznego rozwoju i przekazywanego z pokolenia na pokolenie. Oznacza wartość materialną lub niematerialną określającą kulturę. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów.

Drenaż mózgów – odpływ specjalistów do innego kraju, regionu bądź instytucji oferujących lepsze warunki pracy i wynagrodzenia

Ekonomia społeczna – sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która przez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych

użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu (definicja zgodnie z *Krajowym programem rozwoju ekonomii społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*)

Ekozarządzanie – ekologiczna metoda zarządzania, pozwalająca przedsiębiorcom i instytucjom w pełni nadzorować wpływ na środowisko i uwzględniać aspekty środowiskowe w kierowaniu organizacją

Eksurbanizacja – niekontrolowany proces poszerzania się miejskich terytoriów na obszary o mniej intensywnej urbanizacji, czemu często towarzyszy degradacja centrów miast

Elektromobilność – mobilność z wykorzystaniem pojazdów elektrycznych

Europejska konwencja krajobrazowa – dokument sporządzony w dniu 20 października 2000 r., którego jednym z sygnatariuszy jest Rzeczpospolita Polska. Celami Konwencji są: promowanie ochrony, gospodarki i planowania krajobrazu, a także organizowanie współpracy europejskiej w zakresie zagadnień dotyczących krajobrazu.

Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 – system ochrony zagrożonych składników różnorodności biologicznej Europy, wdrażany od 1992 r. na terytorium wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej. Celem utworzenia sieci Natura 2000 jest zachowanie zagrożonych wyginięciem siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt w skali Europy. Sieć Natura 2000 tworzą dwa typy obszarów: obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne obszary ochrony siedlisk.

Europejska Sieć Regionów Chemicznych (ang. *European Chemical Regions Network*) – stowarzyszenie skupiające 21 europejskich regionów chemicznych (m.in. województwo mazowieckie). Do jego głównych zadań należą m.in. działania na rzecz wzrostu konkurencyjności sektora chemicznego poprzez promowanie współpracy europejskich podmiotów regionalnych, wyrażanie wspólnych interesów regionów chemicznych wobec instytucji europejskich, wymianę wiedzy i doświadczeń pomiędzy partnerami oraz tworzenie wspólnych projektów w dziedzinie badań, rozwoju czy innowacji.

Europejski Zielony Ład – plan działań ukierunkowany na przekształcenie UE w nowoczesną, zasobooszczędną i konkurencyjną gospodarkę dzięki bardziej efektywnemu wykorzystaniu zasobów (poprzez przejście na czystą gospodarkę o obiegu zamkniętym), przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej, zmniejszenie poziomu zanieczyszczeń oraz dążenie do neutralności klimatycznej

Gospodarka o obiegu zamkniętym – koncepcja gospodarcza, w której produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane

Instytucje kultury – instytucje powoływane przez jednostki samorządowe, ministrów bądź kierowników urzędów centralnych, których podstawowym celem statutowym jest prowadzenie działalności kulturalnej (*Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*)

Interoperacyjność – cecha produktu lub systemu, którego interfejsy funkcjonują w pełnej zgodności, tak aby współpracować z innymi produktami lub systemami

Klasa kreatywna – termin wprowadzony przez Richarda Floridę, oznaczający grupę społeczną, której działalność zawodowa oparta jest na kreatywności; należą do niej osoby zajmujące się np. działalnością badawczo-rozwojową, artystyczną, medialną, inżynierią czy programowaniem komputerowym

Klaster – geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (na przykład uniwersytetów, jednostek normalizacyjnych i stowarzyszeń branżowych) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale także współpracujących.

Know-how (z ang. *wiedzieć jak*) – zespół technicznej lub pozatechnicznej wiedzy oraz doświadczeń o charakterze niejawnym, który cechuje możliwość zidentyfikowania i opisanie oraz możliwość praktycznego wykorzystania w działalności gospodarczej. Wiedza ta nie jest objęta ochroną przewidzianą w prawie patentowym ani prawem autorskim. Wyłączność dysponowania know-how jest chroniona przez regulacje dotyczące zwalczania nieuczciwej konkurencji.

Kogeneracja – równoczesne wytwarzanie ciepła i energii elektrycznej lub mechanicznej w trakcie tego samego procesu technologicznego (*Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne*)

Kontrakt programowy – umowa określająca kierunki i warunki dofinansowania programu służącego realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności, opracowanego przez zarząd województwa, w tym przedsięwzięcia priorytetowe realizowane w tym programie (*Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*)

Kontrakt sektorowy – umowa określająca sposób realizacji, w tym finansowania, programów rozwoju opracowanych przez właściwych ministrów w zakresie interwencji ukierunkowanej terytorialnie (*Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*)

Krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka (*Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*)

Krajowy rejestr urzędowy podmiotów gospodarki narodowej REGON – zbiór informacji o podmiotach gospodarki narodowej prowadzony w systemie informatycznym w postaci centralnej bazy danych oraz terenowych baz danych. Utworzony na podstawie art. 41 ust. 1 pkt. 1 *ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej*. Każdy podmiot gospodarki narodowej ma obowiązek rejestracji prowadzonej działalności w REGON.

Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO – lista dóbr dziedzictwa kulturowego i dziedzictwa naturalnego o „wyjątkowej powszechnej wartości” dla ludzkości tworzona na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Paryż, 1972 r.)

Lokalne źródła energii – źródła energii umożliwiające jej pozyskiwanie w sposób niewymagający importu surowców spoza województwa, w tym dostępne lokalnie OZE

Ład przestrzenny – ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne (*Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*)

Miasto historyczne – zgodnie z zapisami Międzynarodowej Karty Odnowy Miast Historycznych ICOMOS pojęcie miast historycznych odnosi się do zespołów i jednostek osadniczych, które obecnie mają status miast lub w przeszłości były miastami i odzwierciedlają wartości charakterystyczne dla tradycyjnych struktur miejskich (na podstawie *Część analityczna Uwarunkowania Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015, Załącznik Nr 1 do Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015, Warszawa 2011*)

Miasto-ogród – koncepcja miasta satelickiego, osiedla oddalonego od centrum miasta, rozpowszechniona przez Ebenezer Howarda. Miasto-ogród charakteryzowało się ideą koegzystencji trzech podstawowych elementów: wspólnej własności ziemi, przyjęcia ograniczeń:

przestrzennego rozwoju miasta i liczby jego mieszkańców, a także zachowania stanu ekologicznej równowagi między przestrzenią miasta i jej otoczeniem. Miasto-ogród miało stanowić alternatywę dla przeludnionych wielkich miast. W województwie mazowieckim według założeń tej koncepcji powstały: Magdalenka, Sopicowo, Śródborów, Zalesie Dolne, Józefów, Konstancin, Komorów, Milanówek, Włochy, Ostoja, Podkowa Leśna, Sadyba, Żoliborz Oficerski, Czerniaków, Młociny, Ząbki, Żyrardów.

Mikroinstalacja – instalacja odnawialnego źródła energii o łącznej mocy zainstalowanej elektrycznej nie większej niż 50 kW, przyłączona do sieci elektroenergetycznej o napięciu znamionowym niższym niż 110 kV albo o mocy osiągalnej cieplnej w skojarzeniu nie większej niż 150 kW, w której łączna moc zainstalowana elektryczna jest nie większa niż 50 kW (*Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii*)

Mikromobilność – małe i lekkie środki transportu, umożliwiające pokonywanie krótkich dystansów

NUTS (ang. *Nomenclature of Territorial Units for Statistics*) – Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych ustanowiona w celu umożliwienia gromadzenia, zestawiania i rozpowszechniania porównywalnych regionalnych danych statystycznych w Unii Europejskiej. Od 1 stycznia 2018 roku w Polsce obowiązuje następujący podział na jednostki NUTS: NUTS 1 – makroregiony, NUTS 2 – regiony, NUTS 3 – podregiony.

Obszar chronionego krajobrazu – jest, zgodnie z *ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, formą ochrony przyrody. Obszar chronionego krajobrazu, wyznaczany w drodze uchwały sejmiku województwa, obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych.

Obszar funkcjonalny – obszar, na którym występuje względnie wyodrębniający się, intensywny i otwarty system powiązań społecznych, gospodarczych lub przyrodniczych, uwarunkowanych cechami środowiska geograficznego (przyrodniczego i antropogenicznego); szczególnym typem obszaru funkcjonalnego jest miejski obszar funkcjonalny (*Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*)

Obszar strategicznej interwencji – określony w strategii rozwoju obszar o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna łącząca inwestycje, w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub w zasoby ludzkie, finansowane z różnych źródeł, lub rozwiązania regulacyjne (*Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*)

Obszary szczególnego zagrożenia powodzią – obejmują obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi 1%, obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest wysokie i wynosi 10%, obszary między linią brzegu, a wałem przeciwpowodziowym lub naturalnym wysokim brzegiem, w który wbudowano wał przeciwpowodziowy, a także wyspy i przymuliska, stanowiące działki ewidencyjne oraz pas techniczny (*Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne*)

Obszar zdegradowany – obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz występowania na nim co najmniej jednego z następujących negatywnych zjawisk: gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych. Obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechujący

się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, na którym z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego gmina zamierza prowadzić rewitalizację, wyznacza się jako obszar rewitalizacji.

Odnawialne źródła energii (OZE) – odnawialne, niekopalne źródła energii obejmujące energię wiatru, energię promieniowania słonecznego, energię aerothermalną, energię geothermalną, energię hydrothermalną, hydroenergię, energię fal, prądów i pływów morskich, energię otrzymaną z biomasy, biogazu, biogazu rolniczego oraz z biopłynów (*Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii*)

Otwarte dane – dane instytucji, urzędów, z których można korzystać w sposób bezpłatny i ogólnodostępny

Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej – jednostka wspierająca rozwój przedsiębiorczości społecznej

Park kulturowy – zgodnie z *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* jest formą ochrony zabytków. Park kulturowy jest tworzony na podstawie uchwały rady gminy/rad gmin (związku gmin), w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Poligeneracja – realizowanie przy produkcji energii innych procesów (np. produkcji chemicznej, chłodu, itp.)

Polska klasyfikacja działalności PKD 2007 – umownie przyjęty, hierarchicznie usystematyzowany podział zbioru rodzajów działalności społeczno-gospodarczej, jakie realizują jednostki. Obejmuje poziomy: sekcja, dział, grupa, klasa, podklasa. Wprowadzona rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. (Dz. U. 2007 r. Nr 251, poz. 1885 z dnia 31 grudnia 2007 r.).

Porozumienie terytorialne – umowa określająca w szczególności przedsięwzięcia priorytetowe dla rozwoju danego obszaru objętego tym porozumieniem (*Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*)

Prędkość handlowa – iloraz przejechanej odległości i czasu przejazdu, prędkość komunikacyjna

Produkt krajowy brutto (PKB) – obrazuje końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej

Prosument energii odnawialnej – odbiorca końcowy wytwarzający energię elektryczną wyłącznie z odnawialnych źródeł energii na własne potrzeby w mikroinstalacji, pod warunkiem, że w przypadku odbiorcy końcowego niebędącego odbiorcą energii elektrycznej w gospodarstwie domowym, nie stanowi to przedmiotu przeważającej działalności gospodarczej określonej zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 40 ust. 2 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (*Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii*)

Przemysł 4.0, przemysły przyszłości – „czwarta rewolucja przemysłowa”, określana jako cyfryzacja gospodarki i całej otaczającej nas rzeczywistości. Jej głównymi filarami są tzw. „Internet Rzeczy” (ang. *IoT, Internet of Things*) – pozwalający na globalny dostęp do danych oraz maszyn, a także „inteligencja maszynowa”, zakładająca pełną autonomizację procesów produkcyjnych, wliczając w to organizację produkcji oraz reakcję na zmiany zapotrzebowania rynku na produkt o konkretnych parametrach.

Przemysł kreatywny (ang. *creative industries*) – w zależności od definicji pojęcie obejmuje różne rodzaje działalności, dla których kreatywność jest kluczowym czynnikiem produkcji. Na potrzeby *Strategii* przyjęto dziedziny skupione w sekcjach PKD 2007: C – *Przetwórstwo przemysłowe* (dział 18), J – *Informacja i komunikacja* (dział 58-60), M – *Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna*

(dział 70-74) oraz R – *Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją* (dział 90) i dotyczące działalności wydawniczej, doradczej, naukowej, reklamy i architektury, mediów oraz nadawania programów telewizyjnych (przyjęto sekcje i działy PKD 2007 przyporządkowane do przemysłu kreatywnego i sektora kultury w raporcie *Rola gospodarki kreatywnej w Polsce*, sporządzonego przez Polski Instytut Ekonomiczny).

Przestrzeń publiczna – obszar przeznaczony na potrzeby realizacji bezpośrednich kontaktów pomiędzy uczestnikami życia społecznego oraz inne potrzeby społeczne korzystających z niego zbiorowości, pozostając jednocześnie fizycznie dostępny dla wszystkich zainteresowanych osób

Pyły zawieszane (PM_{2,5}; PM₁₀) – pył zawieszony składa się z mieszaniny cząstek zawieszonych w powietrzu. Pył PM₁₀ zawiera cząstki o średnicy mniejszej niż 10 µm, które mogą docierać do górnych dróg oddechowych i płuc. Pył PM_{2,5} zawiera cząstki o średnicy mniejszej niż 2,5 µm, które mogą docierać do górnych dróg oddechowych, płuc oraz przenikać do krwi. Pył zawieszony może zawierać substancje toksyczne takie jak wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne (np. benzo(a)piren), metale ciężkie oraz dioksyny i furany.

Regionalny ośrodek polityki społecznej – jednostka organizacyjna wykonująca zadania z zakresu pomocy społecznej na poziomie samorządu wojewódzkiego

Regionalny program operacyjny (RPO) – narzędzie służące realizacji polityki regionalnej, w regionalnym programie operacyjnym określone są priorytety oraz działania, służące realizacji celów strategii rozwoju regionu; podstawę prawną dla funkcjonowania RPO stanowi *ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*.

Regional Innovation Scoreboard (z ang. *tablica wyników innowacyjności regionów*) – ranking prezentujący ocenę porównawczą osiągnięć w zakresie innowacji w regionach Unii Europejskiej, Norwegii i Szwajcarii

Renaturyzacja, renaturalizacja – proces przywrócenia środowisku stanu naturalnego, możliwie bliskiego stanowi pierwotnemu

Rewitalizacja – proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. Do dnia 31 grudnia 2023 r. dopuszcza się realizację przedsięwzięć wynikających z programu zawierającego działania służące wyprowadzeniu obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego, przyjmowanego uchwałą rady gminy, bez uchwalania gminnego programu rewitalizacji (*Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji*).

Scale-up (z ang. *zwiększać*) – jedna z faz rozwoju firmy, etap szybkiego wzrostu, skalowania i ekspansji

Sektor B+R – ogół instytucji i osób zajmujących się pracami twórczymi, podejmowanymi dla zwiększenia zasobu wiedzy, jak również dla znalezienia nowych zastosowań dla tej wiedzy

Sieci energetyczne – instalacje połączone i współpracujące ze sobą, służące do:

- przesyłania paliw lub energii (transportu paliw gazowych i energii elektrycznej sieciami przesyłowymi do sieci dystrybucyjnych lub odbiorców końcowych przyłączonych do sieci przesyłowych; transportu paliw ciekłych siecią rurociągów; transportu ciepła siecią ciepłowniczą)
- dystrybucji paliw lub energii (transportu paliw gazowych i energii elektrycznej sieciami dystrybucyjnymi do odbiorców; rozdziału paliw ciekłych do odbiorców; rozdziału ciepła

do odbiorców) należące do przedsiębiorstwa energetycznego (*Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne*).

Sieć dystrybucyjna – sieć gazowa wysokich, średnich i niskich ciśnień albo sieć elektroenergetyczna wysokich, średnich i niskich napięć, za której ruch sieciowy jest odpowiedzialny operator systemu dystrybucyjnego (*Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne*)

Sieć Dziedzictwa Kulinarного Mazowsze – regionalna sieć zrzeszająca producentów, przetwórców oraz dystrybutorów żywności w województwie mazowieckim. Regionalne sieci dziedzictwa kulinarnego powstają w regionach zrzeszonych w Europejskiej Sieci Dziedzictwa Kulinarного. Województwo mazowieckie jest jednym z 25 regionów członkowskich europejskiej sieci.

Sieć przesyłowa – sieć gazowa wysokich ciśnień albo sieć elektroenergetyczna najwyższych lub wysokich napięć, za której ruch sieciowy jest odpowiedzialny operator systemu przesyłowego (*Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne*)

Sieć regionów europejskich wykorzystujących technologie kosmiczne NEREUS (ang. *Network of European Regions Using Space Technologies*) – działająca na zasadach non-profit sieć regionów, do której celów zalicza się m.in. włączenie regionów do działań mających na celu wypracowanie i rozwijanie europejskich programów kosmicznych i czynności związanych z infrastrukturą i aplikacjami; promowanie i wdrażanie partnerstwa, sprawowanie kontroli nad programami współpracy międzynarodowej pomiędzy europejskimi regionami; tworzenie warunków do wykorzystania usług kosmicznych na obszarze wszystkich regionów europejskich w celu wspomagania zrównoważonego rozwoju UE i umożliwienia pełnej eksploatacji jej potencjału w zakresie technologii kosmicznych; wspieranie lepszej promocji kosmicznego wymiaru Europy w globalnej gospodarce, a także zwiększenie udziału obywateli w tworzeniu polityki europejskiej i rozwijaniu rynków usług kosmicznych.

Skansen – muzeum na wolnym powietrzu, którego celem jest prezentowanie kultury ludowej danego obszaru bądź ekspozycja obiektów zabytkowych (etnograficznych, architektonicznych, archeologicznych)

Spójność terytorialna – sieć wzajemnych powiązań wielu aspektów współczesnej przestrzeni życiowej (spójność gospodarcza, transportowa, ekologiczna, rozwojowa, społeczna i inne), wyrażająca się poprzez minimalizację występowania konfliktów przestrzennych oraz równoważenia różnic potencjałów rozwojowych pomiędzy regionami, a także negatywnych efektów procesów rozwojowych

Standard siły nabywczej (SSN) (ang. *Purchasing Power Standard, PPS*) – wspólna sztuczna waluta, która równoważy siłę nabywczą różnych walut krajowych i tym samym pozwala na czyste porównania wielkości PKB i jego składników pomiędzy poszczególnymi krajami

Start-up – nowo utworzone przedsiębiorstwo lub tymczasowa organizacja poszukująca modelu biznesowego, który zapewniłby jej zyskowny rozwój

Suburbanizacja – proces przenoszenia form przestrzennych miasta oraz form życia miejskiego poza miasto centralne, na tereny w jego sąsiedztwie oraz proces zespalania funkcjonalnego obszarów podlegających suburbanizacji z miastem centralnym. Mianem suburbanizacji określa się także tylko proces decentralizacji w regionie miejskim polegający na przemieszczaniu się ludności i podmiotów gospodarczych z miasta centralnego do strefy podmiejskiej.

System transportowy – organizacja i wyposażenie transportu na danym obszarze; układ podsystemów technicznych (gałęziowych, funkcjonalnych), organizacyjnych, finansowych i regulacyjnych

Technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) (ang. *Information and Communication Technologies, ICT*) – rodzina technologii przetwarzających, gromadzących i przesyłających informacje w formie elektronicznej

Transeuropejskie sieci transportowe TEN-T (ang. *Trans-European Network-Transport, TEN-T*) – sieć transportowa o znaczeniu europejskim, na którą składają się drogi (przede wszystkim autostrady), linie kolejowe (w tym linie dużych prędkości), lotniska, międzynarodowe porty lotnicze, porty morskie i śródlądowe oraz terminale intermodalne. Ponadto sieć obejmuje systemy sterowania ruchem, systemy informacyjne oraz systemy nawigacyjne.

Wartość dodana brutto (WDB) (ang. *gross value added, GVA*) – wartość produktów (wyrobów i usług) wytworzona przez jednostki krajowe rynkowe i nierynkowe pomniejszona o zużycie pośrednie poniesione w związku z jej wytworzeniem

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych – Główny Urząd Statystyczny (za Eurostatem) definiuje jako odsetek osób, których ekwiwalentny dochód do dyspozycji (po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych) jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% krajowej mediany rocznych ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji

Zaawansowane technologie – dziedziny i wyroby odznaczające się wysoką intensywnością badawczo-rozwojową, charakteryzujące się wysokim poziomem innowacyjności, krótkim cyklem życia wyrobów i procesów, szybką dyfuzją innowacji, wzrastającym zapotrzebowaniem na wysoko wykwalifikowany personel, dużymi nakładami kapitałowymi, wysokim ryzykiem inwestycyjnym, ścisłą współpracą naukowo-techniczną oraz wzmagającą się konkurencją w handlu międzynarodowym

Spis skrótów

B+R	badania i rozwój
BDL	Bank Danych Lokalnych
CPK	Centralny Port Komunikacyjny
CNG	sprężony gaz ziemny (ang. <i>compressed natural gas</i>)
DPS	dom pomocy społecznej
EBI	Europejski Bank Inwestycyjny
EBOR	Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju
EFMR	Europejski Fundusz Morski i Rybacki
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
EOG	Europejski Obszar Gospodarczy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	jednostki samorządu terytorialnego
KM	Koleje Mazowieckie
KSRR 2030	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030
LNG	skroplony gaz ziemny (ang. <i>liquefied natural gas</i>)
MBPR	Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego
MFIPR	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej
MFT	Mazowieckie Forum Terytorialne
MOF	miejski obszar funkcjonalny
MOFW	miejski obszar funkcjonalny Warszawy
MOT	Mazowieckie Obserwatorium Terytorialne
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
NUTS	Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (ang. <i>Nomenclature of Territorial Units for Statistics</i>)
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OSI	obszar strategicznej interwencji
OZE	odnawialne źródła energii
PKB	produkt krajowy brutto
PKD	Polska Klasyfikacja Działalności
p.p.	punkt procentowy
PZPWM	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego
REGON	Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej
RIS	Regionalna strategia innowacji
ROT	regionalne obserwatorium terytorialne
RPO	regionalny program operacyjny
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
TEN-T	Transeuropejska sieć transportowa (ang. <i>Trans-European Transport Network</i>)
TIK	technologie informacyjno-komunikacyjne (ang. <i>Information and Communication Technologies, ICT</i>)
UE	Unia Europejska

UNESCO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (ang. <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
WCAG	wytyczne dla dostępności treści internetowych (ang. <i>Web Content Accessibility Guidelines</i>)
WDB	wartość dodana brutto
WKD	Warszawska Kolej Dojazdowa Sp. z o.o.

Spis rycin

Ryc. 1. Model relacji systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko i interakcji Warszawa z MOFW – Region	38
Ryc. 2. Podział administracyjny i statystyczny województwa mazowieckiego	44
Ryc. 3. Struktura użytkowania ziemi	45
Ryc. 4. Struktury funkcjonalno-przestrzenne	46
Ryc. 5. Sieć osadnicza województwa mazowieckiego	47
Ryc. 6. Sieć transportowa województwa mazowieckiego	48
Ryc. 7. Obszary zagrożenia powodziowego	49
Ryc. 8. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa mazowieckiego	50
Ryc. 9. Struktura celów rozwojowych	55
Ryc. 10. Obszary strategicznej interwencji województwa mazowieckiego	77
Ryc. 11. Obszary zagrożone trwałą marginalizacją i miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze	78
Ryc. 12. Programowanie regionalne w systemie zarządzania rozwojem	97

Spis tabel

Tabela 1. Wyzwania dla rozwoju województwa mazowieckiego	37
Tabela 2. Scenariusze rozwoju – synteza	54
Tabela 3. Kierunki działań i działania – konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze	56
Tabela 4. Kierunki działań i działania – dostępne i mobilne Mazowsze	60
Tabela 5. Kierunki działań i działania – zielone, niskoemisyjne Mazowsze	65
Tabela 6. Kierunki działań i działania – Mazowsze zintegrowane społecznie	69
Tabela 7. Kierunki działań i działania – Mazowsze bogate kulturowo	73
Tabela 8. Wskaźniki – GOSPODARKA	90
Tabela 9. Wskaźniki – DOSTĘPNOŚĆ	91
Tabela 10. Wskaźniki – ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	91
Tabela 11. Wskaźniki – SPOŁECZEŃSTWO	92
Tabela 12. Wskaźniki – KULTURA I DZIEDZICTWO	92
Tabela 13. Jednostki samorządu województwa odpowiedzialne za przygotowanie, wdrażanie i monitorowanie Strategii	95

